

SYMPOSION

SYMPOSION

REVISTĂ DE CULTURĂ

Apare cu concursul D-lui Prof. univ. CORIOLAN TĂTARU, Rezident Regal

Inregistrată la Tribunalul Cluj sub No. 115/1938

APARE BIMESTRIAL

Abonament anual	Lei 180
Pentru autorități, instituții și în străinătate . .	Lei 300
Pentru preoți, învățători și studenți	Lei 140
Abonament de susținere	Lei 2000

BCU Cluj / Central University Library Cluj
Toate manuscrisele se examinează de
cenaclul „Symposion“. Manuscrisele ne-
publicate se păstrează în arhiva revistei.

Cărțile și revistele se trimit pe adresa redacției.

Redacția și Administrația : Cluj, Str. Iuliu Maniu 39
Tel. : 16-27.

SYMPOSION

Redactori:

ANDREI PORA

N. GĂGESCU

Gruparea revistei

C. S. Anderco, Leontin Brudașcu, Vasile Copilu-Cheatră, Ion Georgescu, Victor Iancu, Dumitru Isac, Traian Morariu, Ion Moldoveanu, Petronela Șandru-Negoșanu, Gheorghe Pavelescu, Eugen Pora, Horia Stanca, Radu Stanca, Augustin Tătaru, Alexandru Tohăneanu, Tit Liviu Valea.

Augustin Tătaru

ANUL II. Nr. 4—5.

OCTOMBRIE 1939

Pe marginea realismului kantian

de Dumitru Isac.

Kant și lucrul în sine. La discuția înaintașilor săi asupra existenței lumii exterioare, Kant aduce o soluție în aparență de împăciuire căci ea caută să dea satisfacție totodată și cerințelor idealiste și intuiției imediate a simțului comun. Dar cum se întâmplă de obicei el nu reușește să-i împace și își va atrage pe deasupra obiecțiuni din ambele părți. În esență Kant va spune așa: dau dreptate completă idealismului în ce privește valoarea cunoașterii căci aceasta nu atinge niciodată decît fenomenul, dar îi interzic să afirme că singura realitate este conștiința și conținutul ei. Faptul pe care intuiția imediată îl denumește lume exterioară nu există decît în conștiință, dar lucrurile își mai au o existență, imperceptibilă, care deci nu cade în sfera cunoașterii noastre ci constituie „însinele“ lor și această existență în sine este originea, cauza lumii ca fenomen.

Și Locke fusese pe jumătate realist, pe jumătate idealist căci recunoscuse în lucruri calități cari le aparțin efectiv și altele cari aparțin de fapt subiectului. Despre Kant s'ar putea spune același lucru, cu precizarea bineînțeleasă că la el tot ce aparține obiectului este declarat de natură subiectivă. El își însușește obiecțiunea ce o adusese Berkeley lui Locke că nu se poate face o distincție între calitățile primare și secundare, dar îi completează idealismul prin realismul acestuia.

Că aici e poziția exactă a lui Kant față de cei doi englezi ne dovedește faptul că atunci cînd e atacat de recenziții *Criticii rațiunii pure* pe motiv că în concepția sa ce și-o denumise *idealism transcendent* nu se deosebește de idealismul lui Berkeley, Kant în răspunsul său ține să precizeze, amintind pe Locke, că n'a făcut decît să considere și calitățile primare tot ca fenomene, dar,

„precum cel ce nu consideră culorile ca proprietăți inerente obiectului în sine ci numai ca modificări ale simțului vederii, nu poate fi numit idealist, tot atât de puțin poate fi numită idealistă doctrina mea, numai pentru că eu găsesc că încă multe alte din proprietățile cari alcătuiesc intuiția unui corp, ba chiar toate aparțin numai fenomenului aceluși corp“¹⁾.

Apropierea pe care o fac recenzenții între Kant și Berkeley este justificată dar ei n'au ținut seama decît de jumătate din concepția lui Kant, anume de aceea referitoare la lumea ca fenomen, ignorînd faptul că pentru Kant lumea fenomenală nu e decît fața dinspre noi a unei lumi în sine. Kant avea deci dreptate deplină să le reproșeze că nu l'au înțeles și să afirme că nu i-a trecut niciodată prin gînd să se îndoiască de existența lucrurilor exterioare, așa cum face adevăratul idealism. Pentru că, în viziunea kantiană lumea se desparte în două planuri de existență: fenomenal și nomenal. Lumea așa cum e dată în desfășurarea ei spațio-temporală este, spre deosebire de ceea ce crede simțul comun, produsul a doi factori: subiectul și lucrul în sine. Conștiința nu are doar rolul de oglindă reproducătoare a fenomenelor ci unul activ întrucît ea condiționează însăși existența lor pentru noi, care dealtfel este singura lor existență. Tot ceea ce este fundamental în obiecte, caracterele lor constitutive, sunt trăsături imprimare lor de conștiință. Astfel sunt în primul rînd *spațiul și timpul*, condiții apriorice ale sensibilității. Apoi, *substanța, cauzalitatea, realitatea, existența*, nu-s decît patru din cele douăsprezece concepte pure ale intelectului sau categorii prin care conștiința ordonează datul simțurilor făcându-l comprehensibil. Toate aceste determinante formale ale oricărei experiențe constituiesc aportul și condițiile subiectului.

În ce privește însă conținutul empiric al lucrurilor, acesta nu este un produs al conștiinței ci reprezintă contribuția celui alt factor, lucrul în sine, care afectînd sensibilitatea produce materia cunoașterii asupra căreia se vor aplica apoi formele apriorice ale intelectului pentru a constitui experiența, deci lumea fenomenală. În acest sens, omul este în viziunea kantiană un constructor al lumii din material procurat de lucrul în sine, constructor desigur involuntar, dar conștiința acestui fapt afirmat și subliniat cu claritate de Kant este suficientă după părerea lui Schopenhauer pentru a constitui un punct de glorie și de supremație a omului asupra na-

1) Imm. Kant: Prolegomene, trad. Antoniaade, pag. 64.

turii. În ciuda tuturor neajunsurilor ce i le poate procura natura, omul are dreptul să-i spună: nu ești decît în mintea mea, te clădești după prescripțiile mele și dispari odată cu mine.

De va fi constituind acesta un punct de reală glorie a omului în fața naturii rămîne de discutat, în orice caz să-i acordăm lui Schopenhauer că natura în urma acestei declarații a noastre se va simți mai umilită și ne va fi mai recunoscătoare. Fapt este că în concepția lui Kant idealitatea lumii este categoric afirmată. Între el și ceilalți idealști nu pot exista decît deosebiri de detaliu pentru că și cel mai pretențios dintre ei se va declara satisfăcut de afirmația că: „toate corpurile împreună cu spațiul în care ele se găsesc, trebuie să fie privite numai ca pure reprezentări cari se petrec în noi și care nu există altundeva decît în gîndirea noastră“¹⁾.

Prin concepția sa asupra idealității lumii fenomenale Kant se leagă — ca de altfel în mai toate problemele — de înaintașii și de urmașii săi. Dintre urmași, Schopenhauer, cu toate infidelitățile sale față de maestru, îi rămîne totuși credincios prin teoria sa idealistă asupra lumii, concretizată în propoziția de început a operei sale fundamentale: „Die Welt ist meine Vorstellung“. Kant spusese același lucru cu aproape patruzeci de ani mai înainte, în aproape aceiași termeni. Schopenhauer nu înțelese prin „Welt“ altceva decît toate fenomenele din și împreună cu spațiul și timpul. Dar pe cînd Kant o privea cu mintea rece și constatatoare a dascălului, Schopenhauer o vede cu ochiu heraclitic, îi simte toată esența ei fugitivă și valoare efemeră. Lui Kant îi plăcea s'o simtă mai stabilă, mai reală poate, în orice caz o despărțea categoric de domeniul visului și al închipuirii, Schopenhauer o privea cu ochiu de artist nu de geometru și îi simțea și afirma caracterul fantomatic și iluzoriu. Amîndoi erau însă de acord că lumea în care trăim este un fapt de conștiință.

Dar Schopenhauer nu l'a urmat pe Kant numai pe calea idealismului ci și pe a realismului său. Și la el găsim afirmată, chiar cu mai multă tărie, existența unei ființe intime a lumii, a unui lucru în sine. Ba, spre deosebire de Kant, el acordă omului și puterea de a pătrunde în transcendent: lucrul în sine este voința și poate fi cunoscut prin contemplație estetică. În ce privește concepția lui Kant asupra lucrului în sine Schopenhauer găsește că problema este de o înaltă valoare dar că a fost tratată „obscur și

1) Imm. Kant: Prolegomene, pag. 63.

paradoxal“ iar prin faptul că lucrul în sine e dedus prin concluzie dela efect la cauză, el devine partea slabă a concepției kantiane. Aceste observații le făcuseră și alții și au rămas până astăzi momente de mare și arzătoare discuție privind nu numai impresionantul sistem al solitarului dela Königsberg cât și esențialitatea problematicii metafizice.

Dupăcum observă și Höffding problema se complică prin aceea că Imm. Kant n'a acordat în sistemul său o dezvoltare cuvenită teoriei lucrului în sine. Nu găsim la el o expunere completă și suficient de clară asupra ei, deși în fiecare pagină este amintită distincția dintre obiecte ca fenomene și ca lucruri în sine. Aici stă, fără îndoială și izvorul tuturor criticilor înverșunate ce i s'au adus dealungul timpului de diverși gânditori, asupra cărora trebuie să stăruim.

Obiecțiuni. Obiecțiunea fundamentală ce se aduce conceptului de lucru în sine este aceea că el cade în contradicție cu sine însuși și totodată cu întreg sistemul kantian. Intr'adevăr, despre lucrul în sine se spune că *există* dar ce sens mai poate avea o asemenea expresie pentru ceva ce n'are nici întindere, n'are nici vreun conținut, nu este nici în timp, nu poate fi nici perceput? Toate determinările ce i se pot acorda nu sunt decît negative, conceptul de lucru în sine nu deține niciunul din atributele ce fac dintr'un fenomen perceput, fie o existență în spațiu fie una în timp. El este tocmai negativul a ceea ce se spune în mod obișnuit că *există* și toată făptura lui, așa cum e înfățișată de Kant, e mai potrivită să ne dea noțiunea de *neant* decît pe aceea de *existență*. Denumirea de existență e deci un nonsens pentru lucrul în sine.

Dar acest concept mai cade în contradicție și cu restul sistemului. Kant limitase puterea de cunoaștere a minții omenești în domeniul lumii fenomenale. Materialul pe care ni-l procură sensibilitatea este doar felul cum o afectează lucrurile în sine, ea nu prinde prin urmare esența lor adevărată ci o deformează, o transformă pentru a o putea introduce în cadrele ei necesare: spațiul și timpul. *Formele* impuse de subiect cunoașterii și care constituiesc celălalt element al ei, nu pot aduce o cunoaștere valabilă decît numai dacă se aplică unui conținut, ori de vreme ce toată materia cunoașterii nu poate fi decît sensibilă deci fenomenală, urmează că niciodată nu putem avea o altă cunoaștere decît aceea a fenomenelor. Conceptele pure ale intelectului e drept pot depăși sfera experienței, dar de vreme ce nu pot avea în afară de experiența

sensibilă nici un conținut, ele nu ne procură niciodată vre-o cunoștință valabilă, sunt goale, dupăcum intuițiile fără concepte sunt oarbe. Valoarea cognitivă a categoriilor este deci restrînsă de Kant la lumea fenomenelor, trecerea lor în transcendent este declarată ilegală și sursă de erori.

Pe de altă parte, ce se întîmplă însă? Kant însuși își calcă preceptele întrucît aplică în transcendent o categorie atunci cînd afirmă că lucrul în sine *există*. Și nu numai pe aceasta o aplică ci și pe aceea a cauzalității prin afirmația că lucrul în sine este cauza lumii fenomenale. În concluzie, Kant trebuia să înlătore acest concept din sistemul său. Experiența nu ne arată niciodată altceva decît fenomen, ori, singură experiența, după dreapta judecată a autorului Criticei, este în măsură să decidă dacă ceva există sau nu. Deducerea lucrului în sine prin cauzalitate am văzut că este nevalabilă întrucît se îngrădise principial și categoric valoarea conceptelor pure în sfera experienței. Iar singur conceptul nu poate implica și existența efectivă a obiectului ce i-ar corespunde, — adevăr stabilit tot de Kant și care constituie după părerea lui Herbart unul din punctele de glorie ale filosofiei sale.

Lucrul în sine e deci paradoxal ca noțiune, e în contradicție cu restul sistemului și imposibil de demonstrat ca existență. Teoria cunoașterii a stabilit definitiv că omul nu are niciodată de a face decît cu noțiuni, reprezentări, percepții, deci cu fapte de conștiință, el nu cunoaște existențe de alt ordin, căci ele nu „sunt“ pentru dînsul și nu-și pot avea nici o noimă.

Cam acest limbaj au ținut să i-l vorbească unii din contemporanii și urmașii lui Kant. Primele obiecțiuni fundamentale au fost ridicate de Jacobi, apoi de Schulze și S. Maimon.

Jacobi evidențiază că pentru ca sistemul kantian să poată rămîne consecvent trebuie să concludă la un idealism absolut sau nihilism. Ipoteza lucrului în sine este după el consecința dualismului dintre gîndirea organizatoare și sensibilitatea care cere prezența lucrului în sine pentru a putea fi explicată intuiția sensibilă. Coherența Criticei nu poate fi salvată decît prin afirmarea unui „idealism universal“ — deci o pură subiectivitate. Pentru Jacobi, a spune că obiectele afectează sensibilitatea producînd reprezentările, n'are sens, pentru că obiectul nu poate fi luat decît în două înțelesuri: ca *obiect empiric*, deci ca fenomen și în acest caz el nu există înafară de noi și nu este mai mult decît o reprezentare, și

în al doilea înțeles ca *obiect transcendentă*, despre care însă nu avem nici cea mai mică știință deoarece nu ne este și nici nu ne poate fi dat în experiență, rămânând doar un concept pur problematic. „Astfel — spune el — contradicția internă a filosofiei kantiane este flagrantă“. „Chiar admitând că acestor determinații cu totul subiective le-ar putea corespunde, ca o cauză, un lucru în sine, obscuritatea existenței și locului acestui Lucru, asupra modului acțiunii sale, ar rămânea întreagă“. „Nici o experiență nu ar putea să-l atingă, pentrucă experiența nu atinge decît fenomene și noi nu avem nici un mijloc de a descoperi ceva din acest lucru în sine“⁽¹⁾.

Asupra obscurității conștientizării existenței lucrului în sine evident că Jacobi avea perfectă dreptate, dar toată argumentarea sa — e bine să reținem — se bazează pe afirmația kantiană că toată cunoașterea noastră e numai fenomen și că prin categorii nu putem pătrunde nici măcar principial, dincolo, afirmație căreia Jacobi îi acordă o valabilitate nediscutabilă. „Idealismul transcendentă, trebuia să aibă curajul să profeseze idealismul cel mai radical care a fost vreodată propus“⁽²⁾. Kant nu se putea deci menține în sistemul său fără a ajunge la acest egoism speculativ.

Asupra aceluiași subiect se îndreaptă și Salomon Maimon. Încercînd să interpreteze și să discute opera lui Kant el are de luptat ca și predecesorii săi cu acea fantomă a lucrului în sine pe care după părerea unora a reușit să o nimicească definitiv. Deși cu o mare admirație față de „marele Kant“ a cărui „nemuritoare“ Critică a rațiunii pure o aseamănă cu opera lui Euclid, totuși și el găsește sistemul insuficient. Primul și marele neajuns îl semnaleză în deosebirea dintre materia și forma cunoașterii care reclamă numai decît fundamente deosebite: lucrul în sine pentru materie, conștiința pentru forma cunoașterii. Maimon încearcă să fundamenteze cunoașterea omenească pe un singur principiu nu pe două cum făcea Kant, și decidându-se să tăgăduiască existența lucrului în sine, păstrează ca unic principiu conștiința. El va încerca deci să arate că și materia cunoașterii este tot un produs al conștiinței. Exterioritatea nu este decît o iluzie, iar o existență în sine exterioară nouă nu are sens pentrucă spațiul însuși nu există decît în noi. Lucrurile pe care le numim exterioare sunt acele reprezentări

1) L. Xavier: *Fichte et son temps*, pag. 218.

2) Idem, pag. 218.

în noi pe care le primim oarecum ca *date*, ni se impun fără să avem conștiința că sunt produse de noi. La formarea lor nu participă conștiința spontaneității sau activității eului. Aceste *date* cărorora nu li se poate găsi un fundament nici în lucrul în sine nici în conștiința clară căci atunci „ar înceta de a fi *date* ci ar deveni în întregime accesibile conștiinței și conștiința le ar putea produce după voie“¹⁾, Maimon le găsește totuși o origine în conștiință însă nu în zona ei clară ci în partea ei inconștientă.

Dar marea chestiune aici este: de a ști dacă e posibilă sau nu introducerea întregii lumi a obiectelor în sfera conștiinței, dacă acest fapt duce la o explicare lipsită de contradicții a experienței sau duce la greutăți de netrecut și contradicție în concluzii.

Cum se vede, criticismul a avut de suportat în primele momente ale apariției sale atacurile destul de serioase ale scepticismului. Celor aduse de Jacobi și Maimon li se alătură cele ale lui Schulze din „Aenesidemus“. Și Schulze ca și ceilalți doi își dă bine seama de importanța filosofiei kantiene și în special a Criticei rațiunii pure „capo-d'operă a spiritului filosofic“ dar nu o putea considera ultimul cuvânt al filosofiei. În ce privește lucrul în sine el găsește o contradicție în sistem: Estetica transcendențială fenomenalizează cunoașterea, Logica transcendențială susține că nici intelectul nici rațiunea nu pot să ne furnizeze cunoștințe despre lucrul în sine; cunoașterea lui e deci imposibilă. Și totuși Critica rațiunii pure afirmă realitatea lucrului în sine ca materie a cunoașterii. Sunt deci contrazise atît principiul incognoscibilității cît și acela al impenetrabilității categoriei cauzalității în lumea numenală. Schulze nu vede nicăiri în Critică nevoia de a admite reprezentărilor o altă origine decît spiritul. Iar un lucru în sine despre care nu se poate afirma nimic, nu este decît un *neant*. În felul acesta el repune în drepturi idealismul berkelyan față de cel transcendențial și scepticismul lui Hume față de criticismul kantian. Schulze nu combate însă numai concepția lui Kant ci și pe aceea a lui Reinhold pe care L. Xavier îl numește „cel mai ilustru dintre partizanii lui Kant“, care încercînd să completeze pe maestru a căzut în greșala de neiertat de a menține lucrul în sine ca fiind cauza materiei sensibilității noastre fără de care aceasta nu se poate explica.

Dintre comentatorii și completatorii lui Kant citați mai sus

1) L. Xavier: Fichte et son temps, pag. 229.

am văzut că singur Reinhold admitea ca necesară menținerea lucrului în sine, ceilalți trei susțineau cu tărie și cu pătrunzătoare argumente că originea materiei cunoașterii trebuie și ea căutată tot în conștiință pentru că nu se pot evita contradicțiile decât prin afirmarea hotărîtă a unui subiectivism pur. Fichte în sistemul său va lua față de problema lucrului în sine drumul arătat de aceștia. Pentru dînsul lumea devine non-cu, creație a eului. Lucrul în sine este înlăturat cu totul căci obiectele care apar ca *date* conștiinței pasive, nu se mai explică de acum ca un efect al unui *în sine*, al unei ființe extraconștiente, ci apar ca produsele unei facultăți inconștiente a spiritului. Aici el se apropie fără îndoială de Maimon, care și el, găsisse originea datului sensorial într'un inconștient. Fichte schițează însă o explicație a necesității unei asemenea facultăți și a caracterului de opoziție ce-l prezintă non-eul. Romanticii germani n'au vrut nici ei să țină seama de litera maestrului, iar comentatorii săi de mai tîrziu s'au împărțit în tabere, unii susținîndu-l, alții combătîndu-l. În jurul problemei lucrului în sine s'a înjghebat astfel o adevărată ceartă. Fichte cum am văzut îl suprimă pur și simplu în termeni aspri. Vaihinger dă dreptate lui Maimon, Bruno Bauch încearcă să arate că drumul pe care merge Kant spre lucrul în sine e nelegitimat întrucît el inferează pe simpla bază a unui nume acela de *aparență*, la *ceva ce apare*, dar de fapt acel nume nu implică nicidecum existența acestui „în sine“ pe care pare să-l presupună.

Din tabăra adversă au ridicat glasul K. Fischer, A. Riehl, E. Adickes. Și în ciuda faptului că urmașii imediați ai lui Kant, strălucitorii filosofi romantici care se considerau moștenitorii săi direcți au ocupat aproape întreaga scenă filosofică a timpului punînd în umbră cu sistemele lor nekantiene însăși gloria maestrului, totuși au existat gînditori de seamă care s'au inspirat tocmai din realismul kantian. Aici vom număra pe H. Spencer, Schopenhauer, Herbart, etc. Ei vor menține lucrul în sine și se vor strădui să-i determine natura. Faptul că urmașii săi s'au împărțit în tabere și s'au certat pe tema lucrului în sine nu poate fi decât spre gloria lui Kant: moștenirea era prea de preț ca să nu merite orice osteneală și sistemul său era prea grandios ca urmașii săi să nu cadă în greșeala de a-l vedea și înțelege parțial. Cînd Vaihinger a spus: „Kant este mare chiar cînd se contrazice“, a oglindit în această afirmație pe lîngă părerea sa personală și puterea de fasci-

nație pe care a exercitat-o filosofia maestrului asupra admiratorilor cît și a adversarilor săi. Nu vorbim de Reinhold care citind de cinci ori Critica afirmă că este „cea mai mare capo-d'operă a spiritului filosofic“, dar Maimon și Schulze i se adresau în termenii pe care i-am văzut mai sus, iar în ce-l privește pe Fichte — și el nemulțumit de kantism ca și ceilalți — găsește că, mai devreme sau mai târziu, va trebui să i se acorde maestrului dela Königsberg un respect suprauman.

Dar cele două ramuri pornite dela Kant: idealist și realist, stau măturie categorică de caracterul dublu al doctrinei sale, care departe de a implica un paradox conține cele două perspective de unde poate fi privită realitatea, sintetizate într'un sistem de mare echilibru interior.

În sfîrșit, în cearta deslănțuită în jurul lucrului în sine nu lipsește nici poziția intermediară, aceea care se străduiește să aducă o împăciuire între adversari. Aceștia încercaseră, unii să dovedească existența unei realități ultime dar incognoscibile, ceilalți că o asemenea susținere e nefondată și conceptul unui lucru în sine paradoxal. Poziția intermediară declară pur și simplu că existența lucrului în sine nu poate fi nici afirmată nici negată. Un susținător al ei este și profundul și clarul gînditor francez A. Fouillée. El scoate în evidență contradicțiile în care a căzut Kant referitor la acest concept, căci după ce îl declarase incognoscibil vine și spune că lucrul în sine există și că susține cu lumea fenomenală un raport de cauză la efect. Dar a afirma că există și că e în raport de cauzalitate cu fenomenul nu însemnează a ști ceva despre el, se întrebă Fouillée? Și atunci cum stăm cu incognoscibilitatea? Cu ce drept aplică el aceste categorii în transcendent cînd le declarase nevalabile în acest domeniu? De unde la început numenul era o simplă problemă, ajunge mai apoi să facă din el o realitate și dela critica inițială făcută ontologiei, ajunge să creadă că prin legea morală poate deschide o perspectivă spre lumea lucrului în sine, creind el însuși o ontologie. Dar precum afirmarea unei existențe însemnează afirmarea unei cunoștințe despre numen, tot așa spune Fouillée, și susținerea neexistenței sale arată o cunoștință, ceea ce cade în desacord cu incognoscibilitatea afirmată inițial. La fel, nu se poate spune că reprezentările ce ni le facem despre incognoscibil sunt de valoare egală și nulă căci pentru aceasta ne trebuie o comparație cu el, ceea ce este imposibil. Hodgson este

unul dintre adversarii lucrului în sine prin faptul, spune el, că a exista înseamnă a fi prezent în conștiință „esse est percipi“, și atunci o existență incognoscibilă deci nesusceptibilă de o prezență reală în conștiință, este o contradicție în termeni, de unde se deduce imposibilitatea lucrurilor în sine. Fouillée nu aprobă această execuție sumară a lucrului în sine întrucît nu este de părere că existență înseamnă numai prezență reală în conștiință. „Pentru o oglindă, existență înseamnă prezență la oglindă; de aici nu urmează că lucrurile nu există decît cu condiția de a se oglindi în ea“¹⁾. El nu pune în discuție prin urmare existența sau neexistența lucrului în sine ci numai a dreptului de a le afirma. Căci, spune el, se poate pune și problema dacă nu există într'adevăr ceva care să fie prezent conștiinței sub forma unei idei, fără a mai lua și altă înfățișare. Despre lucrul în sine nu se poate spune prin urmare nimic, nici pozitiv, nici negativ. El trebuie în mod necesar să fie înconjurat de tăcere. Iată acum și o întreagă frază în care face din lucrul în sine un „tabu“ pentru mintea omenească: „Despre incognoscibil, pentru a fi logic, n'ai nimic de afirmat, nici că există nici că poate realmente să existe, nici că nu poate să existe, nici că putem sau nu putem să ne reprezentăm ceva despre el, nici că este sau nu este în relație cu cognoscibilul, nici că această relație, dacă ea există, este o relație de opoziție absolută sau de armonie, nici în ultimă analiză că cognoscibilul poate sau nu poate fi luat ca expresie sau manifestare a incognoscibilului“²⁾. Lucrul în sine va fi deci lăsat în pace, el va fi restrîns la un simplu semn algebric, despre care nu se poate spune nimic, și filosofia va căuta, doar în lumea fenomenelor ce pot fi cunoscute de om, acele fapte și situațiuni care ne obligă să ne reprezentăm incognoscibilul.

Poziția în care vrea să ancoreze Fouillée este cît se poate de logică, raportată la premisele care o susțin dar ea se va întîlni cu două dificultăți importante. Mai întîi de toate spiritul filosofic, acel „instinct de cunoaștere“ cum îl numesc unii, nu va putea nici odată să admită domenii tabu pentru gîndire. Apoi cei care vor ține numaidecît să admită existența unui lucru în sine nu vor găsi în soluția lui Fouillée o poziție definitivă decît numai în cazul cînd vor cădea de acord cu acesta asupra absolutei valabilități a premiselor dela care el pleacă. Și anume: Fouillée spusese: despre

1) A. Fouillée: L'avenir de la metaphysique, pag. 281.

2) A. Fouillée: idem, pag. 280.

lucrul în sine nu se poate spune că există pentrucă aceasta însemnează a ști ceva despre el pe cînd Kant îl declarase absolut incognoscibil. Dar aici i s'ar putea obiecta pe de o parte că pentru Kant în termenul de incognoscibilitate nu intra și posibilitatea de a-i afirma existența, iar pe de altă parte la obiecția că se aplicase în mod nepermis categoriile în transcendent, se poate răspunde în două feluri: fie că aceste categorii se bucurau la însuși Kant *de drept* de oarecare valabilitate, chiar dacă *de fapt* ele nu aduceau o veritabilă cunoaștere, așa cum susține Windelband, sau chiar împotriva a ceea ce crezuse și afirmase Kant, categoriile prin natura lor au oarecare putere de pătrundere mai departe decît lumea fenomenală, fie și aceea de a afirma pur și simplu, fără nici o altă precizare, existența unui *dincolo*. Cineva prin urmare care ar pune în discuție tocmai problema valabilității categoriilor, ar aduce o schimbare radicală a concluziilor asupra lucrului în sine și ar da un răspuns nu numai lui Fouillée ci și tuturor celor ce i-am senalal pînă aici ca adversari ai lucrului în sine.

Valabilitatea categoriilor. Dar mai înainte de a pune în discuție însăși valabilitatea categoriilor, să vedem care este situația lor în fața lui Kant însuși. El deosebește, după cum se știe, două izvoare pentru cunoaștere: unul este sensibilitatea prin care un obiect ne este dat iar celălalt este intelectul prin care obiectul este gîndit. Din singure aceste două izvoare rezultă toată cunoașterea omenească: „Intuiția și conceptele reprezintă deci elementele pentru toată cunoașterea noastră, astfel că nici conceptele fără o intuiție ce le corespunde într'un mod oarecare, nici intuiția fără concepte nu pot da o cunoaștere”¹⁾. Deci numai prin colaborarea acestor două facultăți ale minții avem o cunoaștere, căci, spune el mai departe „fără sensibilitate nu ne-ar fi dat nici un obiect și fără intelect n'ar fi gîndit niciunul”, „cugetări fără conținut sunt goale, intuiții fără concepte sunt oarbe”. Puterea intelectului care se manifestă prin categorii nu poate depăși deci sfera experienței. „Fără intuiții întregii noastre cunoașteri îi lipsesc obiectele și ea rămîne în acest caz deșartă”²⁾. „Prin urmare categoriile n'au altă întrebuintare pentru cunoașterea obiectelor decît numai întrucît acestea sunt considerate ca obiecte ale unei experiențe posibile³⁾. Kant face însă deosebire între „a cunoaște”

1) Imm. Kant: *Critica Rațiunii Pure*, trad. Brăileanu, pag. 87.

2) Idem, pag. 95.

3) Idem, pag. 141.

și „a gândi” un obiect, ceea ce poate veni să dea un răspuns acuzațiilor că prin afirmarea existenței lucrului în sine el i-a contrazis incognoscibilitatea. Pentru a *gândi* un obiect este suficientă activitatea categorială, pentru a *cunoaște* însă, categoriile trebuie să aibă la bază activitatea intuiției, prezentă sau numai posibilă. Deci în concepția lui Kant nu era o contradicție a nu cunoaște un obiect și a-i gândi totuși existența. Nu era o contradicție, cu atât mai mult cu cât în mintea sa, cel puțin cum se poate înțelege clar din unele texte ale Criticii rațiunii pure, categoriile nu erau limitate la experiența sensibilă din cauza valabilității lor intrinseci, ci din singura cauză că nu aveau o altă intuiție decât cea în spațiu și în timp, care să le stea la bază. În acest sens spune despre spațiu și timp, forme apriorice ale sensibilității, că „n’au valabilitate decât pentru obiecte ale simțurilor, deci numai ale experienței; peste aceste limite ele nu reprezintă absolut nimic, căci ele sunt numai în simțuri și nu au înafară de acestea nici o realitate”, pe când „conceptele pure ale intelectului sunt libere de această limitare și se întind asupra obiectelor intuiției în general, fie că ea se aseamănă cu a noastră sau ba, numai dacă ea este sensibilă și nu intelectuală”¹⁾. Conceptele nu sunt deci limitate în activitatea lor la experiența noastră spațio-temporală, numai că „această întindere mai largă a conceptului peste intuiția noastră sensibilă nu ne ajută la nimic”. Ele sunt numai simple *forme de gândire* prin care încă nu se cunoaște nici un obiect determinat.

Cel care ar vrea să precizeze semnificația exactă a valorii pe care a dat-o Kant categoriilor și puterilor intelectului se va izbi neconținut de un limbaj care nu este chiar ultima expresie a clarității. Ceea ce pare însă să iasă neîndoielnic, mai ales din celebrul capitol „despre principiul deosebirii tuturor lucrurilor în general în Phaenomena și Noumena” este încercarea lui Kant de a dovedi că orice depășire a experienței din partea intelectului prin categoriile sale, nu poate aduce minții nici o cunoaștere căci „acolo încetează cu desăvârșire toată întrebuintărea ba chiar toată semnificația categoriilor”. Intenția cu care declară el acestea este cunoscută și ea formează obiectul propriu zis al Criticii: acela de a opri speculațiile asupra transcendentului căci ele sunt nejustificate de puterile minții omenești, și prin aceasta înlăturarea oricărei

1) Imm. Kant: Critica, pag. 142.

2) Idem, pag. 142.

metafizici dogmatice. *Pe de altă parte el vorbește însă clar de o posibilă aplicare a categoriilor în transcendent, condiționată însă, de o — de fapt imposibilă — existență a unei intuiții nesensibile.* Iată textul susceptibil de o asemenea interpretare: „Dacă am vrea deci să aplicăm categoriile la lucruri care nu sunt considerate ca fenomene, atunci am trebui să punem la bază altă intuiție decât pe cea sensibilă”. Or deoarece o asemenea intuiție, anume intelectuală, se află absolut înafară de facultatea noastră de cunoaștere, atunci și aplicarea categoriilor nu poate trece nicidecum peste hotarul obiectelor experienței¹⁾. Ar fi întrebuițat Kant un asemenea limbaj dacă ar fi fost un nonsens aplicarea categoriilor în transcendent, dacă această aplicare ar fi fost împiedecată de structura interioară a conceptelor pure? Ni se pare că prin aceasta el nu face decât să accentueze că defectul unei asemenea încercări îl formează sensibilitatea care ne dă un conținut neadecvat și nu intelectul însuși. Căci citatul de mai sus implică confirmarea tezei noastre întrucât, dacă l-am răsturna și am spune: da, avem o asemenea intuiție ne-sensibilă ce i-o putem pune la bază, iată deci condiția îndeplinită, ce ne mai poate opri atunci intrarea în transcendent? Poate singur acel „dacă vreau”.

Am încercat prin aceste citate și expuneri să arătăm că în gândirea lui Kant a afirma existența lucrului în sine nu afecta incognoscibilitatea lui și că s'ar putea scoate o interpretare după care toate categoriile să poată plana oarecum peste abisul incognoscibilului, fie și ca un porumbel în vid, ceea ce ar atenua în mare măsură așa de mult criticatele aplicări în transcendent ale categoriilor care n'au avut niciodată altă semnificație decât nominală pentru ceea ce însemnează aplicare imanentă a lor, dar își au una adîncă de tot cînd ne gîndim că rațiunea acestei aplicări izvorăște din necesitatea admiterii unei ființe în sine. Să observăm de pe acum că pentru ceea ce constituie scopul nostru final: cercetarea rațiunilor afirmării existenței unui lucru în sine, faptul că vom dovedi valabilitatea sau nevalabilitatea intrinsecă a categoriilor de a trece în transcendent nu afectează în mod hotărîtor concluziile noastre. Căci chiar presupus primul caz, anume că nu există o contradicție în a afirma existența lucrului în sine, urmează cumva de aici că este și dovedit că într'adevăr îi corespunde acestei aplicări o reală existență? Nicidecum. Am avea drept să spunem că

1) Imm. Kant: Critica Rațiunii Pure, pag. 252.

există numai în cazul când am găsi și probe că o asemenea existență nu este numai o ficțiune căci s'ar putea să aplicăm conceptul dar să nu-i corespundă și o existență, căci această operație chiar recunoscută ca necontradictorie în sine nu implică și existența obiectului conceptului.

La fel stă chestiunea și cu cei ce neagă o asemenea aplicare. Căci a lua dreptul intelectului de a spune că numenul există, nu poate însemna niciodată altceva decât că acesta nu este și nici nu poate fi dat într'o experiență. Nu poate însemna că avem dreptul să-l asimilăm cu neantul, deci cu nimicul, decât numai în cazul când am stabili că singura formă de a exista ceva este prezența spatio-temporală în conștiință. Ori aceasta este tocmai ceea ce punem în discuție și asupra căreia ne îndoim mai mult. Dela valabilitatea sau nevalabilitatea conceptului nu se poate trece la aceea a existenței obiectului care i-ar corespunde. Dimpotrivă, stă cu mult mai în conformitate cu puterile dovedit mărginite ale minții omenesci de a spune că s'ar putea să existe ceva și fără ca să poată prinde vre-o înfățișare în conștiință. Căci eu pot spune așa: idealismul admite că noțiunea de existență nu are sens decât aplicată la lumea fenomenală, deci umplută cu un conținut spațio-temporal, dar dacă eu am motive puternice să admit că lumea fenomenală pentru a nu cădea în absurd trebuie să presupună încă *ceva*, un principiu necunoscut în ființa sa, o entitate care se poate restrînge în ultimă analiză chiar la un simbol matematic, dar despre care nu pot spune totuși că există (dacă se ține să se afirme că această noțiune n'are sens decât în spațiu și timp), dar de vreme ce acel principiu *trebuie admis în mod necesar* și totuși văd că nu are nimic comun cu existența spațio-temporală, eu sunt nevoit să lărgesc noțiunea de existență și să admit așa cum făcea Kant că există ființe și fără a fi prezente sau numai posibil prezente în conștiință, că există anume *în sine*. Va fi fiind aici desigur un paradox în termeni, dar nu este în conținutul lor. Conceptul de *existență*, întrebuițat în sensul său lărgit este un concept *necesar*, dar rațiunile acestui fapt se vor vedea în cele ce urmează.

Aplicabilitatea categoriilor mai poate fi discutată însă și din alt punct de vedere. Pînă aici ne-am menținut pe cît s'a putut în limitele concepției kantiene, dar valoarea categoriilor mai poate fi discutată și printr'o liberă examinare a lor și în legătură cu aceasta spuneam în paginile anterioare că împotriva celor ce su-

primă lucrul în sine pe baza limitării aplicabilității categoriilor s'ar putea ridica obiecțiuni asupra acestei premise a lor și să se susțină că indiferent de ceea ce credea Kant ele au totuși o valoare cognitivă ce depășește granițele așa de riguros trasate în Critica rațiunii pure și că ne aduc oarecare cunoștințe chiar dacă ele sunt doar ecouri vagi și de mică însemnătate. Este părerea susținută în diferite lucrări dar mai ales în monografia asupra vieții și operii lui Kant, de către D. I. Petrovici. El obiectează concepției lui Kant că a identificat noțiunea de aprioritate cu cea de idealitate, deși prima nu o implică și pe cealaltă, deoarece „nu vedem unde ar putea fi riguros impedimentul ca ceea ce este în noi să fie și înafară”. Eduard von Hartmann va susține tocmai un asemenea realism transcendent bazat pe afirmația existenței întocmai în exterior a formelor noastre apriorice pe care Kant le numea și ideale. În al doilea rând categoriile prin însăși natura lor nu par să fie tot niște „draperii interpușe între noi și lumea lucrurilor în sine cum sunt formele apriorice ale sensibilității”. Ele sunt doar „simple funcțiuni de sinteză și unificare, care nu seamănă a haină sau mască cum s'ar putea zice mai lesne despre spațiu și timp”¹⁾. Categoriile ar putea să se strecoare prin fenomenele sensibile, să strice carapacea empiricului și să se apropie de sîmburele realității în sine, fără ca bineînțeles „să ducă la stabiliri complete și precise”. „Formele gîndirii noastre nu sunt complet neputincioase la explorarea transcendentului — cel puțin în ținuturile lui limitrofe”. Deci d. Petrovici nu socoate „deplin închisă poarta absolutului speculației noastre teoretice”. Deși „nu socoate nici un moment cunoașterea noastră ca fiind adecvată lucrurilor înșile”, totuși o crede capabilă să arunce oarecare lumină și asupra transcendentului, chiar dacă aceasta s'ar mărgini doar la regiunile numai vecine lumii sensibile, căci „a fixa limitele cunoașterii noastre fără a întrezări nimic dincolo de ea, înseamnă a nu putea trage nici o limită”²⁾.

Dacă prin categorii se exprimă în mai mare măsură ființa realității, rămîne evident de discutat, dar subliniem încăodată că în rezolvarea acestei probleme nu stau rațiunile existenței lucrului în sine ci numai acele ale posibilității sau imposibilității de a-l cunoaște. Rămîne prin urmare mereu în picioare întrebarea: care

1) I. Petrovici: Vieța și opera lui Kant, pag. 147.

2) I. Petrovici: Vieța și opera lui Kant, pag. 151.

sunt motivele pentru care Kant a presupus o asemenea existență, și care sunt — neținând seama acum de părerile lui Kant — argumentele pentru a putea afirma că lumea ce o vedem nu este în toată ființa ei o simplă reprezentare deci „un vis al neființei” cum spune Eminescu? Există oare asemeni argumente decisive sau vom fi veșnic în situația de a considera lumea exterioară o neconținută problemă?

Dacă este să-l ascultăm pe Höffding, trei sunt rațiunile pentru care Kant se vede nevoit a admite existența lucrului în sine: În-tâiu ar fi faptul că pentru el felul nostru de a intui lucrurile nu este singurul fel posibil ci pentru ființe cu alte structuri cunoașterea ar prinde cu totul alte forme. Dar de fapt acest argument presupune mai mult lucrul în sine decât îl dovedește. Intervine apoi distincția ce o face Kant între forma și materia cunoașterii. Forma aparține subiectului, este condiția pe care acesta o impune lucrurilor pentru a lua ființă, dar materia nu mai este un produs al nostru ci își are originea înafara conștiinței și nu este decât felul cum un principiu necunoscut afectează facultatea noastră sensibilă. Acest al doilea argument ni se pare nouă de o deosebită importanță. Într'adevăr, în el se cuprinde o porțiță pe care ne poate veni răspunsul la întrebarea asupra motivelor ce l-au determinat pe Kant să presupună acest principiu suprasensibil. Ne putem pune aici întrebarea: a explicat el originea senzațiilor printr'un lucru în sine pentru că era de mai înainte convins de existența lui sau l-a admis pe acesta pentru că nu găsea altă explicație provenienței materiei cunoașterii? Dacă aceasta din urmă este situația justă, atunci putem merge mai departe și să cercetăm pentru ce Kant nu admitea teza idealistă că în definitiv și materia cunoașterii ne-o poate furniza tot vre-o facultate necunoscută a minții. Răspunsul la această întrebare este, evident anevoios, deoarece Kant, cum am spus, n'a făcut o teorie clară asupra lucrului în sine. A treia rațiune o vede Höffding în antinomiile kantiene, dar dilemele în care cade acolo rațiunea nu duc de fapt decât la dovada idealității lumii fenomenale ca un supliment de demonstrație adus la Estetica Transcendentală, ori idealitatea nu implică nici nu neagă prin ea însăși o existență transcendentă.

Din toate aceste argumente singurul care ni s'a părut că deschide o cale adevărată de susținere a unui lucru în sine este deosebirea dintre forma și materia cunoașterii și rațiunile care au

după la postularea lui ca fiind cauza fenomenului. În acest caz procedeul nu este decât deducția logică pe bază de fenomen la lucru în sine. Dacă aici Kant s'ar fi mărginit la o simplă operație logică așa cum par să vadă unii atunci concluzia nu e justificată deoarece intervine obiecția că nu se poate deduce din conceptul de fenomen sau aparență acela de „ceva ce apare”. Așa va spune B. Bauch referindu-se la Kant și va spune-o Külpe referindu-se la Herbart, care concretizase credința că fenomenul este prin el în-suși indiciul unei existențe absolute în cunoscuta expresie: „So viel Schein, so viel Hindeutung auf das Sein”.

D. Petrovici se declară de acord aici cu Herbart. Dupăcum am mai observat el nu este pentru o deosebire tranșantă a absolutului de lumea fenomenală: „Este o profundă neexactitate să se conceapă existența cu lumea fenomenelor deoparte și cu absolutul de altăparte, așa ca să se creadă că cineva s'ar putea ocupa perfect de relativ neglijând cu totul realitatea absolută”, și asta pentrucă „absolutul este implicat în relativ; ei se găesc pretutindeni împreună”. „Existența cea mai relativă — să zicem o senzație oarecare, o culoare, un sunet, un parfum — implică un absolut care se semnalează prin aceea că nu identificăm nimeni o senzație, din moment ce o recunoaștem ca atare, cu o vedenie ci o atribuim unui corp ce există aieva”¹⁾).

Chestiunea e acum unde își are existența acest corp căruia noi îi atribuim calitățile constatate empiric? Nu e evident o vedenie sau nu e în toate cazurile ci numai în unele când faptul poate fi ușor descoperit, dar el poate fi încă un simplu fenomen, un simplu complex de caractere empirice pe care faptul intuiției le configurează într'o unitate iluzorie. Și atunci obiectul căruia zicem că aparțin acele determinații n'ar fi decât procesul sintetizator ipostaziat ca substanță, ca lucru independent de caracterele sale empirice. Că există obiecte exterioare și independente de noi, acesta este unul din datele imediate ale conștiinței, dar, după ce idealismul cu argumentată dreptate ne-a făcut să nu mai vedem în ele decât fapte de conștiință, elemente ce se petrec numai în mintea noastră, mai persistă încă întrebarea, nu cumva tentația de a atribui fiecărui fenomen, fiecărei senzații un absolut, un obiect care să-l sprijine ca un invizibil suport, nu este decât o altă formă a funcțiunii care ne minte că o culoare există aieva într'un

1) I. Petrovici: Introducere în metafizică, pag. 25—26.

tablou, parfumul în floare și melodia în aer, deși fără organele simțurilor ele n'au nici o semnificație? Cum deduci deci că îndărătul senzației există ceva ce o produce afectându-ne, când în realitate noi nu avem de a face decît cu apariția, persistența sau dispariția *fenomenului* și nicidecum cu *absolutul* ce i-ar sta la bază? „So viel Schein, so viel Hindeutung auf das Sein”, spune Herbart, dar noi suntem în drept să ne întrebăm ce există în faptul apariției care să ne ducă în mod necesar la afirmarea ființei? Căci Kŭlpe ar avea dreptate că aici e un cerc vicios și B. Bauch la fel dacă deducția dela aparență la ființă s'ar face pe simpla socoteală a unui termen, acela de aparență, căci spun ei, din moment ce ai spus *aparență* ai și presupus ceva ce apare, și prin urmare nu mai poți urmări să dovedești existența ce corespunde acestui concept de vreme ce ai presupus-o odată cu afirmarea premiselor.

E drept cum observă D. Petrovici că încercarea de a vedea aici o tautologie își are inconvenientele ei. Noțiunea de aparență nu s'a născut dintr'o comparație ce s'ar fi făcut între fenomenul denumit așa și ceea ce nu apare, pentru simplul motiv că acest ceva ce nu apare nu ne e dat nici când în experiență pentru a-l putea opune reprezentărilor sale. El s'a născut prin critica făcută viziunii simițului comun care umple spațiul și timpul cu elemente sufletești acordîndu-le, fără să-și dea seama, o realitate exterioară conștiinței. De aici, dela credința că lumea există aieveja așa cum o vedem noi s'a trecut apoi la constatarea idealității ei, deci la răsturnarea idealismului inițial; lucrurile au fost declarate aparențe fiindcă se ajunsese la convingerea că nu aparțin nici unui spațiu exterior nouă, nici nu au la baza desfășurării lor un timp ce le-ar fi inerent, ci că spre deosebire de ceea ce spune nemijlocita intuiție a tuturor lucrurilor, ele apar *ca și cum* ar fi în spațiu și *ca și cum* s'ar desfășura în timp. Aparența rezultă din critica făcută viziunii simițului comun și nu din opoziția apariție — absolut. Deci când spui *apariție* nu presupui prin însăși această afirmație și existența a ceva ce apare. Aceasta însemnează însă numai atît: că nu în simpla afirmație a lumii ca aparență stă implicată și existența corelativului transcendent al acesteia. Dacă totuși este adevărat că în aparență și nu altundeva trebuie căutată rațiunea acestei *alte lumi*, nu în definiția sau partea formală ci în conținutul ei trebuie căutată. Corelația dintre fenomen și absolut își are rațiunea sa imanentă fenomenului — aceasta este și convingerea

noastră — iată dece subliniem întru totul credința D-lui Petrovici care, atacînd problema doar în tangentă și nedîndu-i, — ca mai peste tot unde o întîlnește, — o desvoltare prea mare, afirmă: „Noi credem că tocmai această corelație face de regulă dintr’o aparență un indicatoriu al unei realități invizibile”¹⁾). Inșă despre rațiunile care ne îndeamnă să facem aceasta vom vorbi în paginile următoare.

Deocamdată să revenim la Kant pentru a lua în considerație altă părere asupra situației pe care o ocupă conceptul de lucru în sine în sistemul său, și anume părerea că el ar fi pus pur și simplu acest concept dela început ca un postulat, — din ce motive, nu știm, — și atunci el nu mai trebuie căutat zadarnic ca un rezultat al sistemului fiindcă e neconținut presupus de acesta, ca o piatră de temelie pusă și deci indiscutabilă.

Lucrul în sine o ficțiune. Unii adversari ai lucrului în sine, am văzut, îi găsesc contradicții și își dau cu părerea că trebuie înlăturat, întrucît nu corespunde nici unei realități: e un concept gol și lipsit de sens. E ceea ce face Schulze. Alții deși sunt de acord în ce privește lipsa de semnificație a acestui concept, îl admit totuși să facă parte ca element explicativ al lumii fenomenale, ba încă îl găsesc și necesar pentru aceasta. E poziția, — spre deosebire de Schulze, — a lui S. Maimon, susținută și de H. Vaihinger. În ce-l privește pe Vaihinger, el găsește genială asemănarea ce o făcuse Maimon între conceptul de lucru în sine și mărimile imaginare de forma $\sqrt{-1}$ căci și într’un caz și într’altul avem întinderea unei operațiuni asupra unui material care nu îndreptățește o asemenea întindere. Și anume, în problema lucrului în sine este vorba de întinderea nejustificată a categoriilor de obiect, calitate și cauzalitate în lumea transcendentă, ceea ce este un nonsens: „Cînd odată s’a hotărît că toate categoriile sunt numai subiective, atunci nu se mai pot aplica aceste categorii la adevărata realitate”²⁾). Vaihinger utilizează împotriva lui Kant aceleași cunoscute și neconținut repetate obiecții: bazîndu-se solid și poate chiar dogmatic pe afirmația acestuia că valoarea categoriilor e pur subiectivă (ceea ce vor face toți adversarii lui Kant) deduce nonsensul întrebuintării ontologice a conceptului de lucru în sine. „Numai în lumea reprezentărilor noastre există lucruri, lucruri ce se cauzează,

1) I. Petrovici: Introducere în metafizică, pag. 140.

2) H. Vaihinger: Philosophie des Als Ob. pag. 111.

în adevărata lume aceste noțiuni sunt un sunet gol". În fața contradicțiilor în care intră Kant, care va fi poziția sa față de acest concept? Il va admite ca o ipoteză? Nu; „lucrul în sine nu este o ipoteză ci numai o ficțiune”. El este, în înțelesul ce vrea să i-l dea Vaihinger, un element necesar, în sensul de util, pentru ca lumea fenomenală să devină inteligibilă pentru noi. „Lucrul în sine pare să servească numai la aceasta: să putem reduce totul la reprezentări subiective”¹⁾.

Această afirmație a sa ni se pare deosebit de curioasă: ca să susții că totul e reprezentare subiectivă n'ai decît să afirmi aceasta și să o dovedești printr'o analiză a experienței, și ni se pare dimpotrivă tocmai în defavorul tezei să presupui un lucru în sine. Vaihinger nu vrea să vadă în reducerea întregii realități la o simplă acțiune a unui x asupra unui y ca subiect, deci la reprezentări subiective, cum făcuse Kant — decît un truc pentruca lumea reprezentărilor să devină aparență explicată și mai ușor de pătruns. Pentru el, însuși mobilul care l-a îndemnat pe Kant la postularea acestui concept nu este decît o necesitate de sistem, lucrul în sine devine un adaos mental adus pentru a ușura găsirea unei explicații clare a lumii: „cum în matematică și în mecanică se introduc noțiuni cu ajutorul cărora se ușurează problema, tot așa introduce Kant ca adaos mental noțiunea de lucru în sine ca un x căruia îi corespunde un y ca organizație a noastră: prin aceasta întreaga lume a realității devine inteligibilă”²⁾.

Prin aceasta noțiunea de lucru în sine este asimilată cu totul unui artificiu de calcul, ea este cu totul comparabilă numerelor imaginare și tocmai de aceea devine și necesară; nu trebuie deci înlăturată.

Dar, după cît ni se pare nu era de fel necesar ca pentru a ajunge la idealitatea lumii să se presupună un lucru în sine. Kant găsisse pentru aceasta suficiente și impresionante argumente. Apoi credem că e cu totul departe de spiritul kantismului, mai bine zis al criticismului, de a lucra cu ficțiuni. E drept că lucrul în sine apare doar cu numele în sistemul kantian, el persistă peste tot ca un simbol care intervine neconținut să-ți aducă aminte pe deoparte de idealitatea lumii, pe de alta de relativitatea cunoașterii

¹⁾ H. Vaihinger: Idem, pag. 112.

²⁾ H. Vaihinger: Philosophie des Als Ob, pag. 112.

noastre, dar faptul că el prinde forma unui x nu l-a oprit pe Kant să-i presupună totdeauna existența, și să o afirme cu tărie atunci când era negată de alții. Că fără el lumea ca fenomen s'ar explica mai greu, că lucrul în sine este necesar explicării lumii fenomenale, aici va avea Vaihinger dreptate. Dar Kant este mintea care îndepărtează cu totul „aiurelele necontrolabile” în materie de speculație, sistemul său este unul dintre acele care afirmă cu mai documentată tărie ignoranța minții omenești; el nu căuta o explicație a lumii decât în măsura în care mintea omenească poate să o dea și nu s'a ferit niciodată de a-i arăta lămurit marginile puterilor ei. Lucrând cu ficțiuni el n'ar fi făcut decât să-și deszică fundamentele spiritului în care gîndea. Și de va rămîne ceva din Kant, pe deasupra veacurilor, va fi fără îndoială acest spirit în care a îndemnat el mintea omenească să gîndească. Și acest spirit excludea definitiv ficțiunile.

Iată de ce credem că Vaihinger este departe de a fi prins esența conceptului de lucru în sine kantian. Părerea noastră va coincide cu a lui, că lucrul în sine s'a născut din necesitatea de explicație a lumii ca reprezentare, dar nu ca un adaos mintal adus experienței ci ca o rezultată a acesteia.

Lucrul în sine ca presuposiție. Printre comentatorii săi, Kant are și de aceștia care consideră lucrul în sine ca un postulat, ca un concept de bază pus dela început acolo și deci care nu mai trebuia demonstrat. Pentru ei, lucrul în sine în înțelesul său ontologic este corelativul subiectului și cu acesta formează cele două presuposiții fundamentale care susțin sistemul. La întrebarea de altfel foarte naturală ce s'ar putea pune: este oare în spiritul criticismului de a avea premise date în mod dogmatic, deci necerțate în rațiunile lor, se răspunde că pentru însuși Kant aceasta „stătea în însăși esența criticismului: să postuleze un lucru în sine”¹⁾.

Dar indiferent de ceea ce ar fi crezut Kant, și admitînd că prin aceasta am conciliat complet interiorul sistemului, pe ce se mai poate menține această uriașă clădire a criticismului, dacă ajungi la urmă să constăți că derivă dintr'o presupunere? Nu este în aceasta tot ce poate fi mai contrar spiritului profund și total în care a gîndit solitarul dela Königsberg? Iată, după ce s'a străduit cu o uriașă sfortare să dovedească în amănunțimi impresio-

¹⁾ C. Noica: *Problema lucrului în sine la Kant*, în „Concepte deschise”.

nante că nu putem cunoaște nimic din lumea transsubiectivă, această lume însăși devine, — așa cum spunea Vaihinger, — mai puțin decît o *ipoteză*, un dat dogmatic necesar simetriei sistemului, și cine și pe ce motive va mai putea susține altceva decît că este o simplă: *ficțiune*? Cei care susțin această teză își dau evident seama de încurcătura „tulburătoare” în care este pus sistemul kantian, căci această soluție echivalează cu o propriu-zis nimicire a dreptului ce l-a avut Kant să afirme lucrul în sine. Dimpotrivă, părerea noastră departe de a fi aceea că pentru Kant era în esența criticismului să-i pună la bază *presupuneri*, ni se pare că mai bine decît oriunde el și-a caracterizat însuși această esență a criticismului în acea mândră afirmație din Critica rațiunii pure: „În ce privește *certitudinea*, eu însumi mi-am pronunțat sentința că în considerațiunile de acest fel nu e îngăduit nici într'un mod de a emite *părerii* și că tot ce aci s'ar asemăna unei ipoteze e marfă oprită, care nu poate fi oferită spre vînzare nici pentru cel mai mic preț, ci care trebuie confiscată imediat ce e descoperită”¹⁾.

Ar fi cea mai crudă ironie dacă am fi în drept să-i opunem *presupusului* lucru în sine acest verdict decisiv. Indiferent de motivele ce ne-ar îndemna să-l considerăm ca un postulat al sistemului, nu putem să nu ținem seama că el devine prin aceasta un adaos nejustificat, adus încercării de explicare a experienței.

Bine că nu mai este acum ca la ficționaliști o simplă piesă mintală, un simbol atașat calculelor noastre asupra realității pentru a le ușura ci se lasă lui Kant credința în existența efectivă a unui obiect ce i-ar corespunde, totuși de vreme ce e un *pus* dela început și nedemonstrat nici acum și nici mai târziu, pe care îți bazezi toate construcțiile următoare, oricine este în drept să-l asimileze din nou dacă nu chiar unei ficțiuni, atunci cu bună dreptate unei ipoteze cu nimic îndreptățită. Și faptul e cu atît mai curios cu cît chiar aceștia care îi dau lucrului în sine caracterul de *presupus nedemonstrat* nu urmăresc altceva decît să pună armonie în interiorul sistemului kantian prin concilierea părților pe care adversarii acestuia le-au găsit în conflict. Dar chiar dacă reușesc să-l fortifice, rezultatul este că întreaga clădire astfel întărită este așezată pe temelii șubrede, căci la baza ei va sta un veșnic punct de întrebare.

¹⁾ Imm. Kant: Critica Rațiunii Pure, trad. Brăileanu, pag. 9.

Lucrul în sine din Critica Rațiunii Practice. După ce limitase cu severitate puterile cunoașterii omenești și îngrădise speculațiile în domeniul fenomenelor declarând realitatea în sine cu totul inaccesibilă, Kant pare totuși să revină asupra acestor hotărâri ale Criticii rațiunii pure și, spre nedumerirea unora și aprobarea altora, el declară în Critica rațiunii practice că există totuși un drum prin care se poate ajunge la lumea numenală. Și acest drum este metoda morală. Prin aceasta se evidențiază însă un nou conflict în interiorul sistemului. Nu numai că absolutul este din nou afirmat, dar el este denumit și precizat în însuși conținutul său. Lumea lucrului în sine este *libertatea*. Cele trei idei care în Critica rațiunii pure nu-și aflaseră o rezolvare, își află aici una pozitivă. Nu mai este nici o îndoială: libertatea, nemurirea și Dumnezeu, *există*.

Pentru cel venit din Critica rațiunii pure afirmația aceasta poate să pară surprinzătoare și contradicția inevitabilă. Se naște dela sine întrebarea pe ce își bazează Kant trecerea aceasta în absolut? A descoperit el oare o nouă facultate a minții omenești necunoscută de Critica rațiunii pure, și care are proprietatea de a străbate scoarța empiricului prinzând absolutul? Până acum nu fusese vorba decât de o singură facultate cu asemenea proprietăți, aceasta era intuiția intelectuală, ori ea cădea dincolo de zestrea spirituală a omului, iar despre alta care să aducă o cunoaștere transcendentă nu fusese vorba ci dimpotrivă se repetase insistent și hotărît că nici o metafizică nu este posibilă dacă ea vrea să fie o știință a lucrului în sine deoarece acesta scapă pentru totdeauna posibilităților noastre de cunoaștere. Nu stăm atunci în fața unui conflict al rațiunii cu ea însăși devreme ce se vede nevoită să admită ca existent ceace mai înainte declarase incognoscibil?

Ca răspuns și deslegare la aceste întrebări nu vom face decât să urmărim la Kant însuși, înțelesul ce-l dă acestei lărgiri a rațiunii practice peste hotarele indicate cu rigurozitate de cea pură. Mai întâiu va trebui să spunem, ca observație generală, că o veritabilă contradicție de idei nu se va găsi la Kant în această chestiune decât de aceia ce vor ține numaidecît să pună în intenția lui Kant mai mult decât acesta avusese. Intre cele două Critici nu există pe această temă o veritabilă contradicție decât numai în cazul când Kant însuși sau orice comentator al său ar vrea să considere afir-

mațiile Criticii rațiunii practice ca o ducere o problemelor mai departe de punctul unde le lăsase Critica rațiunii pure și dacă în acest fapt se va vedea în mod serios o deslegare a lor. A avut Kant această intenție? A vrut el să considere Critica rațiunii practice ca o continuare a Criticii rațiunii pure?

Răspunsul nostru este hotărît negativ și el se bazează pe marea grijă ce o arată Kant de a lăsa cu totul intacte pozițiile primei lui Critici dela care nu cere altceva decît să primească fără murmur postulatele celei de o doua. Să vedem prin urmare cu ce titlu se prezintă față de rațiunea pură cele trei idei afirmate de cea practică: libertatea, nemurirea, Dumnezeu.

Kant înfățișează dupăcum știm, cele trei idei ca *postulate* ale rațiunii practice; postulate, necesare realizării idealului moral în lume. „Bunul suprem e practic posibil numai sub presupoziția nemuririi sufletului” și „numai dacă admitem o pricină supremă a naturii”¹⁾. Raționamentul său este aici următorul: pentru ca bunul suprem ca obiect al voinții să fie posibil, eu am nevoie ca să le corespundă celor trei idei, obiecte reale, ori rațiunea teoretică nu poate asigura aceasta și atunci eu le dau obiecte printr'un act de *postulare* al rațiunii practice. Următorul pasaj este cît se poate de lămuritor aici: „Prin legea practică, cea care impune existența supremului bun posibil într'o lume, se postulează posibilitatea acelor obiecte ale rațiunii pure speculative; realitatea lor obiectivă pe care aceasta nu le-o putea asigura; prin care fapt cunoașterea teoretică a rațiunii pure capătă într'adevăr un spor, el constă însă doar în faptul că acele concepte altfel numai problematice (numai posibile de gîndit) pentru ea, sunt declarate acum în chip asertoric drept unele cărora le corespunde în adevăr obiecte, *pentru că rațiunea practică are neapărată nevoie de existența lor pentru posibilitatea obiectului ei absolut necesar din punct de vedere practic, bunul suprem, din care pricină rațiunea teoretică e îndrituită să le presupună*” (id. 120).

Nu este vorba prin urmare de lărgirea cunoașterii teoretice printr'o nouă facultate cu puteri cognitive pe care rațiunea pură nu le-ar fi avut ci se *presupune* doar că aceste trei idei au obiecte corespunzătoare pentru că „*rațiunea practică are neapărată nevoie de existența lor*”. Iată originea și înțelesul ce Kant a ținut să-l dea

1) Imm. Kant: Critica Rațiunii Practice, trad. Amzăr, pag. 110 și 112.

2) Imm. Kant: Idem, pag. 120.

trecerii în transcendent din Critica rațiunii practice. Ea nu înseamnă nicidecum o ducere mai departe a cunoașterii teoretice, aceasta e bine stabilit deși uneori limbajul lui Kant poate provoca păreri contrarii, ca de ex.: „Dar cunoașterea noastră e ea oare lărgită în realitate în acest chip prin rațiunea pură practică și aceea ce pentru cea speculativă era transcendent e oare în cea practică imanent? Nici vorbă însă *numai din punct de vedere practic*”¹⁾).

El pare să facă o mare deosebire aici între cunoașterea teoretică și cea practică întrucât afirmațiile acesteia din urmă nu contrazic cu nimic concluziile celei dinii. Deși Critica rațiunii practice aduce un „spor” Criticii rațiunii pure întrucât o face să admită vrînd-nevrînd obiecte celor trei idei, nu este în aceasta totuși o lărgire a speculației adică a cunoașterii acestor obiecte.

E sigur acum că punctul acesta unde Kant vrea să angreneze cele două Critici este dificil și oarecum artificial. Nu ne întrebăm în ce măsură el a reușit să concilieze cele două poziții nu atât opuse cît diferite. Știm însă că asupra acestei probleme se pot isca o sumedenie de discuții rezultate evident din pozițiile ce se iau față de cele două opere.

Cei ce se vor așeza în Critica rațiunii pure și vor voi să critice trecerea în transcendent înfăptuită în Critica rațiunii practice vor avea evident dreptate să o facă, dar ei vor presupune prin aceasta că trecerea despre care e vorba a avut pretenția de a duce mai departe cunoștința teoretică a lucrurilor ceea ce n'a fost defel în intenția lui Kant. Iar o altfel de trecere cum este cea morală, religioasă, etc. ei nu vor putea-o combate niciodată decît cu formula: nu e valabilă pentru cunoaștere, — și aici vor fi de acord cu Kant cel din Critica rațiunii practice chiar. Dar nu vor împiedeca prin aceasta ca trecerea să fie valabilă pentru morală sau religie.

Alți care vor vrea să se așeze în Critica rațiunii practice vor putea spune: iată, Kant a descoperit o nouă cale de cunoaștere care de data aceasta duce direct în inima lucrurilor așa cum nega Critica rațiunii pure și căreia îi acordă *primatul* față de cealaltă ale cărei puteri au fost limitate. Aceștia din urmă vor greși poate chiar mai mult pentrucă deși Kant a găsit o nouă cale care de fapt

¹⁾ Imm. Kant: Critica Rațiunii Practice, pag. 119.

duce în lumea lucrului în sine, această cale nu este valabilă pentru cunoaștere. Așa a spus el însuși.

În ce privește convingerea noastră, ea stă foarte aproape de textul kantian. Tuturor celor ce pe deasupra lui Kant vor face din metoda morală o cale valabilă pentru întemeierea unei metafizici intrând în conflict cu vederile Criticii rațiunii pure le vom spune doar atât că faptul că Critica rațiunii practice „are nevoie” de aceste obiecte nu este nici decum un motiv necesar ca ele să și existe. Critica pe care Maimon și Vaihinger au adus-o lucrului în sine comparându-l cu numerele imaginare, socotindu-l drept un element de calcul dar în fond declarându-l o ficțiune poate să-și aibă locul nimerit față de tentativa de a face din lucrul în sine al Criticii rațiunii practice un obiect al unei Ontologii.

Kant n'a avut această intenție, iată de ce el scapă obiecțiunilor de mai sus. Interpretarea conciliatorie trebuie să vină dintr'o justă înțelegere a raportului dintre cele două Critici. Că în cea de a doua se cuprinde un tratat de morală, e tot atât de adevărat pe cât este că în prima se cuprinde o teorie critică a cunoașterii; și atunci dacă vrei să-ți pui problema întrucît cea de a doua a dus mai departe sau a infirmat pozițiile celei dintîi e de neapărată nevoie de a fi rezolvat în prealabil întrebarea generală, întrucît un tratat de morală poate delimita mai precis cunoașterea omenescă decît face aceasta o teorie a cunoașterii, evident implicându-se aici discuția dacă sentimentul, credința sau voința, au față de facultatea intelectuală o prioritate în ce privește puterea de cunoaștere. Trebuie însă înțeles că pentru Kant Critica rațiunii practice nu însemna o ducere mai departe a cunoașterii teoretice, ci tot ceea ce rațiunea practică reclama era ca postulatele ei să fie admise (am spune chiar *tolerate*) ca posibile și reale tocmai pentru că „îi fuseseră date de temeieri practice și numai spre întrebuințare practică”¹⁾.

Părerea noastră este deci că în această de a doua Critică nu se cuprinde o soluție valabilă pentru cunoaștere, deși după cum am spus, trecerea în transcendent o considerăm valabilă pentru morală sau religie, dacă aceasta e o rațiune pentru existența lor. Se poate evita conflictul dintre cele două Critici tocmai prin încercarea de a le despărți cu grijă și de a nu lăsa pe una sau alta să-și

1) Imm. Kant: Critica Rațiunii Practice, pag. 121.

aroge drepturi și puteri care de fapt ar cădea în competența celorlalte.

Ceea ce ne-a îndemnat la această interpretare a fost însă mai presus de orice convingerea că îndreptățirea ce o avem să procedăm așa stă în întregime în spiritul criticismului și în cea mai mare parte și în litera kantiană. Windelband avea perfectă dreptate să combată tendința de a se considera Critica rațiunii practice ca o anexă sau ca o desertare de la spiritul Criticii rațiunii pure, dar e sigur că i-a exagerat importanța speculativă când afirmă că fără ea „teoria lucrului în sine ar fi cea mai confuză și mai nesăbuită fantasmă ce și-a făcut loc vreodată în filosofie”¹⁾. Din cele de mai sus se poate vedea că nu împărtășim nici pe de parte felul acesta de a vedea problema al lui Windelband. Fără a micșora cîtusi de puțin importanța acestei opere, ea totuși nu cuprinde, — după însăși mărturisirea lui Kant, — pretenția de a se instaura în drepturi ce aparțineau exclusiv rațiunii pure și de a-și impropria puteri pe care nu le poate avea. Dacă s’a vorbit totuși de o lărgire a cunoașterii, aceasta, cum bine reiese din precizările făcute, nu aparținea cunoașterii teoretice a rațiunii pure ci celei practice, ceea ce era altceva.

Lucrul în sine și metafizica. Faptul că lucrul în sine este o piesă indispensabilă sistemului kantian nu este nicidecum un motiv suficient pentru a-i susține existența, chiar dacă înlăturarea lui ar duce la prăbușirea acestuia. În filosofie nu trebuie să existe decît un singur criteriu pentru menținerea sau înlăturarea unui concept sau chiar a sistemelor înșile și acesta este *adevărul*. Dacă adevărul o cere, sistemele pot să se prăbușească unele după altele căci ele sunt numai schelele cu ajutorul cărora se înalță marele edificiu al cunoașterii omenești și odată ce acesta le-a depășit ele trebuie să cadă întrucît și-au îndeplinit misiunea și trebuie să vină altele să ducă mai departe construcția. Dacă lucrul în sine ar fi prin urmare o necesitate de sistem, deci o ficțiune, el trebuie să cadă chiar dacă prin aceasta se primejduiește întreg sistemul kantian.

Dar lucrurile evident, nu stau așa. Chiar dacă nu găsim la Kant o teorie a lucrului în sine care să nu mai facă din el un simplu concept al cărui obiect rămîne problematic ci să-i afirme neîndoielnic existența, totuși ni s’a părut că o asemenea existență suprasensibilă nu numai că nu conține o contradicție dar este cu

¹⁾ W. Windelband: *Geschichte der n. Philosophie*, II. pag. 97.

totul de neînlăturat pentru metafizică. Pentrucă, ne putem pune naturala întrebare: la ce soluție se va ancora în metafizică, odată lucrul în sine înlăturat? După Kant aceasta ar fi un fenomenism, deoarece luînd lumii suportul suprasensibil trebuie în mod necesar să declari și materia nu numai forma fenomenelor ca fiind un produs al conștiinței. *Atunci lumea în întregime ar fi creația omului*; dacă bineînțeles nu este declarată lumea fenomenală ca lucru în sine, ceea ce pentru însuși Kant ar fi fost o imposibilitate de fapt, căci atunci cum ar mai fi fost posibilă nașterea acestei lumi? De o cunoaștere apriori n'ar mai fi vorba și chiar una aposteriori ar fi discutabilă, deoarece „este de neînțeles în ce chip intuiția unui lucru prezent m'ar putea face să cunosc acest lucru așa cum este în sine, căci proprietățile lucrului nu pot trece dela el în facultatea mea de reprezentare”¹⁾. Cu aceasta s'a răspuns, credem, suficient și presupunerii că lucrurile ar exista exact așa cum le vedem noi și că deci în cunoașterea noastră ele n'ar fi decît un duplicat. Intr'o asemenea ipoteză ar fi într'adevăr un mister cum pot proprietățile corpurilor să pătrundă în conștiință și să se reconstituie acolo sub formă de obiect. Obiectele nu pot pătrunde așa cum sunt, în conștiință, acesta este un fapt pe care credem că nimeni nu-l poate contesta; ele nu-și pot avea în conștiință decît imagini reprezentative, ori acestea nu au nimic asemănător corpurilor materiale, sunt fapte psihice. Concordanța deplină și substanțială dintre lumea conștiinței și a obiectelor nu se poate deci susține. Rămîne atunci ipoteza că lumea e în întregime ei fenomen, ipoteză așa de mult pe placul idealiştilor, care, cum am văzut se laudă că în ea stă tot ce experiența și rațiunea prudentă pot să dea ca fapt controlabil.

Imposibilitatea unei dovezi directe. La această pretenție a idealiştilor se mai adaogă, împotriva susținerii unui lucru în sine, și absoluta imposibilitatea a unei dovezi directe a lui. Din cele spuse mai sus acest fapt reiese destul de clar. Este marea și inevitabila greutate lăsată de poziția kantiană a lucrului în sine: trebuia să afirme și să susțină o existență cu care niciodată nu intrăm în contact. Lucrul în sine, dacă există, este incognoscibil după Kant, dar el ar fi incognoscibil, atât apriori cât și aposteriori, chiar dacă ne-am afla direct în fața lui. Și aceasta constituie teribila dilemă în care se găsește acel ce vrea să dovedească existența ab-

1) Imm. Kant: Prolegomene, pag. 54.

solutului: căci a dovedi o existență înseamnă după însăși precizarea lui Kant, a face ca obiectul de care e vorba să fie dat într'o intuiție. *Posibil* este ceva a cărui afirmare nu implică o contradicție, și Kant are meritul, foarte mare după unii, de a fi arătat că în posibil nu este implicat și *realul*, adică existentul într'o intuiție sensibilă. Să ne gândim aici doar la diferența dintre Descartes și Kant, căci pe cînd primul nu găsea nici un inconvenient în a trece dela o idee o unei perfecțiuni la afirmarea existenței reale a Divinității, celălalt va preciza că în simpla gîndire a unui obiect nu este implicată nicidecum și existența reală a acestuia. Ori, cum noi nu avem niciodată în experiență altceva decît fenomen, rămîne bine stabilit că despre o dovadă directă și deci decisivă nu va putea fi vorba *niciodată*. Nefiindu-ne dată în experiență, existența lucrului în sine nu va putea fi probată pentru cine ia acest criteriu ca decisiv. Idealismul va triumfa desigur în acest punct și se va prevala întotdeauna de argumentul imposibilității minții omenești de a nu avea deaface *niciodată* decît cu singure produsele ei. Ceea ce nu înseamnă bineînțeles că realismul a pierdut partida. El poate pune din nou problema criteriului de constatare a unei existențe, nu reîntorcîndu-se dela Kant la Descartes în sensul de a încerca să scoată din simple concepte certitudinea existenței obiectelor ce le-ar corespunde, ci căutînd să stabilească și alte criterii de constatare a unei existențe decît prezența lor în conștiință. Ori de cîte ori idealismul va găsi cu cale să amintească realismului că nu poate să depășească niciodată sfera experienței care este subiectivă, realismul va avea dreptul să-i răspundă cu cea mai strictă logică: da e adevărat că eu nu întîlnesc în toate eforturile mele de cunoaștere altceva decît fapte de conștiință, dar de aici nu se va putea niciodată scoate în mod valabil că aceasta este singura existență posibilă decît dacă se vor judeca lucrurile dintr'o prismă prea umană, declarîndu-se dintr'un egoism poate natural făpturii omenești, că numai ceea ce e constatat de ea există.

Impedimentul decisiv pe care îl scoate idealismul în calea realismului este starea de fapt că niciodată cunoașterea omenească nu cuprinde altceva decît propriile ei creații ale conștiinței. Deci dacă mai există ceva dincolo, este numai problematic și întrucît privește puterile de închipuire ale minții noastre, imposibil. Dar această constatare trasează, de fapt, în aceeași mare măsură mar-

ginile pretențiilor idealiste. Căci dacă ea încercuiește afirmațiile realiste în domeniul fenomenului, nu dă prin nimic dreptul idealismului să afirme că dincolo de fenomen nu mai există nimic. Nimicul este ceva tot atât de refractar posibilităților de a fi prins în conștiință ca și lucrul în sine și dacă negi pe unul cum poți afirma pe celălalt? Idealistul consecvent nu va fi în drept să spună decît atât: că lumea cunoscută este lume fenomenală, dar întrucît domeniul extraconștient este declarat inexplorabil, asupra lui nu ne putem declara dacă este accesibil vre-unui fel de cunoaștere în care să-și valideze existența sau dacă este negația oricărui fapt ce și-l poate imagina mintea omnească *existând*, adică neantul sau nimicul.

Deci dacă teza idealistă vrea să-și impună și ei aceeași restricție riguroasă în ce privește logica posibilităților de afirmare pe care o impusese realismului critic, va trebui să concludă că ea însăși este tot atât de problematică pe cît este lucrul în sine. Căci dacă activitatea spiritului nu depășește nicidecum sfera datelor experienței sensibile, cu care drept se mai declară atunci lumea pe care realistul o postulează ca existentă dincolo, drept un *vis*, o *himeră*, un *neant*? De unde știe idealistul aceasta?

Și, în cele din urmă ce motive am eu să fac din ființa omnească un criteriu de existență; din ea care nu este în lumea aceasta imensă decît „o picătură de apă într'un ocean” cum spune Schopenhauer? Nu însemnează oare să-i atribuim o valoare nemăsurat de mare în raport cu efemeritatea ei?

Oare lumea din care face parte omul și conștiința lui să nu fie decît o seamă de reprezentări, cum spune idealistul, o înșirare de aparențe ce se desfășoară conform unor legi imprimare de conștiință și care nu-și au existență decît în aceasta și pentru ea? A judeca așa și a spune odată cu Schopenhauer că omul este creatorul acestei lumi ca reprezentare, nu însemnează oare a perverti justa proporție a lucrurilor care țin nu numai să arate completă indiferență față de conștiința creatoare care nu le mai poate stăpîni, dar pun omul în desăvîrșită inferioritate față de ele?

Experiența de toate zilele ne învață să privim ca o mîndrie deșartă afirmația lui Schopenhauer că omul este creatorul lumii, pentru că experiența ni-l arată pe om în cea mai crudă și paradoxală situație: aceea a unui creator căzut victimă creațiilor sale, ceea ce e totuna cu un judecător căzut la discreția condamnaților săi.

Intr'o privire generală suntem îndreptățiți să spunem: omul nu poate fi creatorul lumii pentru că o creație nu poate conține mai mult decât creatorul, efectul nu poate conține mai mult decât cauza. Dar dacă există într'adevăr o soluție de ieșire din încurcătura în care pare să se găsească lucrul în sine la Kant, aceasta ni se pare nouă că nu este alta decât încercarea de explicare a originii senzației, deci a materiei cunoașterii. În acest punct experiența imediată vine în ajutorul lui Kant într'o măsură poate nebănuț de mare. Singura diferență dintre el și ceilalți idealiști era doar aici: că nu admitea ca dînșii că materia, conținutul intuitiv al lucrurilor ar fi tot un produs al subiectului ci își are o cauză suprasensibilă.

Evident acum că această cauză nu va fi niciodată prinsă în simțuri altfel decât ca fenomen ci va rămîne totdeauna un obiect al unei demonstrațiuni numai indirecte. Că nu putea aplica anumite categorii decât în lumea fenomenală, aceasta e o obiecție care nu reușește, fiindcă valabilitate ei poate, dupăcum am văzut, să fie negată.

Și dacă experiența ne va duce în mod necesar să concludem, fie și indirect, la *presupunerea* unei realități suprasensibile, cine ne va mai putea opri să-i afirmăm existența? Aici intervine acel nou criteriu de constatare a unei existențe care ne va da dreptul să o afirmăm chiar dacă ea nu ne este și nu ne va poate fi dată niciodată în intuiție. Și acest criteriu este reducerea la absurd a tezei contrarii, în cazul nostru, sau demonstrația indirectă.

Precizăm că nu este vorba de o simplă bătălie de concepte. În demonstrația căreia îi acordăm mari sorți de isbândă și care va avea drept scop să arate nu numai că noțiunea unei ființe suprasensibile nu este o contradicție dar că ea este absolut necesară înțelegerii lumii ca fenomen, vom utiliza în cea mai mare măsură *experiența*, căci ea este împreună cu inteligența omenească singura sursă a oricărei cunoașterii. *Experiența este datul primordial care vorbește de lucrul în sine*, raționamentul nu are decât să vadă cu claritate lucrurile și să scoată concluziile adevărate. Și ce ne spune această experiență? Dă ea un răspuns trainic ipotezei idealiste? Ce raport stabilește ea între conștiință și reprezentările ei? Este acesta raportul pe care l-ar vrea idealistii, anume acela că lumea reprezentărilor nu este decât o creație a conștiinței, că reprezentările roiesc din conștiință ca albinele din stup și că la aceasta doar se reduce întreaga existență? Credem a fi îndreptățiți să

răspundem nu. Experiența nu arată așa ceva. E drept că în teorie ipoteza idealistă merge. Ba ea poate părea la un moment dat chiar mai logică și mai critică decât realismul. Dar ce ne facem atunci cu realitatea imediată? Cum ne explicăm că ea nu mai ține cont de litera teoriei și că departe de a se mulțumi să fie o simplă și docilă creație, arată mai multă putere și subordonează existența însăși a conștiinței? Dintre cele două realități pe care le opunem: om și lume care este condiția celeilalte? Aici trebuie căutată cheia problemei.

„Conștiința este condiția lumii” va răspunde idealismul, dar realitatea va zice altceva: conștiința ca și corpul în care se află sunt la discreția lumii, apariția ca și dispariția lor sunt condiționate de aceasta. Desfășurarea fenomenelor în lume își păstrează o categorică independență față de conștiință, ele nu se orînduiesc după placul nostru ci-și păstrează caracterul lor, inflexibil voinții omenești. În această independență stă un indiciu sigur că înafară de fața lor pentru noi mai au și una interioară, insenzisabilă¹⁾. „Dece, — se întreabă d. Petrovici, — situăm un obiect la dreapta și altul la stînga și nu le putem schimba îndeobște, după bunul nostru plac”²⁾. La fel în timp: dece avem întâi căldura și apoi dilatarea? Răspunsul este acesta: fenomenele deși nu există decât pentru noi, nu și în ele însele „organizarea lor suntem siliți s'o facem nu numai într'un anume fel, dar și într'o ordine determinată, iar obligația din urmă nu ne poate veni decât din lumea lucrurilor în sine”³⁾.

Dar idealistii cu spiritul lor prea critic ar putea să dea și aceasta tot în seama subiectului, fie și cu titlul de presupunere. Se ridică însă atunci o interesantă întrebare: oare transpunerea aceasta a originii lucrurilor din zona exterioară a lucrului în sine în aceea a conștiinței, nu însemnează un simplu subterfugiu care departe de a clarifica problema îi păstrează aceleași greutateți? Idealistii și-au dat seama că producerea lucrurilor exterioare nu poate

1) Fenomenul independenței reprezentărilor și faptul că însăși conștiința se dovedește a depinde, în existența ei, de aceste reprezentări, le considerăm probe fundamentale pentru afirmarea unei ființe care depășește subiectul, deci a unui lucru în sine. Ele nu și-au putut găsi însă în aceste pagini o dezvoltare suficientă ci numai o expunere rapidă și generală. Cade în obligația autorului deci, de a le da o viitoare dezvoltare specială.

2) I. Petrovici: *Vieța și Opera lui Kant*, pag. 148.

3) *Idem*.

fi pusă în seama părții luminoase a conștiinței omenești, și atunci au adus o oarecare lărgire a subiectului punîndu-i în sarcină o funcțiune inconștientă. Dar prin aceasta lucrurile se complică; toate greutățile și tot misterul care pînă acum planau asupra lucrului în sine, trec asupra acestei facultăți. Ea, originea lumii și deci și a noastră, trebuie să ne depășească, ea este aceea care pune în simple reprezentări mai mult decît ar fi putut să pună singură conștiința, ea face din aceste reprezentări condiții și cauze de existență și dispariție a conștiinței, dar prin aceasta facultatea inconștientă din străfundurile ființei noastre ia proporții uriașe și cu totul misterioase.

Dacă existența unui asemenea principiu poate fi devedită noi vom fi complet de acord cu o atare viziune, căci prin faptul că în reprezentări se vedește mai mult decît lasă să se înțeleagă simplul concept de reprezentare, se justifică suficient existența unui concept de „ceva mai mult” decît reprezentarea, deci a unui lucru în sine. Prin aceasta însă misterul nu este nicidecum lichidat. *Fantoma unui lucru în sine existent în fața noastră trece într’o zonă neguroasă a subiectului, unde persistă cu aceeași putere de Sfinx.*

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Două poezii de toamnă

de Radu Stanca.

OARE SĂ FIE DREPT

Oare să fie drept că n'am uitat
Mirosul verii 'n care te-am aflat
Și iarba 'n care proaspătă ai fost
Litania știută pe de rost?...

Oare să fie drept că n'am murit
Sau numai cupa asta s'a golit...
De când mă mint iubito, că te-aștept,
S'a 'mpiedecat ceasornicul din piept —

Pădurile sunt iar frumoase azi.
Dac' ai veni am merge printre brazi,
Și 'n aerul sălbatic depe câmp
Ne-am pomeni deodată surâzând...

Iubirea noastră? Piersică și tei.
Că n'a ținut și n'a fost mare, ce-i?
Tot una-i dacă zilele descresc
Ori dacă ști că-i drept că te doresc...

Tu nu iubești cuvintele, așa-i
Și nici nu-ți pasă dacă-i luna Mai,
Sau dacă 'n parcuri frunzele pălesc
Sau dac' aduc caetul să-ți cetesc.

Tu nu ești câmpul greu de frumuseți
Nici ora dintre seri și dimineți,
Tu nu ești glasul nopților întins
Și nici nu porți iubito părul lins.

Invocație

Tu nu ești jocul îngerilor, nu,
Și-ți place dacă-ți spune lumea ta,
Decâteori pe inimă mi-ajungi
Iți văd în minte degetele lungi,

Iți simt în palme umărul rotund.
Oare să fie drept că ești porumb?...
Oare să fie drept că mai păstrez
Dumineca din care te visez...

INVOCĂȚIE.

Apropie-te 'n tăcerea de toamnă funerară!
Iți voi deschide poarta și-ți voi așterne 'n drum
Mănunchiuri de lumină și raze moi. Pe-afară
Căderile de frunze s'au înmulțit acum.

De astă noapte cerul s'apleacă pe ferestre
Și se aud moliftii în inimă cum gem.
Să-mi fi rămas în suflet o dedemult poveste
Sau în urechi se plimbă un viitor poem?...

Acele văi desigur s'or fi făcut de ceară!
Un verde mort se lasă cuminte pe hotar.
Și nu știu ce mă 'ndeamnă (sau pasăre, sau vioară)
De-ți dibui frumusețea prin întunerec iar.

Nu peste mult vor trece cele din urmă rațe.
O să le-auzi în seară izbindu-se de nori!
Dar tot nu pot pricepe de ce aceste brațe
De câtva timp într'una se 'ntind în gol și mor...

Apropie-te 'n tăcerea de toamnă funerară!
Ca mâine vor apune grădinile din zări,
Iar noi purtând pe frunte trecuta primăvară
Vom coborâ în noapte ca două lumânări...

Cățelul pământului

de V. Copilu - Cheatră.

Gura minei rânjea ca o prevestire de moarte, la câțiva pași de birourile, în jurul cărora, o lume subpământeană aștepta înțepenită pe târnăcoape, nici ea nu știa ce. Resemnați cu destinul nelămurit dela o clipă la alta, băeșii cu frunțile încruntate sub gurguiul cărora ochii, ca niște tăuri tulburi, abia mai licăreau, narsocau gânduri înăcrite. O dără din soarele pe care nu-l cunoșteau, le încălzea rânza putredă de atâta întunec. Bezna din mină îi sugruma, dar trebuiau să râște sub pământ, pentru că așa au apucat să trăiască din tată în fiu, ca niște soboli, rămând după aur.

Un dangăt de clopot, spintecă văzduhul. Minerii se urniră și-și scoaseră căciulile de pe cap.

— La rugăciune! îi îndemnă, un băieș bătrân, cu cioareci largi, supt la față ca un coleraș. Era Vârtan cel mai vechiu miner dela Roșia.

Vârtan a îngropat sub pământ mai bine de patruzeci de ani. Acum abia mai făcea umbră pământului. Iși răzima slăbiciunea într'o botă încovrigată de corn, tremurând ca varga. Indemnându-i cu o voce răgușită, dar repezită, pornea cel dintâi spre capelă. Falca de jos i se lăbărtase și-i sărise parcă din tâțâni, lăsând să i se vadă o gură știrbă, mâncată de bagău. Dar ca și când ar fi fost holtei, în loc să-și odihnească ciolanele acasă în târnaț sau în livadă, el își îndeplinea meseria cu sfințenie.

— La rugăciune uărtaci! că ne-apucă seara — striga Vârtan, cu vocea lui răgușită. Dar băieșii nu se prea grăbeau. Se urniră molâu, făcându-și cruce și scuipând în dreapta și în stânga. Intrară la rugat, într'o sală murdară cioplită în lut, cu o icoană rumegată pe margini de umezeală și îngenunchiară. Vârtan își făcu cruce, se aplecă până la pământ și sărutând tina, murmură Tatăl nostru.

trăgănat, cu igniri și poticniri dese, de gândeai că abia atunci îl învăța.

Trenuțul electric, aștepta la gura minei. Ieșind din capelă, băieșii se urcară fără nici o grabă în cele cincizeci de vagonete. Unii rămăseseră chirciți, alții ședeau pe marginea vagonetului, aplecați înainte, ca să nu atingă cablul; numai cei mai tineri se tupilară pe vine cu spaima morții în sânge. Pentrucă o mică greșală putea să-i coste vieața. O mână ridicată în sus, o îndoire de șele greșită însemna un băieș mai mult pe cealaltă lume. Și câte nu s'au întâmplat de astea? Dar cine să le însemne pe toate? Băieșii își desfac merindarea cu pită și slană, îmbucă dumicându-și slănină cu bri-ceagul, la o palmă de moarte. Dar ce importanță are asta? Altădată trăesc, mai ales acolo la șapte, opt kilometri în inima pământului și mai aproape de ea.

Trenuțul străbătu galeriile întortochiate umede, uneori afundându-se în spre moarte, alteori scrâșnind pe la cotituri, oprindu-se în fața unei galerii mari, cu pereții sticloși răzimați pe bârne pocnite.

Băieșii umplură galeria, îndreptându-se care cum își știau rosturile, pe la orturile lor. Șefii de echipe scotoceau în lazi și împărțeau fiecăruia după atribuții, sfoară, scoabe sau ceară roșie de sigilat aurul.

Vârtan își simțea picioarele grele ca niște pietri de moară și mai amară ca altădată. Impărțea poruncile, din obișnuință. Ii intrase rânduiala în sânge, dar era vlăguit. Se răzimase pe ladă, când veni la el un băieș fonfolog și-l rugă:

— Bade Vârtan dă-mă la alt ort, că la al meu plouă și mă dor genunții.

— Mie nu-mi umbla cu flecuri. Cine-i beteag să nu vină la lucru.

— Sunt bătrân, sireac de zilele mele și n'are cine mă câștiga, domnule oberșteiner — se adresă băieșul oberșteinerului Miller, care tocmai sosi lângă ei.

— Du-te acasă și moare, io nu pot să lucrăm în locul to.

— Mi-au putrezit ciolanele, fie — vă milă de mine.

— Noo! numai nu dirigăli multe că te trimitem la dracu.

Vârtan îl luă părintește de umeri și-l împinse frumușel sus pe treptele umede, care duceau la o nouă galerie.

— Hai uărtace, că mine ti-i duce la doftor și ți-a da ipor să-ți cauți de boală.

Apoi scuipând în mâna în care ținea hamnerul, se întoarse către ceilalți băieși care mai întârziuau și strigă cu vocea lui de tap răgușit:

— Hei, luați dinamita! Ce stați sărântocilor? Sus! Tune dracu în voi de cufuriți.

Oberșteinărul Miller și cu Vârtan se opriră după ce urcară cele două sute de trepți, în galeria lui Oneț, un bărbat înțesat, care conducea cea mai bogată vână de aur.

Oneț cu lampa la oblânc, se trudea să facă loc dinamitei. Vârtan așezat pe un troc, ședea buburuz, să observe mai bine lucrările. După ce găurile fură sfredelitate, băieșul le umplu cu dinamită și aprinzând fitilul dădu semnalul de alarmă. Minerii se adăpostiră pe după întărituri.

O detunătură, două, trei, și muntele începu să se urluie, întâi surd, apoi tot mai asurzitor, cu scrâșniri seci, de gândea că nu se mai oprește în veac.

La început minerii se nedumeriră, când însă valurile de pământ nu se mai opriră începură să iasă de sub întărituri buimăciți. Obârșteinerul răcni cât îl ținură plămâni:

— Afară! Fugiți! Hep! hep!

Bârnela mai mult putrede decât sănătoase, pocniră, năruindu-se peste băieși și deodată nu se mai auzi nimic. Nici vaetele băieșilor, nici năruirea aurului în galerii.

* * *

Clopotul de alarmă, suna într'una, de trei zile. Trenuțul electric, își schimbase rânduiala înțărilor și ieșirilor în mină. Autoritățile așteptau înfrigurate să rezolve accidentul. O sută cincizeci de oameni săpau într'una cu schimbul, zi și noapte, doar, doar o să-și desgroape ortacii.

Muierile cu plozii în brațe, plângeau de inimă rea, rugându-se Vergurii Maria să le scape de prăpăd. Niciodată n'au fost atât de înrudite cu Dumnezeu.

A treia zi pe la ojină, când clopotele din sat, trăgeau de vechernie, sosi primul semn de vieață. Cinci băieși galbeni ca ceara fură scoși la lumină pe târgi. Doctorul de circumscripție, constată că oamenii mai suflă. Un val de bucurie, însenină mulțimea. Până seara, fură scoși toți ceilalți. Un singur mort: Oneț Culaie al Viroanei.

Fu dus de ortaci lângă icoana putredă pe margini, din fundul capelei. Viroana leșinase. Câteva femei săriră s'o sprijine.

Odată cu răniții, învelit într'un sac de urzică, mortul fu corbit în sat și dus acasă. Viroana nu mai grăia. Din când în când, se căuna, urlând. Pruncii văzând pe mamă-sa plângând, începeau să urle și ei.

Băieșii îi așternură patul între ferestrele casei dinainte și-l întinseră cu mâinile cruce pe piept. O babă îi astupă ochii cu niște pițule negre. Falca nevoind să se închidă i-o legară cu o năfrămuță albă.

Duminică după amiazi, tot satul s'a adunat la mort. Viroana pe jumătate goală, între niște zodii roșii, stă în genunchi lângă căpătâiul mortului. Din când în când își trece mâna peste capul mortului, netezindu-i părul ciufulit. Vorbește într'una, cu o voce groasă și behăită; ochii ei bărnaci, plini de lacrimi, parcă sunt scufundați în fundul capului. Soacră-sa cu un copil de mână, plânge și ea într'una, însoțind din când în când bocetul Viroanei. Apucă apoi pe copil de umeri și-l împinge către cel adormit. Dar copilul se ferește, țipă și se ascunde după șurțul ei. Baba îi dă glas:

— Ia-ți mîndașul dela tată-to! N'o să-l mai vezi până-i lumea. I-o cântat cățelul pământului și-o murit fără zile sireacu.

Copilul se smulge din cleoambele ei și se ascunde după vatră. Nu înțelege de ce se caună așa mumă-sa și de ce plâng toate muierile acelea, fără nici un rost. Cine le-a bătut? Pe mamă-sa și pe el, numai tatăl său le îmblătea, când venea cătrănit din baie. Acuma doarme și nu suduie prin somn. Atunci de ce plânge tot satul? Nu l'a văzut pe tatăl său niciodată atâta de bun. Și ele în loc să tacă, fac larmă și nu se tem că-l vor trezi.

Deodată Viroana se smulge greoaie de lângă mort, se trânteste pe fața căsii, se ridică într'un cot dându-și ochii peste cap și se năruie ca un znop de nuiele, cu fața în sus, despletindu-și claiă de păr pe podele, ca o găleată cu zmoală, vărsată. Fața ei se albi ca varul și rînjind ca și mortul, rosti cu o voce aspră, de jigăraie înjunhiată:

— Afară!... Ascunde-ți pruncu... Ieșiți!...

Soacră-sa se repezi la prunc și-l alungă pe ușe afară. Apoi întorcându-se către ceilalți:

— Dragii mei, ce stați pari împlântați, ieșiți afară! Lăsați-o că nu-i colerașă. Știți bine că-i împovorată; poate i-o sosit ciasul să nască. Ce stai aci zăbârnoagă? N'auzi tu Paladie? Du-ți hușterna asta de fată de-aici, c'o spurc de-i trece de țircotit tătă vieața.

Mortul parcă zâmbea. Viroana se tăvălea pe fața căsii, gemând și scrâșnind din dinți, iar baba, târându-se în jurul ei, se ruga cu căldură:

— Doamne nu ne urî; Sfântă Vergură, ajută-i. Rabdă-i durerile drag dulcele meu ce Dumnezeu.

Țangăii mai curioși se iviră pe la fereștri. Baba se sculă de jos și le înfunda cu niște năframe negre. Viroana se ridica în picioare, dar se îmburda din nou ca trăsniță.

Sbuciumul ținu multă vreme, până când într'un târziu se auzi un țipăt de copil.

— Mulțamu-ți ție Precesta c'ai răbdat-o!

* * *

— Mă Indrei, măăă!... Tune dracu'n tine de tontalău, da n'auzi? BCU Cluj / Central University Library Cluj

— Ha, da ce-i? Ce te răcădești așa la mine, că nu ți-am mâncat averea?

— Da urlă încoa mă mojar, c'o jinit după tine, să te duci la comândarea frate-to!

— Ha?!...

— O murit, frate-to, trăznite-ar din sărin, nu'nțelegi?

— O murit?

— O murit dar, muriuai și tu să nu-ți mai aud de nume.

— Iaca jin, cum gat aicia.

Joagărul, umbla turbat. Apele umflate îl purtau lotru. Lui Indrei îi fu ciudă, că trebuie să-i oprească tocmai acum, când apa-l mână mai cu spor. Ori cât s'ar fi silit să lucreze de bine, gornicului nu-i intra în voie. Și Doamne cât se trudea. Visa să-l facă și pe el brigadir. Atunci n'ar mai fi stat par împlântat lângă joagăr zi și noapte. Cu pușca pe umăr, s'ar fi preumblat prin păduri, ca un solgăbirău. De ce-o fi murit frate-so? Că era mai puternic decât un stei. Să se fi năruit baia pe el? A spus el, că baia nu-i treabă de trăit. Barda și săcurea plătesc pe zece hamnere.

Indrei, rămase cu fața în palme gândindu-se la noru-sa. Ce se va face săraca? Joagărul începu să hârjonească sec. Se urni cu greu și opri iazul. Desfăcu scoabele, trase scândurile la o margine și le împinse lângă jireada celorlalte. Apucă țopinul de jos și se îndreptă spre stogul de bușteni, ca să tragă un trunchiu la postată.

Se vedea copil. Tot așa, într'o jireadă de trunchi l-a prins bietul Culaie stând cu Paraschiva de vorbă și măsurându-și unul altuia degetele. Ce știa el atunci ce-i dragostea? Îl plăcea de Paraschiva, ca de orișicare fetișcană, pe care o întâlnea. Culaie l-a bătut, de l-a lăsat lat. De-atunci n'a mai uitat-o. O visa noaptea și se trezea cu ea în gând. Când a mai crescut, Culaie l-a luat cu el în mină. Dar nu i-a priit. A fugit de-acasă și s'a băgat slugă. Paraschiva s'a măritat, dar el tot n'a putut s'o uite. Nădăjduia să ajungă brigadir și s'o pețească. Rămăsese văduvă și se făcuse parcă mai frumoasă. Acum Culaie a murit. N'are cine să se mai împotrivescă gândului lui. Și parcă-i părea o leacă bine, c'a murit frate-so. Se scutură, strepezit de gândul lui urît și împlântă cu sete țopinul în boadea de bușteni. Igni de câteva ori, dar trunchii întepenii nu se clinteau.

Se duse după bardă. Încrestă câțiva bușteni să îngăduie din prinsoare. În opintirea lui, un picior îi alunecă într'o crăpătură. Trase barda din inima lemnului și cărnii de trunchi ca să-și scoată picorul din menghina, ce se încheștase pe el. Dar într'o clipă, buștenii începură să se clătine. Unul se năruie dincolo de grămadă, hureducând-o. Piciorul nu și-l putea scoate. Îl strângea tot mai greu și buștenii se năruiau. Dacă nu se opreau, aveau să-l facă plăcintă. Îi veni în gând Culaie. Au să-l facă plăcintă poate, ca și pe frate-so acolo în mină. Cine l-a pus să se încumete singur cu jireada aceea de trunchi? Și nu-i nimeni prin apropiere care să-i sară în ajutor. Măine îl vor prohodi ca și pe Culaie. Ce-o fi făcând gornicul de nu vine după el? Acum, acum îl îngroapă trunchii. Uite că vin spre el cum scapă de inima scoabei care-i ține. Și spurcatul acela de călcâi îl strânge, tot mai tare. Măinile îi slăbeau. Ochii i se învântețiră. Abia mai ținea barda în mână.

Barda? Dacă n'ar fi luat barda n'ar fi pățit-o. Parcă aude vocea gornicului. Trebuie că vine după el. Dar e târziu, scoaba a sărit și buștenii se năruie. A auzit țipătul Paraschivei, sau i s'a năzărit numai?

Cu ultimele puteri ridică barda și-și reteză fluierul piciorului. Trupul descătușat se îmburdă într'o parte. Buștenii îi astupară călcâiul cu ciosvârta de fluier care sângera.

Paraschiva îl găsi svârcolindu-se. Rupse zugna de pe ea și-i îmbrobodi rana.

— Ce-ai făcut sărăcuțul de tine?

Indrei o privi cu drag.

— Dacă nu-l retezam, mă omorau, grăi Indrei, apoi își înfundă fața în poala ei.

Undeva, departe, niște clopote cântau cu jale, a prohod. Din mijlocul pădurilor, cățelul pământului, igni odată, lătrând înveninat.

Două poeme

de C. S. A n d e r c o.

INTĂLNIRE.

Noaptea cădea în rob ca într'o apă,
Iscând inele largi de ispășire
Și fiecare strop de unduire
Dorea seninul mare în etapă.

Induplecat din pruni și meri cu brumă,
Domnul rosti 'n ogradă 'nvățătură, —
Uleiu spumos pe gândul cu arsură
Al robului îngenunchiat în humă.

Robu 'nălțând priviri și mâna frântă
Pe Christ l-a 'ntrezărit în poamă coaptă,
Iar încercând din fructul nou în șoaptă,
Simțea în trup seninul cum cuvântă.

PESTE LUT.

Pasăre care încerci primăvara plaiurilor noastre,
Mugur în văzduhul care crește 'n fluvii noi,
Imbătarea ta în regăsirea cuiburilor de noroi
Toarn-o 'n cântul revărsat spre astre.

Sufletul meu, pasăre, ți l-aș da să-l duci
Dincolo de toate unghiurile ochilor lumești,
Să nu mai știm mocirla, când poți să fii și ești
Tu zbor înalt, eu suflet, când te urci.

Căci, pasăre tu pentru mine nu ești numai sbor
Și 'nmugurirea ta o vreau trecută 'n soare,
Ca 'n fluvii de văzduhuri să nu fii călătoare,
Cum eu mă simt doar suflet prin jocu-mi uimitor.

Copiii

(schiță).

de Petronela Șandru-Negoșanu.

Se lăsa noaptea. Casa mare dela marginea satului, împrejmuită de brazi maiestosi, se învăluia de umbră. Prin ferestrele larg deschise nu pătrundea nici o lumină, nici un sgomot. Doar vârfurile brazilor, fragede nuele, se clătinau în adiere.

Liniște! Și când se deschise ușa dela veranda care dădea spre curtea mare, sgomotul răni tăcerea. Un omuleț ca o veveriță pe ramură, apăru în prag și se opri. Se uită jur împrejur. Pe urmă, cu băgare de seamă, făcu câțiva pași, pe vârfuri. Se opri iar. Incepu să caute cu privirea în toate părțile. În urma lui, ca atrasă de un magnet, apăru sora lui mai mică, gata să-l urmeze pretutindeni, fie ce-o fi.

— Ce cauți? Intrebă ea încet.

— Ce-ți pasă ție! Du-te și te culcă. Lasă-mă 'n pace, zise el, fără convingere.

— Eu știu unde e, îți cunosc gândurile. Dacă vrei te duc la el, zise ea apropiindu-se.

Măinile îi băjbăiau pe întunerec, căutându-le pe ale lui. Și le găsi. El o prinse de braț să coboare scările împreună, fără sgomot.

Prin casă se auzi o voce și ecoul pașilor repezi care se pierdeau prin odăi.

Cei doi copii se ascuseră după teiul bătrân de lângă verandă, să nu fie văzuți. Pe urmă, tiptil, tiptil o luară pe lângă șirul de brazi. Când vor fi la poartă, au scăpat. O deschiseră și se opriră cu respirația întretăiată. Intunerecul nopții, pe care se proiectau petele tufişurilor și ale copacilor, erau pline de mister. Din fiecare colț putea ieși câte o fantomă, așa cum auziseră din povești.

— Nu putem trece pe aici, mi-e frică, zise Jeni.

— Aha, ți-e frică. Atunci n'ai decât să nu intri, rămâi aici. Dacă n'ași fi cu tine, ași sări gardul și n'ar mai trebui să trecem prin grădină, adăugă el.

— Ajută-mă, șopti Jeni.

— Tu ești fată, zise el, nu poți sări și nu înțeleg de ce nu ne lași odată în pace.

Acest plural era pentru el și pentru Andrei, fratele lor mai mare. În acest moment, uitase că și Andrei le zicea lor „lăsați-mă în pace, voi sunteți mai mici, aveți alte jocuri”. De patru ani de când intrase în liceu, Andrei se îndepărtase tot mai tare de ei, de preocupările lor și uneori, întrebuița fel de fel de șiretlicuri ca să scape de ei.

În timp ce făceau drum întors ca să treacă prin bucătărie la fântână, unde bănuiau că trebuie să-l găsească pe Andrei cu badea Dumitru și cu poveștile lor, Mihai își aduse aminte cu tristețe de întâmplarea de ieri. Erau toți trei pe verandă și se plictiseau. Jeni propuse să meargă la moară să privească roata. Dar Andrei refuză.

— Mai bine ne jucăm de-ascunselea. Eu caut, adăugă el cu un surâs șiret în colțul gurii.

Cei doi se ascunseră și așteptară. Jeni care era după un butoi în pivniță, simți frigul umed și ieși. Il zări și pe Mihai venind cu capul în pământ și cu figura desnădăjduită.

— Să-i fie rușine, isbucni el. Ne-a trimis să ne ascundem ca să poată pleca fără noi.

— Imi pare rău că de când a venit, nu te mai poți juca și fără el, zise Jeni.

— Ba n'am lipsă de el, răspunse Mihai rănit în amorul său propriu.

— Las' că știu eu, răspunse ea.

Cuvintele acestea îl umiliră atât de tare, că-și înfipse cu ciudă mâinile în părul negru al surioarei. Jeni se obicinuisese să nu mai strige în astfel de împrejurări, dar ochii ei se înlăcrimară de durere.

— Mai ești supărată? O întrebă el mai târziu.

— Nu, nici n'am fost, răspunse ea mândru. Dar în inima ei simțea o ciudă pe Andrei, pentru care trebuia să suporte toate necazurile.

Ajunși din nou lângă verandă, inspectară trecerea prin bucătărie. Nu era nimeni. Dar de abea făcură câțiva pași, că Ana care se întorcea cu tăvile cu cafele din salonul boerilor, îi zări.

— Il căutăm pe Andrei, zise Jeni, vrând să arunce pe el vina acestei escapade.

— Nu vă poate lăsa cineva singuri nici o clipă. Ce-ar zice conița să vă vadă?

— Nu ne culcăm fără Andrei, protestă Jeni.

Anica ieși la fântână și după ce-i zise câteva lui badea Dumitru, așa cum știa ea, se întoarse cu Andrei. Frățiorul și surioara îl așteptau, dar el nu-i învrednici nici măcar cu o privire.

Ajunși în dormitor, vocea lui Andrei străbătu prin liniștea nopții, amenințătoare, ca un fulger.

— Să știți că nu mai vorbesc cu voi o săptămână, zise el, tremurând de indignare.

*

Cel mai greu lovit de această decizie era Mihai. Il așteptase pe Andrei cu o nerăbdare mai mare ca de obicei. Ii rezervase fel de fel de surprize. La moară, la gărlă, la colibă, cuiburile de păseri descoperite și păstrate cu grije de toți ceilalți copii ai satului. Se gândea chiar să-i dăruiască undița lui de pești, nouă, nouă. I se părea că nu va epuiza așa de curând aceste plăceri, dar o după masă se vădise prea lungă pentru toate surprizele. Seara Andrei nu se mai ținea de plictiseală. Cunoscuse și el aceste jocuri, le revăzuse, se bucurase, dar el avea acuma alte gânduri, alte preocupări.

Din poveștile auzite dela tata și dela badea Dumitru, imaginația lui se aprinsese și nu se mai gândea decât la toate minunățiile din munți.

Invățase să tragă la țintă. Fusese la numeroase vânători de iepuri, dar ca să fie un adevărat vânător, trebuia să împuște o sălbătăciune mare, care să-l pună alături de tata, să nu tot audă acest cuvânt potrivit intențiilor lui, „când vei fi mare”. Era mare și voia s'o dovedească.

Badea Dumitru care le puna toate așa de bine la cale, îi promisese să-l ia la prima vânătoare de urși. Nu văzuse urși, dar nu-i era frică. Trofeele de vânătoare din biroul d-lui Vlădeanu, trebuiau să se îmbogățească cu ceva adus de Andrei. Numai așa va putea obține admirația și încrederea tatălui său și va putea în-

chide pentru totdeauna gura lui Jeni, care pretutindeni și unde era lume mai multă, îi zicea „domnul care împușcă urși” „cel mai curajos vânător de muște” „viteazul”. Toți o ascultau înveseliți, râzând de Andrei. Trebuia să înceteze această rușine.

*

De unde știau copiii că sosise ziua cea mare pentru Andrei? Plecase de dimineată cu badea Dumitru și cu Codru, câinele cel mai bun, la pădure, cum îi spuseră d-lui Vlădeanu. Dar Jeni știa mai multe. Aflase că la marginea satului mai așteptau doi țărani și un cal, pregătiți pentru munte.

Atât Jeni cât și Mihai, simțeau că azi se întâmplă ceva.

Ziua era liniștită, posomorâtă, și timpul trecea foarte încet. Nici nu se puteau juca. Ședeau amândoi tăcuți pe banca de sub brazi. Jip seterul, era întins la picioarele lor și din când în când ridica privirea spre poartă, ascuțindu-și urechile.

Pela ora patru, Anica le aduse ca de obicei unt și miere, dar copiii nu se atinseră de ele.

— Ce stați așa? Se minună ea. Altădată nu vă mai poate nimeni potoli.

Spre seară, auziră vocea neliniștită a d-lui Vlădeanu. Ar fi trebuit să se întoarcă până acuma, zicea el. Dumitru ăsta, întră câteodată în mintea copiilor.

După cină, intrară în camera lor. Jeni, contrar prohibiției, se culcă alături de Mihai, în patul lui.

— Numai de n'ar fi murit, zise ea tremurând.

Din camera vecină străbătea o fâșie de lumină, care veghea cu încăpăținare. Și doamna și domnul Vlădeanu așteptau. Dar copiii adormiră, doborâți de oboseala încordării de peste zi.

Intr'un târziu, noaptea, se treziră la auzul unor voci necunoscute. Un geamăt scurt, reținut, le străpunse inima. Era vocea lui Andrei. Jeni sări din pat, se apropie de ușe, să asculte.

„N'am știut că ursul iese pe cealaltă gaură, auzi ea. Era în picioare. Domnișoru' a luptat vitejește, Codru a sărit în gâtul ursului. Noi nu puteam trage de frică să nu nimerim în domnișoru Andrei. Codru l-a scăpat. Nu l-a mușcat ursu așa de rău. Se vindecă repede, nu e mare rana.

Aceste frânturi de discuție o scoaseră din minți pe Jeni.

— Ce i s'a întâmplat lui Andrei? Unde e Andrei? Strigă ea deschizând ușa peste oamenii surprinși de apariția ei neașteptată.

Domnul Vlădeanu se apropie de ea, o luă în brațe și se întoarse cu ea în dormitor.

— Nu e nimic fetița mea. Andrei s'a luptat cu un urs. L-a doborât. L-a îmbrâncit și ursu, dar până mâine se însdrăvenește. Culcați-vă pușori, zise el mângăind capul lui Mihai, care tremura de emoție. Liniștiți-vă, nu e nimic, noapte bună.

— Tu ești de vină, tu l-ai întărâtat, tu l-ai trimis la urși, zise Mihai către Jeni, după ce tatăl lor ieșise.

Jeni veni repede spre patul lui, dar el o respinse.

— Nu, nu veni aici, zise el. Din cauza ta . . .

Jeni se întoarse în patul ei, tăcută și vinovată.

În noaptea plină de evenimente și emoții, numai Mihai plângea cu lacrimile înodate în barbă, aventura care-l punea pe Andrei în rândul oamenilor mari.

Poemul toamnei

de George Sfârlea

Toamna nu-i aceea ce-o vedem în pădure,
În frunze galbene, ori putrede măcieșe sau mure.
De vrei s'o vezi tristă și gravă, caut-o în poem,
Unde inima poetului îi tângue durerea în requiem
Și unde cioclii îi prohodesc în moarte plecarea
Iar clopote de fum îi închid în mormântul poemului zarea.

Toamna aceasta tristă și gravă, ca un violoncel spart
Ori ca un cuib părăsit din care paseri și visuri — departe —
[au plecat,
Este aceea a durerilor grele ce ne pasc iarba veștedă — a sufletelor
Și — fumegar de cădelniți — ne tămâiază lugubru calea umbletelor.
Peste beteala lor sprijinită pe săbii ruginite și ude,
Cântarea poemului meu cu toamne adânci, bolnavă s'aude.
Fiecare frunză căzută lipește bandaj pe rănile lui mari, desfăcute
Și toate versurile din veștede zile și din azururi întristate-s făcute.
Măucid visele — negre săgeți — ce-mi spoesc cu funingini
[stârvul poemului
Și-mi îngroapă zarea haiduciei în acelaș cântec trist al refrenului.
Nu-mi vor mai cânta paseri de omăt — glas coliliu — ca în luna
[lui Mai,
În grădina lui despletită, cu tristețile scuturate pe frunze — alai —
Și versul de-alt'dată pârguit în stoguri de soare
Va cânta din armonica lui veche ftizia ce-l doare.

Poetul va însemna pe răbojul frunzelor din caiet un picur de sânge
Și toată durerea toamnei în năframele versului, tristă va plânge...

Poemul singurătății

Tovarăș bun, tristețile mele albe numai tu le pricepi
Și visurile mele să țeară azur lângă inima ta de aur încep.
Nicăiri gândul meu obosit nu găsește pernă de vis,
Decât pe sânul tău — ca un snop de 'ntunerec — necunoscut
[paradis.

Prietenia noastră a plâns de multe ori cu stelele lacrimilor
De-aceea umerii mei poartă de-atunci ursita scumpă a patimilor ...
Condeiu acestă cu vârful căruia robotesc pe hârtie,
Să netezesc prin zăpezile ei pentru sania versului albă pârtie,
Tu mi l-ai dat într'o seară când stam liniștiți pe margini de ape
Cu inima 'ncărcată de larguri și cu Dumnezeu aproape —
Lunecând pe-o rază de lună, chiar lângă mine:
Frumoasă osândă, rău voitor de bine.
Lângă prietenia ta m'am logodit de-apururi cu visul și apele lui,
Și de-atunci pornesc mereu printre vaduri de stele să te caut:
hai-hui.

Te aflu adesea — mare duhovnic — pășind larg peste toată zarea
Și-mi ispitești visurile toate cu depărtarea.
Mi-ai umplut brațele lui cu busuioc și cu sânziene.
Și m'ai învățat să scriu în caiete poeme.
De câte ori te caut printre stele și-acum
M'aștepți cu inimă de aur pe drum,
Să plecăm departe — în basme, — flămânzi de azururi,
Deslegați de lume și de oameni de-apururi.

Maternitate

de Lilica Nacu.

Trecuse o lună de când ne aflam în Marsilia și sălășluirea noastră, afară din oraș, căpătase înfățișarea unui mic sat. Ne gospodărisem fiecare cum putea.

Cei mai înstăriți, sub corturi, alții, sub niște acoperișuri pe jumătate dărâmate, iar cei mai mulți, neavând ceva mai bun, se vârâseră sub niște cuverturi, sprijinite pe patru bețe. Dacă vreunul avea un cearșeaf, ca să-l pună de jur împrejur ca perdea, spre a fi ferit de privirile indiscrete, se socotea tare fericit. Toate acestea ne dau o idee de așezarea ce se întruchipase acolo. Oamenii se îndeletniceau cu tot felul de trebușoare mărunte, ca să nu le moară copiii de foame.

Numai eu nu puteam face nimic. Ascundeam bucata de pâne ce mi-o dădeau vecinii.

Dar lucru acesta mă apăsă. Eram un bățandru de paisprezece ani, zdravăn și puternic.

Dar, chip să găsesc vreo ocupație, fiind silit, de dimineața până seara, să duc în spate un prunc ce urla de foame?! Era frățiorul meu nou născut. Și nu-i mai tăcea gura de când venise pe lume! Nașterea lui costase viața mamei.

Nimeni nu mă roia. Chiar compatrioții mei mă alungau, plictisiți de țipetele lui, din pricina cărora nu puteau să se odihnească nici noaptea. Și eu rătăceam ca buimac, cu capul greu, și colindam drumurile ca un suflet blestemat. Când îl auzeau, toți se mohorau și-i doreau moartea, ca să scap de chinuri. Ce ceas rău mai alesese și ființa asta nevinovată ca să vie în această lume! Dar blestemele lor nu erau ascultate. Plodul avea rădăcini sănătoase în viață, și cu atât mai tare își striga foamea lui. Femeile înnebunite își astu-

pau urechile, și eu umblam de colo până colo ca beat. N'aveam nici un gologan să-i cumpăr nițel lapte. Și nici nu se afla în ceata aceea de refugiați vreo femeie să-l alăpteze. Să-ți pierzi mințile, nu altceva!

Intr'o zi, ne mai putând răbda, mă dusei de partea cealaltă a târgului, la Anatolieni, care se refugiaseră și ei aci, fugind de măcelul din Asia Mică. Mi se spusese că acolo era o lehoză și poate i s'o face milă de bietul prunc. Pornii într'acolo plin de nădejde.

Sălaşul lor semăna cu al nostru: aceeași mizerie. Bătrâne ședeau îngenunchiate pe așternuturi și păduchiau copiii, băeți desculți se jucau în apele murdare. Cum mă văzură că m'apropiu, două-trei femei veniră și mă întrebară ce caut. Dar îmi văzui de drum și nu mă oprii decât în fața unui cort cu icoana Maichii Preciste, dinăuntru cărui se auzeau plânsetele unui țânc.

„Pentru dragostea Maichii Domnului, îi spuseli pe grecește, fa-
ceți-vă milă cu un biet orfan și dați-mi puțin lapte. Sunt un sâr-
man copil de armean“.

La auzul glasului meu apăru o femeie oacheșă, frumoasă. Ținea în brațe un prunc nou născut, ce sugea fericit la sânul matern, cu ochii pe jumătate închiși.

„Ia să-l văd — îmi zise; e băiat sau fată?“

Inima îmi bătea de bucurie. Câteva vecine se apropiară să-l vadă. Mă ajutară să desfac din spinare sacul în care atârnă frățiorul meu, și, curioase, se aplecară asupra lui. Il desfășai. Deodată toate scoaseră un strigăt de spaimă. Copilul acesta nu mai avea nimic care să-l facă să semene cu o făptură omenească. Era un monstru. Ii crescuse capul, pe când trupul — schelet — se strân-
sese ca un ghem. Și ce era mai groaznic, degețelul cel mic, pe care și-l sugea într'una, se umflase de nu-i mai încăpea în gură.

Văzându-l, mă cutremuram și eu.

„Maică prea sfântă, zise una dintre femei, dar ăsta nu e co-
pil; e o iasmă, un strigoi... N'aș avea niciodată curajul să-l
lăptez!“ ...

— Curat anticrist, zise alta. De bună seamă că e sămânță de
Turc.

Intr'acestea sosi și o babă. „Vai, exclamă ea văzând pruncul.
Dar ăsta e Necuratul în persoană“. Și apoi, întorcându-se către
mine: „Fugi de aci, blestematele, și să nu-ți mai calce picioarele
pe la noi. Cobe!“

Și toate deodată începură să mă sperie, luându-mă la goană.

Plecai înecat în lacrimi, în spinare cu plodul care urla și mai tare.

Nu era nimic de făcut. Era osândit să moară de foame. Mă vedeam singur, singurel și pierdut. Nenorocirea era că și eu începusem să mă înfior de teamă, la gândul că purtam un asemenea monstru.

Mă așezai la umbră. Era încă arșiță puternică. Locul se întindea în jurul meu pustiu, uscat până în adânc, coperit ici și colo de gunoaie. Un clopot, undeva, bătea amiaza. Atunci mi-adusei și eu aminte că de ieri nu mâncasem și că trebuia să mă duc în oraș să văd de n'oi găsi ceva să pun și eu pe-o măsea.

Viața îmi apăru deodată așa de cumplită, că-mi îngropai fața în mâni și începui să plâng, copleșit de ciudă și desnădejde.

Când ridicai capul, văzui stând în fața mea un om ce mă privea. Era Chinezul care venea adesea la sălașul nostru să vândă mici lucrșoare de hârtie colorată, din care însă nimeni nu-i cumpără niciodată nimic. Ba adesea își băteau joc de culoarea măslinie a chipului său și de ochii lui oblici. Ceata de copii se lua după el strigându-i: „He, he, zdreanță de Chinez!”

Mă privea cu bunătate și buzele i se mișcau de parcă ar fi vrut să-mi spună ceva. Insfârșit îmi zise: „Nu trebuie să plângi, dragul meu“. Și adăogă: „Vino cu mine“. Drept orice răspuns, îi făcui din cap semn că nu, și eram gata s'o iau la picior.

Auzisem lucruri așa de groaznice despre cruzimea Chinezilor! Mai ales că se spunea în colonia noastră cum că Chinezii, ca și Evreii, furau copii de creștin ca să le bea sângele. Intretimp omul meu stetea acolo și nu se urnea din loc. În starea de desnădejde în care mă aflam, și neavând ce să fac, mă sculai totuși, în cele din urmă și-l urma. „Ce putea să mi se întâmple mai rău decât starea în care mă aflam?“, mă gândeam în mine.

Pe drumul pe care mergeam, mă poticnii și era să cad cu copilul. Imi tremurau așa de tare picioarele! Chinezul se apropie de mine, lua copilul la el în brațe și-l strânse la piept cu dragoste. Trecurăm mai multe țarini până ce darăm de o potecă ce ducea la o casă de lemn cu o grădiniță în jur.

Omul se opri la poartă, bătu de două ori din palme. Pași ușori se auziră dinnăuntru și o femeiușcă mică, mică, veni să ne deschidă. Văzându-ne, chipul ei rotund ca luna roși și zâmbi plină de voieșie. Ne salută cu o mică plecăciune. Cum eu stam într'una

sfios în prag, Chinezul îmi zise: „Poftim, intră. Nu te teme. E nevastă mea“.

Intrai într'o odaie destul de încăpătoare, despărțită în două printr'un paravan de hârtie. Totul era în rânduială și foarte curat, deși arăta atâta sărăcie. În colț văzui un copil într'un leagăn de trestie.

„E copilul meu, zise tânăra femeie, întorcându-și cu grație capul, surâzând. E micuț, dar e frumos. Vină să-l vezi“. Mă apropiai și îl admirai în tăcere. Un plod, abia ieșit din besna cărnii materne, dormea liniștit, acoperit, ca un prinț, cu un șal scump țesut cu aur. Dar omul își chemă nevasta și o puse să șadă pe o rogojină. Apoi, fără să-i spună o vorbă, îi puse pe genuchi copilul flămând, plecându-se adânc în fața ei. Femeia, uimită, desfășă, din scutece, copilul care-i apăru în toată cumplita lui slăbiciune. La aceasta priveliște ea scoase un strigăt, un strigăt de milă. Il luă îndată în brațe și-i dădu numai de cât să sugă. Apoi, cu un gest sfios, își acoperi cu kimonoul, trupul ei plin de lapte.

Trad. din grecește de St. B.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Mortul hilar

de Baudelaire.

În straturile grase și de melci locuite,
Vreau, trudnic, de acuma să-mi sap groapa profundă.
Acolo, să-mi aștern vechi oase rebegite
Și să dorm în uitare, ca un rechin în undă.

Urăsc și testamente, și pietre funerare.
Decât, vin, să cerșesc plânsete celor vii,
Mai bine la ospăț s'adun corbii din zare,
Să-mi sângereze hoitul cu ciocurile mii.

Viermi, negrii mei tovarăși, orbi în adânc hambar,
La voi sosi-va mâine ciudatul mort hilar.
Fii ai putreziciunii, filosofi ghiftuiți.

Ruina mea străbateți, fără de remușcare
Și spuneți dacă, lacomi, puteți să iscodiți
Un chin mai mult în trupul cuprins în noaptea mare.

Balconul

Maică de amintiri, stăpână 'ntre stăpâne,
Mi-ești toată 'n bucurie, întreagă în dureri!
Îți vei aduce — aminte de mângâieri și mâine,
De ațipiri la vatră în farmecul de seri,
Maică de amintiri, stăpână 'ntre stăpâne!

În serile cuprinse de jarul, viu aprins,
Sau pe balcon, în aburi de-apus, trandafirii,
Inima ta, glas dulce; sânul tău, mic și nins.
Ne-am spus în șoapte-adeșea taine de vecinicii
În serile cuprinse de jarul, viu aprins.

Soarele-i mai frumos în caldele amurguri,
Văzduhul, mai adânc și sufletul, tărie!
Când năzuia spre tine dorința mea de ruguri,
Simțeam sângele tău, mireasmă purpurie.
Soarele-i mai frumos în caldele amurguri.

Noaptea ne închidea ca zidul infinit
Și ochii mei în neguri ghiceau ochii tăi dragi
Sorbeam, otravă sfântă, răsuflul obosit,
Când ți-adormeam în palme călcâie mici de fragi.
Noaptea ne închidea ca zidul infinit.

Reînviez, în vraje, oricând, zile și clipe
Și lin îmi torc trecutul, strâns tot în poala ta.
De ce să vreau aiurea podoabe în risipe
Și nu 'n trupul de miere și foc, lumina mea?
Reînviez, în vraje, oricând, zile și clipe.

Jurăminte, balsamuri, sărutări nesfârșite,
Se vor ivi iarăși din hăuri mari de stânci,
Precum se 'naltă 'n ceruri astrele 'ntinerite,
După ce se scaldă în mările adânci?
— Jurăminte, balsamuri, sărutări nesfârșite.

Traduceri de *Horia Bottea*.

Vitriol.

Alex. Bilciurescu: Vitriol, roman, ed. Cartea Românească, București.

N'am avut niciodată mai pregnant sentimentul inutilității unei lecturi ca atunci când am închis peste ultimele ei file cartea dlui Alex. Bilciurescu. Am spus „niciodată” pentru că într'adevăr niciodată n'am citit un roman mai monoton în culoare, mai anost în cuprins și mai lipsit de control auto-critic decât acest „Vitriol” al dlui Alex. Bilciurescu.

Cu un titlu coborât din afișierul reclamelor cinematografice americane, romanul dlui Bilciurescu n'a izbutit și, după câte se pare, nici n'a căutat să depășească superficialismul produselor artistice ale marilor case californiene. Rămas la suprafața vieții, la acea suprafață care nu se cere și nici nu poate fi transplantată în artă decât cu riscurile cărora le-a căzut victimă d. Bilciurescu, romanul „Vitriol” nu realizează mai mult decât condiția unei opere destinate gustului aproximativ al intelectualilor de suburbie.

În fapt d. Bilciurescu încearcă să prezinte în romanul dsaale un fragment din viața pseudo-aristocrației bucureștene cu femei care disprețuesc orice noblețe de suflet, cu bărbați care cultivă satisfacții extraconjugale, cu oameni, înfârșit, alcătuiți dintr'un aluat mai fragil decât acela care ar justifica până la un punct avalanșa de capricii așezate la temeiul unei acțiuni cu pretenții de artă. Căci numai capriciile sunt acelea care dau un puls acțiunii romanului dlui Bilciurescu. Ori, să recunoaștem, niciodată capriciul nu poate motiva evenimentele esențiale din cuprinsul unui roman. Capriciul poate contribui ca atribut la individualizarea unui personaj, dar nu va putea în nici un fel defini sensul unei acțiuni dramatice.

Categoric fals, prin urmare, în conținutul său dramatic romanul dlui Bilciurescu suferă în plus de o largă notă de snobism, fapt care înainte de a îmbrăca personajele într'o anumită robă, le desbracă pe toate de viață. Afectarea de maniere este în romanul dlui Bilciurescu practică pe o scară atât de exclusivă, încât nicăiri nu vom da ochii cu viața reală, fie și aceea a categoriei sociale de care se ocupă dsa. Personajele sunt cuirasate în măsură cu totul exagerată în această afectare de maniere, astfel că nu le vom putea surprinde niciodată în profunzul lor intim. Niciodată pornirile

lor vitale nu vor putea sparge carapacea sub care le ascunde d. Bilciurescu gândurile, frământările, patimile. Astfel artificializate personagiile romanului „Vitriol” în loc să fie oameni, vor rămâne până la sfârșit simple păpuși pudrate, coborâte din gobelinul țesut cu amăgiri și acționate de un resort accidental.

Fundamental greșită este și atitudinea autorului față de aceste personaje. Se știe astfel că din capul locului autorul nu trebuie să-și favorizeze personagiile. Ori, d. Bilciurescu le exagerează tuturora calitățile. Adrian Sânger, pictorul, în jurul căruia se învârtă acțiunea este prea talentat; Ica, femeia fatală, care va deplasa până la distrugere viața lui Adrian din făgașul ei normal, este prea frumoasă; Viky, prietena acesteia, atribuită în roman cu rolul unui fel de rezoneur, este prea isteată; Lya studenta care și-a inițiat viața sentimentală în compania pictorului, de o nenaturală stăruință în amorul ei pentru Adrian, este prea resemnată; Doamna Sânger, mama lui Adrian, care nu-și pierde cumpătul nici chiar când Ica, sedusă de aparențe, îi stigmatizează fiul aruncându-i în ochi o sticlă cu vitriol, este mult prea îngăduitoare și așa mai departe până la epuizarea întregului cortegiu de personaje participante la acțiunea romanului.

Pe lângă acțiunea lipsită de viață și pe lângă personagiile denaturate pe de o parte de mediul în care le așează autorul și pe de altă parte de favoarea ce le-o acordă mai intervine în roman și seria de platitudini care traduce concepțiile autorului despre viață. E atâta risipă de vorbă inutilă care caută să dea vieții înțelesuri profunde pentruca să șoldeze fiecare încercare cu aceeași platitudine, încât nu poți înțelege căror stăruințe interioare a răspuns d. Bilciurescu alcătuind un volum așa de grav avariat prin lipsa lui de aderență la condițiile unei opere de artă. Căci scriitorul intenționează în toate cazurile să spună ceva în ceea ce scrie. Utilizând platitudinile, care nu spun nimic, scriitorul lasă în cel mai bun caz o destul de slabă impresie asupra celor ce a vrut să spună. Oricum prin aceasta el nu face decât să-și denunțe însuși incapacitatea și atunci se cheamă că nu mai e scriitor adevărat, ci unul improvizat.

Ușurința de scris, singura calitate a dlui Bilciurescu, și ea impregnată de rezidii livrești, nu este suficientă pentru a defini pe scriitor. Înainte de toate pentru a fi scriitor trebuie să ai asupra vieții o viziune dacă nu în toate cazurile nouă, cel puțin personală și dacă nu întotdeauna reală, cel puțin capabilă să creeze iluzia unei similitudini cu realitatea. Romanul „Vitriol” ne încredințează că ne-am adresat greșit căutând în d. Bilciurescu chiar și numai pe autenticul zugrav al societății decăzute pe care a încercat, fără să reușească, să ne-o prezinte.

Horia Stanca

Domnița Ralu Caragea.

Petru Manoliu: *Domnița Ralu Caragea*, ed. Naționala-Ciornei, București.

Literatura vieților romanțate are un singur avantaj; acela de a readuce la lumină date și întâmplări dacă nu uitate, desigur prea mult ignorate față

de interesul și importanța lor istorică. Scotocirea prin arhive prăfuite precum și selecționarea datelor concludente în vederea restabilirii adevărului unei întâmplări pe de o parte, reconstituirea ambianței epocii și reinvierea din documente a amănuntelor necesare definirii portretului spiritual și psihologic al personajului luat în studiu, pe de altă parte, epuizează întregul conținut util al acestui nou gen literar, pus în funcțiune de răvna după informații a cititorului dornic să afle într'un cuprins romanțat, deci ușor de digerat, lucruri asupra cărora n'a avut nici posibilitatea, nici interesul excepțional de a se opri cu propria sa cercetare.

Mobilizat de această răvnă a cititorului d. Petru Manoliu s'a angajat să degroape din arhive o epocă dintre cele mai interesante din istoria noastră. Pentru că — și d. Manoliu va veni să ne-o arate — această epocă cuprinde toate elementele de legătură între un trecut de promiscuitate și turpitudine fanariotă, gata să dispară, și între un viitor de reinviere spirituală, socială și istorică gata să izbucnească la lumină. Infaptă cu toate rădăcinile sale în această epocă, renașterea noastră la o viață proprie, la un progres spre civilizația rămasă profund înapoi sub fanarioți, își inițiază primii pași, pași nehotărâți încă, dar dornici de avans, în drumul destinului care se va deschide de aci înainte pentru noi ca o floare în primăvară. În fapt vom afla cât de puternic penetrează în interiorul acestei epoci ideile apusului renăscut și el la o viață nouă prin revoluția franceză ale cărei ecouri, destul de vii încă, ajung până la noi cu tot convoiul lor de tendințe reformatoare.

Epoca de care vorbim este prezidată în Muntenia din scaunul de domnie cumpărat, în disprețul tratatului de pace ruso-turc care interzicea numirile făcute prin bacșișuri, de Ioan Caragea cu 8000 de pungi de aur plătite marelui vizir Halat Effendi. Pe cât de isteț, pe atât de avid de bani și de lux, noul domnitor, împlinind cu încă unul numărul fanarioților sălțați din funcția de dragomani ai Porții la conducerea provinciilor românești, Ioan Caragea a reușit să depășească domniile anterioare fanariote, instalează la noi numai pentru a satisface o insașiabilă poftă de bani, printr'o diplomatică cumpănire a acestei rapacități, manifestată destul de activ și la el, cu o deosebită grijă arătată interesului obștesc. Și dacă deși această sollicitudine arătată nevoilor publice n'a avut, după câte ne face d. Manoliu să credem, în fond decât acelaș substrat al satisfacerii avidității pecuniare a domnitorului, nu este totuși mai puțin adevărat că grija de a da poporului condițiuni mai facile de viață s'a tradus în ceea ce am numi astăzi: durabile realizări obștești.

În primul rând și pentru a-și împlini luxul, domnitorul va da dispoziții pentru repararea străzilor pe cari avea să intre la 12 Dec. 1812 alaiul domnesc în București. Prin măsura aceasta, mai târziu repetată și completată din pricini igienice cu altele, printre cari și aceea inedită și senzațională a luminatului străzilor, la 25 Iulie 1813 fiind introduse printr'un pitac domnesc pe podul Mogoșoaiei la fiecare șapte case un stâlp cu felinar, Caragea va ridica pentru întâia dată la noi o problemă edilitară. Tot lui Caragea i-se datorează o serie de măsuri igienice luate pentru a preîntâmpina și apoi pentru a combate teribilul flagel al ciumei izbucnită în țară și în-

trată cu pustiitoarea ei avalanșă și în București. Cea mai de seamă însă dintre realizările sale va fi aceea a unui regim al școlilor promovând cultura în cât mai largi straturi. În bună parte și această sprijinire a școlii traduce un interes politic urmărit de Caragea. Vom vedea astfel, din expunerea dlui Manoliu, cât de mult nădăjduia domnitorul să fie susținut în ideile sale eteriste prin această promovare culturală căreia îi atribuia chiar un rol educativ în formarea spiritului revoluționar pentru eliberarea Greciei. Cu toate acestea, cu toată această subordonare a acțiunii sale culturale unui interes politic, rămâne în plină valoare solitudinea necondiționată a lui Caragea pentru ridicarea intelectuală a supușilor săi. Solitudinea aceasta a domnitorului pentru școală devine și mai de admirat prin faptul că n'a stat niciodată la îndoială să se reverse întreagă asupra dorinței boerilor români de a iniția o școală românească dela care Caragea cel dintâi știa că nu poate obține nici un folos politic. Așa dar intențiunile lui Caragea în domeniul cultural depășeau interesul strict politic, domnitorul dovedind o largă comprehensiune pentru satisfacerea nevoilor culturale ale unui stat cu pretențiuni de civilizație. Pătruns de ideile moderne ale culturii apusene față de cari Caragea prezenta puternice aderențe, principiile fanariot al Munteniei, reeditând în miniatură strălucirea curților regale apusene încadrate de poeți și artiști, și-a adunat la curtea sa o seamă de poeți greci ai timpului, răspunzând prin aceasta și scopului urmărit de Eterie. Îl vom găsi astfel pe Caragea înconjurat de o frumoasă pleiadă de poeți, oameni de știință și intelectuali greci, în frunte cu Anastasie Cristopulos, noul Anacreon al grecilor, Iakivake Rizu, poet de mare faimă, diplomatul Scufa, doctorul Serurie, etc. Toți aceștia au contribuit să creeze la curtea lui Caragea o ambianță intelectuală de care va beneficia în primul rând mezină domnitorului, frumoasa domnișă Ralu.

Cea mai mică dintre copiii lui Vodă Caragea, domnișă Ralu, femeie plină de curiozități, bucurându-se de întreaga slăbiciune a tatălui ei, obține, prin însăși prezența ei la curte, un rol deosebit în acțiunea de — să zicem — culturalizare a domnitorului.

Ajunsa în contact cu toate manifestările spirituale ale apusului, prin grija tatălui de a-i da o educație aleasă, domnișă Ralu va transforma visurile de progres ale protipendadei bucureștene într'o simplă satisfacere a capriciilor ei intelectuale, fapt prin care se va ajunge mai repede decât în orice alt fel la realizările dorite. Profesorii, special aduși dela Viena pentru educația domnișei, vor aprinde și mai mult curiozitatea acestei femei cu înșirarea detaliilor de viață mondenă cari se bucurau de atâta strălucire în orașul congresului dela 1815. Definitiv răpită pentru aceste noutăți, cu aspect de senzații la București, va fi însă domnișă Ralu atunci când va descinde la curtea lui Caragea consulul Franței Ledoulx cu bagajul său de mondenități pariziene. Alternând lecțiile de pian, cu lecturi din „domnul Goethe” și cu istorisirile pariziene ale lui Ledoulx, devenit deosebit de insistent față de ochii frumoși ai domnișei, întreținută mereu cu farmecele apusului într'un București al mizeriei, abia scăpat de ciumă, Ralu va sfârși prin a da viață primului salon literar la noi în țară și chiar prin a iniția, desigur într'o formă rudimentară, o serie de spectacole de teatru.

D Petru Manoliu în înșirarea de date va servi în legătură cu salonul literar al domniței și cu spectacolele din sala de teatru dela Cișmeaua roșie, câteva episoade pe cât de inedite, pe atât de savuroase. Dacă însă dsa va accepta o domniță Ralu întemeetoare a primului salon literar la noi, nu va considera în schimb decât ca o legendă o domniță Ralu, întemeetoare de teatru. Pentrucă d. Manoliu socotind lipsa de pregătire a domniței Ralu în arta scenică va contesta reprezentanțiilor ei teatrale orice valoare estetică. Adevărata întemeere a teatrului nostru aparține, în concluzia dlui Manoliu, acelei societăți filarmoneice la care venea să se atașeze entuziasmului lui Eliade Rădulescu, competența tehnică a lui C. Aristia, trimis sub Caragea, dacă nu chiar de el, la Paris să studieze arta dramatică.

Rămâne oricum, ca o subliniere istorică intențiunea domniței Ralu de a-și constitui la București mediul literar și artistic adus în povestirile sale dela Paris de consulul Ledoulx. Pe lângă aceasta rămâne întreagă opera realizată de Vodă Caragea în cei 6 ani de domnie. Răpit de grijile domniei, de echilibrul diplomatic în care trebuia să se mențină față de Turcia, care îl instituisese domn și față de Rușia, care îi alimenta visul de eliberare a Greciei, de jocul de interese față de Austria puternicului Metternich și față de Franța subtilului Talleyrand, frământat de grijile, mereu nutrite cu inițiative abile, de a stoarce unei țări secătuite de vlagă, bani pentru constituirea acelei fabuloase averi cu care avea să părăsească țara la 12 Sept. 1818, Vodă Caragea mai găsea totuși timp să se ocupe de problemele spirituale ale țării în fruntea căreia îl adusesse neașful său pentru lux și strălucire. În afară de condițiile materiale, edilitare, igienice, sociale, cărora le va acorda asistența sa înțelegătoare, Vodă Caragea va înzestra țara cu o condică de legi, suficient de avansată pentru vremea sa, cu o tipografie modernă grecească și românească, în care împreună cu această legiuire avea să apară și volumul de versuri al poetului Paris Momuleanu, va acredita cu permisiunea sa pe Gheorghe Lazăr la școala românească întemeiată în Muntenia și, ceea ce merita poate o mai pregnantă scoatere în relief din partea dlui Manoliu, va fascina țara cu visul său de a deschide în locul colegiului dela Măgureanu, o universitate. Iată o zestre spirituală care ridică domnia lui Caragea mai presus de toate celelalte domnii fanariote perindate vreme de mai bine de un secol în țările române.

D. Petru Manoliu, a cărui muncă de scotocire prin arhive se complectază atât de fericit cu un rar talent de a da viață și expresie portretului și peisajului evocat, a realizat în volumul „Domnița Ralu Caragea” una din cele mai prompte prezentări a începuturilor noastre de redeșteptare la o viață nouă, în acord cu progresele civilizației apusene. D. Petru Manoliu nu s'a rezumat la simpla evocare a unei epoci dintr'o istorie sbuciumată, ci a pătruns cu spiritul dsale critic în elementele profunde cari motivează acțiunile și le dau sensul, reușind să împrumute astfel oamenilor și evenimentelor atâta viață câtă era necesară ca volumul să nu rămână o nostă prezentare istorică. În acest fel prin selecționarea datelor istorice, coroborate cu date psihologice, d. Manoliu a reușit să scoată în relief personalitatea multifarie a lui Vodă Caragea proiectând-o cu toate imprimările sale caracteristice în plină lumină, pe ecranul oarecum întunecat încă al începutu-

lui de secol pe care l-a prezidat. Complectând cu condiția de domnitor pe aceea de tată, d. Manoliu prezintă în aceeași măsură pe Vodă Caragea, prințul, preocupat de luxul și strălucirea spirituală a curții, ca și pe Vodă Caragea omul, capabil de umiliri chiar pentru dobândirea prestigiului său voevodal lezat de amorul înfiripat între Ledoulx și domnița Ralu. Succesivele scrisori adresate lui Talleyrand pentru rechemarea și înlocuirea lui Ledoulx relevă în Vodă Caragea pe tatăl profund jignit în sentimentele sale de bărfelile la cari s'a expus curtea prin îndrăznelile unui consul tandru.

Dar nu numai Vodă Caragea, ci toate celelalte personaje atribuite cu un rost în cartea dlui Manoliu, sunt impregnate cu viață. Am spune chiar că nici unul din detaliile importante și necesare pentru fixarea unui portret în ambianța plină de culoare a epocii, nu a scăpat ochiului critic al dlui Manoliu.

Ceeace merită iarăși o sublinere specială este grija dlui Manoliu de a se sustrage unei romanțări, care utilizând prea multă fantezie în prezentarea cazului, frustra în bună parte adevărul istoric. D. Manoliu a înțeles să se rezume astfel, chiar și pentru amănuntul secundar, la datele controlabile, dacă nu în documentul din arhivă, cel puțin în logica desfășurării faptelor. Iată de ce volumul dlui Manoliu va fi plin de citate autentice, cari, e drept, îngreuiază lectura, dar dau, în schimb, cetitorului certitudinea de a se afla în fața unei opere de serios control critic.

Peisajul epocii, pentru colorarea căruia în colorile sale veridice, d. Manoliu a cheltuit un apreciabil efort, portretele, pentru fixarea cărora în cadrele lor autentice, d. Manoliu și-a frământat pătrunderea psihologică, precum și stilul păstrat dealungul întregului volum la înălțimea unei ținute intelectuale, nu pot totuși suplini cele trei nedumeriri pe cari volumul le lasă până la sfârșit întregi: una mai puțin gravă privind tehnica grafică, cealaltă de o însemnătate relativă privind condiția literară și a treia, gravă de tot, privind adevărul istoric. Nu ne-am putut explica astfel neglijența care, lăsând o coală din volum fără corectură, face o impresie penibilă, cum nu ne-am putut explica nici titlul volumului inaderent la conținutul în care prezența domniței Ralu este adeseori numai întâmplătoare și participarea ei la crearea îndreptarului nou de viață este numai accidentală. Mai puțin însă ne-am putut lămuri lipsa de acord a dlui Manoliu cu cercetările noi cari scoțând de sub acuză pe Episcopul Vasile Moga deplasează în alt domeniu motivele plecării din Sibiu a lui Gheorghe Lazăr. Cu aceste trei nedumeriri de detaliu realizarea dlui Manoliu nu-și pierde însă valoarea unei opere care, prin onestitatea și prin inteligența cu care este alcătuită se așează printre cele mai de seamă documente privind una dintre cele mai de seamă epoci ale istoriei civilizației noastre, epoca eliberării noastre din besna răsăritului spre luminile de viață nouă ale apusului.

Horia Stanca

Elemente.

Euclid, Elemente, vol. I. (Cartea I—VI), traduse din grecește de dl V. Marian, asistent la Facultatea de Științe din Cluj. București, Tipografia F. Göbl Fii S. A.

Cea mai răspândită carte după Biblie, este — pe cât se pare — tratatul de geometrie al nemuritorului matematician din Alexandria lui Ptolemeu Soter. Datorită luminății sânguine a d-lui V. Marian, elementele (de geometrie) ale lui Euclid văd acum pentru întâia oară lumina zilei în românește. Deocamdată ni se oferă primele șase cărți, restul, adică cele dela 7—15 vor alcătui volumul 2 și 3 ce vor apărea la vremea lor.

Un profan îngust la minte s'ar putea întreba: „Ce nevoie mai era de această traducere, când cartea aceasta a căzut în desuetudine, ne mai fiind întrebuințată în școli. Deoarece știința de azi a făcut progrese așa de mari, că se poate dispensa ușor de acest manual, ce-și va fi avut rostul cândva, dar acum e cu totul inutil”? Are — răspundem noi — un mare rost, pentru că ne învață să considerăm știința geometriei „cu ochii zilei cei dintiiu”, ne arată această știință în stare născândă, și ne face să asistăm, oarecum, la minunata ei zămislire. Ce poate fi mai instructiv, ce poate fecunda spiritul mai mult decât acest chip de a considera știința? Iată cum se exprimă W. W. Rouse Ball, autorul cărții „History of Mathematics”, despre valoarea Elementelor lui Euclid: „Inercarea (de a scoate din învățământ manualul lui Euclid) e prea recentă (el scria în 1927. N. A.) pentru a spune ce efect va avea. Dar după cât pot să judec, elevii care învață geometria după noul sistem, cunosc mai multe lucruri, dar nu posedă exercițiul mintal și logic care era strâns legat de un studiu judicios al tratatului lui Euclid”. (Citat după dl Marian, pg. 197 din apendice la traducerea d-sale).

Dificultățile întâmpinate de traducător au fost deosebit de mari, mai ales că i se cerea respectarea fidelă a textului grec și evitarea oricărui termen tehnic creat mai târziu. Putem spune, că, cu toate aceste obstacole, traducătorul s'a achitat în chip onorabil de greua sa sarcină, ceea ce constituie un mare merit.

Se pot face, firește, anumite obiecțiuni. Astfel, la teorema 12, cartea I, (v. pg. 15), întrebuințează termenul „perpendicular”, care, de fapt e și în textul grec. La teorema imediat premergătoare, evită acest termen (v. teor. 11, p. 14), înlocuind cu cuvintele: să se ducă o linie dreaptă sub unghiuri drepte. E obscură această formulare, dar corespunde textului grec, afară de prepoziția *sub*, căci în text e: *la*. Dar și așa enunțul e greoiu. Toată dificultatea se evita dacă, în locul perifrizei de mai sus, se întrebuința cuvântul perpendiculară, uzual la Euclid și întrebuințat de geometrul grec în teorema următoare. Rigorismul acesta îl găsec exagerat, însă e justificat de faptul că d-lui Marian așa i s'a cerut să traducă, de către cei cari au luat sub auspiciile lor publicarea acestei lucrări. De fapt, Euclid face o distincție între perpendiculara ce se duce pe o linie din un punct extern al acestei

linii, și între o perpendiculară ce se duce pornind dela un punct situat chiar pe această linie.

Același termen — sub unghiuri drepte — revine și în enunțul teoremei a 16-a din cartea III.

Alteori grija redării exacte a textului e împinsă până la denaturarea limbii. Astfel, în enunțul teoremei a 10-a din cartea III, găsim: nu se întreține în mai multe decât două puncte.

Dar acestea sunt foarte mărunte defecte, ce nu scad întru nimic valoarea muncii traducătorului, pe care l-am sfătuit, ca, la o a doua ediție, să introducă distincția grafică între *și* — simplu copulativ — și *și*, echivalent cu franțuzescul *aussi* sau nemțescu *auch*. Fără acest semn, care trebuia pus pe primul *și* din enunț, am fost nevoit să citesc de două ori teorema. Dacă se făcea distincția între cele două feluri de *și*, aș fi înțeles enunțul dela prima dată. Chestie de economie de timp. E adevărat că nici textul grec nu face această distincție, pentru că nu-i îngăduie limba; dar Heiberg în traducerea sa latină o face. El traduce pe primul *și* prin *etiam* pe al doilea cu *et*. Cu ajutorul semnului grafic citat, se poate face și în textul român aceeași deosebire.

Dar aceste minuscule defecte sunt larg compensate prin comentariile bogate dela sfârșitul volumului, rezultat al unei trude îndelungate și migăloase. Așa că, spre încheiere, n'avem decât să felicităm *și* pe traducător, *și* pe cei cari au avut înțeleapta idee de a-i da puțința să-și tipărească această traducere.

Șt. Bezdechi

BCU Cluj / Central University Library Cluj

PEDAGOGIE

Din problemele localismului educativ.

Stanciu Stoian: „Din problemele localismului educativ”.

Coincidența sistemelor de educație cu celelalte științe cum sunt de pildă psihologia și sociologia, face să descoperim în pedagogie nunumai mulajul evoluției acestora ci și aspectul lor aplicativ la viața socială.

În cartea Dlui Stanciu Stoian vom descoperi poziția actuală, atât a psihologiei cât și a sociologiei, care determină spiritul actualei educații. Pe acest plan integral, autorul reușește să pună în lumină probleme care aparțin în acelaș timp psihologiei individuale și sociale, sociologiei și etnografiei, toate având ca ultim scop educația.

Unele din aspectele „localismului educativ” le întâlnim în diferite cărți cu un conținut special psihologic sau sociologic. În toate acestea problema este numai tangențial atinsă, deoarece se află în raport de subordonare față de scopul inițial al studiului. Aici dimpotrivă, toate aceste științe se subordonează scopului educativ, așa că educație se fundamentează pe aportul științific care îl aduc aceste discipline. În cazul acesta cartea

Dlui Stanciu Stoian are nunumai o valoare didactică ci în același timp și o valoare științifică, atât prin metoda de care se servește în cercetarea adevărului, cât și prin contribuția personală pe care o aduce. În locul tratatelor de pedagogie cu un caracter dogmatic și cu scopul de a difuza principii, avem în fața o pătrundere a problemelor, care se configurează în jurul educației.

Autorul trece peste prejudecățile pedagogice, care anchilozau gândirea educatorilor, pătrunde în intimitatea și complexitatea problemelor legate de viața individului și a mediului, scoțând în evidență interdependența între acești factori. Influența reciprocă între acești doi factori ne face să vedem lucrurile pe un plan integral iar discuția care se purta în jurul lor că individul este o realitate iar societatea o ficțiune și invers, rămâne ca o discuție pe un plan abstract și fără o justificare reală. Concepțiile care derivau din realismul individual și care duceau la individualizarea exagerată confundându-se cu izolarea lui de societate, iar din realismul social, uniformizarea indivizilor determinată de sisteme educative uniforme, s'au dovedit că sunt false și că atât una cât și cealaltă n'au o fundamentare reală și științifică.

Cunoașterea individualității este necesară pentru educator, fiindcă numai așa vom descoperi însușirile virtuale ale copilului care se vor actualiza prin influența educației și a mediului. Individul fiind într-o strânsă dependență de variabile configurații de factori ai mediului, în care se află, aceasta va face să se accentueze și mai mult diferențele individuale. Această diferențiere nu duce la izolare ci dimpotrivă la integrare în viața socială.

În cazul aceasta educația presupune o cunoaștere adâncă a copilului dar în același timp și a mediului.

Aceasta este axa principală a cărții Dlui Stanciu Stoian. În jurul ei se vor aduna cercetări făcute în străinătate și la noi, trezind o deosebită grijă pentru autor de a scoate în evidență atât fondul psihologiei cât și cel sociologic al problemei.

În capitolul care privește aspectul psihologic pe lângă expunerile științifice pe care le face, aducând în discuție cercetările făcute de distinși psihologi, Dsa aduce și contribuția personală, prin lucrările experimentale făcute în unele județe dela noi. Rezultatele au mai mult un caracter de constatare a diferențelor de inteligență pusă în legătură cu factorul economic.

Tot în acest capitol autorul înclină să creadă că influența mediului este covârșitoare asupra individului.

Dacă ne-am referi numai la inteligență am putea să constatăm că influența este reciprocă dela individ la mediu și invers. Poate fiindcă suntem obișnuiți să vedem în actele inteligente numai procesul de adaptare, al individului la mediu, nu și cel de ajustare a mediului pentru adaptarea individului. *Prin urmare în actul inteligent în afară de adaptare intră și creația*

Prin adaptare individul suferă influența mediului, prin creație mediu suferă influența individului.

Numai în felul acesta ne putem explica evoluția atât a individului cât

și a societății. Din această ecuație derivă o pânză de relații pe care orice individ determinat de trebuințele lui biologice și sociale îl pun în contact cu toate formele de manifestare socială, cu toate instituțiile, obiceiurile, credințele și folklorul locului. Astfel individul dela comportamentul nativ biologic, prin integrare în viața socială ajunge la un comportament social, mișcându-se pe axa individ — persoană și tinzând către personalitate.

Această mișcare o face dela formele sociale cele mai simple cum sunt familia, vecinătatea, satul, până la formele cele mai complexe dacă îi permite capacitatea lui de dezvoltare.

Dl Stanciu Stoian intuește această trecere și fazele ei și tocmai faptul acesta îl determină să stăruie atât asupra problemelor psihologice cât și acelea care privesc mediul. Pentru aceasta Dsa face o amănunțită analiză asupra factorilor de mediu care pot influența dezvoltarea individului, insistând asupra formelor instituționale, asupra metodei de cercetare, scoțând prin această metodă la iveală specificul locului în care individul trebuie să se integreze.

Chestionarele prezentate de Dsa și care au fost utilizate de Institutul social din București vor ușura mult munca educatorului.

Situată pe acest plan, școala va realiza unele din principalele cerințe ale educației. Indivizii vor avea posibilitatea să-și desvolte însușirile lor până la maximum integrându-se în acelaș timp în viața locului în care se află. Această integrare nu va fi o nivelare ci o solidarizare între elementele care se diferențiază și care pentru faptul că toate elementele participă la trăirea valorilor sociale, ajung la această solidaritate. În felul acesta fiecare om va fi pus la locul lui, după dispozițiile naturale pe care le are și pe care mediul i le-a cultivat. Aici cred că este și principalul deziderat al democrației științifice.

Faptul acesta am impresia că se desprinde destul de subtil din lucrarea Dlui Stanciu Stoian.

Este linia de conduită cea mai nobilă pe care o poate avea astăzi omul de știință.

În această prezentare nu am avut scopul să rezum lucrarea. Ne-am oprit asupra coordonatelor pe care se situează această problemă, relevând importanța ei în dezvoltarea educativă.

N. Găgescu

EXPOZIȚII

Expoziția de artă plastică ardeleană.

Artiștii, prin structura temperamentului lor, reprezintă cea mai amplă și desăvârșită icoană a pornirilor sufletești, proprii unități sociale din care s'au ridicat. Artiștii se nasc, purtând în aripele sufletului lor setea și cunoașterea adevărului. Adevărul care poate fi revelat prin cunoașterea frumosului, prin trăirea intensă a fiorului estetic, așa cum îl numește filosofia

Expoziții

artei. Fiorul estetic este forma cea mai veche în descoperirea adevărului, fiindcă este forma cea mai apropiată sufletului omenesc și desigur puntea cea mai dreaptă spre contemplație; această stare atât de comună oamenilor și care este izvorul însuși al cugetării.

Pentru că arta ia naștere prin simțire, ea transmite fiorul frumosului, fără ocoluri. Și fiindcă adevărul artei este expresia nemărginită a sufletului, vorbește sufletelor, fără înconjur. Iată de ce, în drumul artistului spre înfăptuirea operei de artă, îi va rămânea cea mai de seamă clauză, sinceritatea.

Să-ți ascuți glasurile ascunse în ființa ta și să te străduiești a exprima toate acestea cu cea mai deplină bunăcredință, să te silești zi de zi a găsi forma frumoasă, care să exprime cât mai larg, simțirile de care ți-e plin sufletul, să te faci înțeles și urmat în acest mare și fermecător joc de viață și să nu precupețești nici o fărâmă din energia care ți-e dată. Aceasta este pe scurt datoria și definiția artistului.

Unitatea de stil spre care tinde arta unui popor, are menirea de a fixa în istoria vremurilor, înfățișarea și structura spirituală a unui neam. Aici începe necesitatea artei. Și aceia care caută să-i afle necesitatea imediată, greșesc cum nu se poate mai grav.

La noi în Ardeal, așa cum e și firesc, arta nu s'a putut desvolta. Orașele noastre fiind sub stăpânire străină, genului românesc i s'a răpit libertatea de manifestare, în înțelesul larg al cuvântului. Dar acolo în satele românești, răsleaite printre râuri și dealuri, sătenii și-au plâns obida în cântece de o nespusă frumusețe. Ori, când Românul n'a fost dăruit de Dumnezeu cu glas frumos, știa să cioplească. Și pentru că săracile lui unelte casnice să-i pară mai frumoase, le-a scrijelat cu semne măestre, transformând o codiriște în sceptru, un jug pentru boi în troiță, o furcă de tors în drapel dacic. Femeile și-au împodobit cămășile cu steluțe și frunzișoare ca să vorbească urmașilor despre vrednicia lor. Iar dintre cei credincioși s'au ales zugravii. E drept, sfinții lor au șase în loc de cinci degete, sunt strâmbi la făptură și schimonosiți în așa măsură, că nici pe departe nu aduc cu sfinții pictați de Rafael. Așa cum sunt însă icoanele țaranilor, sunt pline de curățenie sufletească, sunt pioase și mult grăitoare în simplitatea lor.

Menirea care revine artiștilor ardeleni este aceea de a descoperi ceea ce este caracteristic în aceste opere țărănești, și de a transpune aceste caractere în opere mari, a căror măestrie să fie la înălțimea cerută de timpul nostru; de o parte, cercetând îndelung oglinda sufletului românesc, care plutește în doine, în cusături și în cioplituri, iar de cealaltă, atenți la planurile fundamentale ale creației și la întorsături de meșteșug, pe care veacuri de muncă și cultură le-au descoperit zi de zi.

În expoziția de Artă plastică ardeleană deschisă la colegiul Academic, sunt adunați aproape toți aceia care de douăzeci de ani și mai bine lucrează pentru punerea în valoare a acestui conținut, despre prezența căruia nu se mai îndoește nimeni.

Și dacă unitatea stilului, atât de mult căutată, nu este găsită încă, în schimb această expoziție revelează limpedea voință a celor întâlniți aici,

de a se desbăta de influențele inadecuate temperamentului românesc. Iar pentru observatorul atent se vor desprinde și câteva drumuri comune. Astfel ceea ce apare neîndoelnic, este biruința principiului sensibilității în creație.

Natura e exprimată în forme și culori, pentru care cuvântul de ordine este calitatea plastică și nu anecdota. Nu descrieri și speculații cerebrale, ci comunicare directă prin materie și elemente constructive.

Confuzionismul născut din greșita interpretare a ideologiilor străine de rosturile noastre, se mai întâlnește pe ici și pe colo, dar așa cum e dotat materialul, reese în evidență că aceia care au organizat expoziția au fost în clar cu poziția nouă pe care și-o revendică arta plastică ardeleană.

Noi vom releva în aceste pagini, aportul câtorva dintre expozanți și îndeosebi vom insista asupra câtorva tineri, pe care-i surprindem, în plină evoluție și cărora le va reveni un mare rol în desfășurarea evoluției viitoare a artei din Ardeal.

Astfel pictorul *Eugen Gâscă*, despre a cărui activitate anterioară, adeseori, publicul și cunoscătorii s'au exprimat defavorabil, apare în această expoziție cu câteva lucrări care îl consacără dintr'odată simpatiei publicului. Il găsim același în tensiunea sensibilă cu care gradează efectele, în gestul său degajat, în căldura tonurilor și în măestria lui neegalată de a crea atmosferă caracteristică mediului în care este plasat obiectul pictat. În fața lucrărilor sale te gândești la pictura lui Ștefan Luchian, dar atunci când încerci să descoperi corespondențe tehnice, ești bucuros să afli că pictorul Gâscă e profund personal, că cea din urmă bucățică din pânzele lui e cucerită tehnic de penelul său. Și ești obligat să constăți, că aprecierea pe care ai făcut-o ți-a fost stimulată de marea asemănare a însuși fondului de simțire. Acelaș pe care-l vom găsi în doinele domoale, în cântecile de joc săltărețe și aprinse; în această continuă trecere dela sobru la deschis, dela estompări prelungi la intreruperi rezezi. E o gamă în care noi am recunoscut timbrul însuși al picturii românești.

Pictura lui Gâscă e o desfășurare veselă, mărturie a unui suflet deschis, care trăiește nestânjenit gestul creației.

Nicolae Brana colaborează cu două lucrări mai vechi. Lucrări din timpul acela, când lupta cu meșteșugul, era mai aprigă decât oricând. Dar dacă din aceste două lucrări nu apar în evidență toate calitățile lui de ordin tehnic, viziunea lui picturală apare limpede.

Opus temperamental lui Gâscă, Brana se complace într'o atmosferă sobră și dramatică. Mai puțin spontan ca gest constructiv, chinuit tehnic și mai greoi în expresie, dar susținut până la capăt de buna lui credință și de voința de a isbuti.

Regretăm că lipsesc din această expoziție compozițiile lui cu țărani pe care, trebuie recunoscut, Brana îi simte și reușește să-i picteze într'o manieră realistă și sugestivă. Fără exagerări, fără tezisme, cu o sinceră și simplă pornire de evocare, compozițiile sale actualizează în pictură o clasă socială, față de care avem cele mai sfinte obligații.

Expoziții

Dinu Ilea, a prezentat patru lucrări, din care trei au rămas în culise. Regretăm cele două portrete, și îndeosebi acela de țăran, care, dacă nu era întru totul realizat ca valoare cromatică, era frumos căutat ca formă, caracteristic și expresiv ca fond psihologic. Peisajul expus e dens ca materie și dinamic. E vizibilă preocuparea pictorului de a surprinde variațiile tonurilor, jocul lor și influențele dintre ele, în contact cu lumina.

Ilea înțelege că natura pictată devine simfonică și aromată de suflet ca o poezie, numai dacă ea poate fi surprinsă în acea alternare de momente care se consumă cu iuțea fulgerului. Poate a înțeles aceasta dela maestrul său Catul Bogdan, care, neîndoelnic, este virtuosul cel mai distins al problemelor de lumină.

Dinu Ilea ar fi meritat să fie scutit de cerbicia juriului și să fie prezentat, cum se cuvine. Dealtfel observația rămâne valabilă cu privire la o seamă dintre tineri, care sunt prezentați sumar și mai ales plasați anapoda, așa că vizitatorul este pus în situația de a-i descoperi anevoios de prin colțuri.

Astfel *Coriolan Munteanu*, un strălucit elev ieșit din atelierul lui Ștefan Dumitrescu, care a prezentat trei lucrăsoare mici ca grăuntele, dar burate de dragoste creatoare și susținute atât de prețios în game joase, ar fi trebuit dinadins scos în evidență.

Coriolan Munteanu, a lucrat și cu maestrul Tonița și acum se străduiește să impace pe de o parte prețiozitatea culorilor, cu sentimentul larg al naturii pe care l-a avut cu prisosință pictura lui Ștefan Dumitrescu. Finețea lui Munteanu și gingășia cu care își joacă penelul, îl face plăcut și a trebuit să constatăm că chiar așezat la colț, publicul îl descoperă și-l apreciază.

Ieremie Profeta, e cel mai necunoscut și dealtfel e și cel mai tânăr. Ceeace se știe despre acest prodigios și precoce pictor, e merit ca să formeze cândva subiectul unei vieți romanțate, plină de inedite amărăciuni, de încercări grele, care l-au pândit din clipa în care a cunoscut penelul. Și cum destinul a făcut ca să întâlnească penelul la vârsta de cinci-șase ani, Ieremie Profeta se găsește azi cu o experiență de douăzeci de ani. Iată de ce aceia care-i vor privi lucrările nu vor înțelege cum poate un tânăr la vârsta lui să cunoască atât de bine un meșteșug greu, cum este meșteșugul picturii.

Și totuși Profeta nu reușește încă să inchege o lucrare de ansamblu în toate părțile ei constitutive. Întâlnești un ton desechilibrat, un plan care iese prea mult în evidență în detrimentul celui vecin, sau și mai grav, elemente anecdotice care contrastează neplăcut cu rafinamentul lui de a transforma culorile în armonii. Uneori însă ești uimit de temperamentul frust, cu care rotunjește o formă, accentuiază un desen. Siguranța cu care rezolvă uneori părți grele dintr'o compoziție, te obligă să recunoști că, acest pictor este dotat cu un talent remarcabil.

Compoziția și portretul, prezentate cu ocazia acestei expoziții, au toate calitățile și scăderile amintite mai sus.

Pop Ioan, a prezentat un desen și două picturi în ulei. Ne parte rău că lucrările sunt vechi, de acum patru-cinci ani și că nu suntem puși în si-

tuația de a putea constata evoluția la care a ajuns. După câte am aflat lucrările nu sunt trimise de el, ci juriul a ridicat câteva piese dintr'o colecție particulară. Acest dasavantaj, de altfel este general în expoziție și poate o scădere dintre cele mai grave. E drept, expoziția aceasta nu e un salon, ci s'a urmărit prezentarea picturii și sculpturii ardelenesti de după război, scop care iarăși n'a fost realizat, neputându-se aduna din vreme lucrările cele mai caracteristice și mai valoroase.

Dar să revenim: Pop Ioan cunoaște problemele picturii, aceasta e ușor de remarcat. Ceeace-i regretabil este că sacrifică prea adeseori culoarea în favorul graficeii. Depune o aleasă grijă în alegerea subiectului, în construcția compoziției și în analiza tonurilor. În fața lucrărilor sale nu știi ce să apreciezi: natura contorsionată sau prezența unui spirit frământat. În aparență s'ar putea spune că un spirit frământat e firesc să vadă o natură diformată. E drept, acesta-i și cazul lui Van Gogh, numai că acesta a cunoscut și a stăpânit dozarea efectelor. La Van Gogh e limpede: natura e numai un cadru pentru culoare, iar culoarea e prilej pentru exprimarea unor stări de suflet, al căror imponderabil este chiar scopul artei. În pictura lui Pop Ioan, lipsește această dozare a efectelor. Din această cauză lucrările sale, nu emoționează; interesează uneori, dar sunt obositoare. — Aceste observații le considerăm valabile cu privire la lucrările expuse cu acest prilej, ceea ce nu înseamnă că între timp Pop Ioan n'a reușit să-și limpezească viziunea. Il știm foarte sânguincios și pasionat în căutările sale și avem credința deplină că el va învinge piedicile, altfel am socoti inutile observațiile de mai sus.

C. Pleșa, unul dintre cei mai tineri sculptori a expus două lucrări: o mască a poetului ungar Ady și o interpretare lirică a unui chip de femeie, cioplit într'o scoarță de nuc. Ambele lucrări sunt susținute la un nivel expresiv deosebit de prețios. Ceeace vădit nu înțelege încă îndeajuns sculptorul Pleșa, este valoarea formei în sine. Simte însă altceva mai presus decât aceasta: raportul dintre formă și materie. Înțelegerea acestui raport, nu ne îndoim, îl va ajuta ca incurând să descopere valoarea formei. Aceasta e o considerație simplă, de ordin logic, în evoluția spre cunoaștere a plasticeii. Așa cum sunt, lucrările sale interesează totuși și aceasta desigur fiindcă sunt animate de largul sentiment al gestului cu care modelează sau rotonțește o formă în lemn.

Subliniem apoi colaborarea postumă a pictorului *Tasso Marchini*. Printre tinerii amintiți aici, Marchini era un înaintaș și neîndoelnic reprezenta o personalitate în plină dezvoltare.

Așa cum ne-a rămas, opera lui Marchini, din care, cu acest prilej, s'au expus cinci bucăți, reunește în ansamblu elementele de bază, pentru ca pictura lui să constituie o valoare câștigată culturii.

Pictura lui Marchini este mărturia unui spirit contemplativ. El a iubit pitorescul naturii și l-a redat cu fidelitate, fiind susținut de o exemplară disciplină, pe care și-a însușit-o muncind din greu, lăsându-se tot mai mult absorbit de viziunea lui. Desenul, culoarea și materia, el a știut să le apropie, să le unifice și astfel să exprime o natură just și constant interpretată.

Marchini a fost didactic ca un școlar, dar a fost un școlar consec-

Expoziții

vent și pasionat. Această pasiune pentru exercițiul artei a avut efectul unei luminozități care plutește peste pânzele lui cumiști, transformându-le în armonii. Desenul lui simetric devine vibrant și viu, tușele de penel sunt ca niște floricele într'o cusătură, puse cu grijă una lângă alta, cu evlavie aproape, ceea ce dă tonurilor din pictura lui o neobișnuită tensiune.

Aspectul rustic al picturii lui Marchini se explică ușor, dat fiind temperamentul său contemplativ, pus în atingere cu mediul geografic ardelenesc. Acest mediu a fost atelierul lui de totdeauna și fiecare peisaj este o icoană povestitoare despre felul cum roșul se calmează în mijlocul petelor de verde sau despre jocurile de oțel ale ultramarinului în lumina galbenă a soarelui. Despre adâncimea sentimentală a ocrului lângă cenușiu și despre plutirea miraculoasă a norilor, albi tare, pe un cer albastru.

Marchini a fost un îndrăgostit al peisajului ardelean și această dragoste îl consacră, așezându-l în rândul celor dintâi pictori ai Ardealului.

Incheiem aici acest scurt comentariu, manifestându-ne regretul de a ne fi ocupat numai de un capitol al expoziției și anume acela al tinerilor. Ar fi mai completă această notiță critică, dacă spațiul ne-ar permite să ne ocupăm puțin și de aceia cari au premers și au pregătit drumul artei aici în Ardeal; Catul Bogdan, A. Demain, A. Ciupe și Romulus Ladea, acești patru artiști de seamă care prin poziția lor de profesori la Școala de Arte Frumoase, au avut fără îndoială o comunicare didactică cu tânăra generație, ajutând-o să se orienteze și să-și găsească drumul mai ușor.

Ar mai fi ceva de spus apoi, despre colaborarea unor personalități consacrate, a căror vecinătate ușurează receptivitatea publicului de aici, care mai puțin fiind pregătit va putea face o comparație și se va putea ajuta găsind unele prețioase puncte de orientare. Sunt prezenți: I. T. Sion, Sabin Pop, Elena Popea, Cornel Medrea și Ion Jalea.

Și de sigur n'ar fi vreme pierdută dacă am avea loc să ne ocupăm în parte de întreg restul colaboratorilor, pentru a putea aduce în discuție o serie de probleme neînțelese îndeajuns și pentru a putea sublinia efortul depus de fiecare în parte. Renunțăm însă cu speranța că în expozițiile viitoare îi vom reîntâlni și poate atunci vom fi puși în condiția de a ne putea face datoria, ocupându-ne de fiecare.

Despre felul cum juriul s'a achitat de însărcinarea care i s'a dat din partea Astrei, afară de rezervele făcute mai sus, nu putem avea decât cuvinte elogioase. E cert că organizarea acestei expoziții a necesitat o deosebită muncă. Buna primire pe care publicul a făcut-o expoziției este un merit omăgiu adus străduinței, pe care juriul a depus-o.

Interesul pe care îl stimulează această expoziție, o spunem fără ocol, ne-a mărit credința în puterile noastre și ne-a săltat inimile de bucurie. Acest interes dovedește că artiștii ardeleni nu s'au înșelat și că nu și-au pierdut timpul în zădar, când deși nevoiți să-și închidă expozițiile nemulțumiți de rezultate, au început lupta dela cap, rămânând mai departe credincioși destinului lor.

Dacă la succesul imediat al acestei expoziții, adăugăm și faptul că Astra s'a angajat să-și dea concursul pentru a se deschide în fiecare an o

expoziție colectivă, un așa numit Salon Ardelean, se cuvine s'o spunem, pe lângă toată modestia: artiștii ardeleni pot fi mândri.

Ei știu însă de bună seamă, că drumul nu s'a terminat, ci, că dimpotrivă, abea acum începe, drept și luminos.

Se vor întâlni an de an în acest Salon al Artei și se vor confrunta. An de an, concluziile se vor limpezi, se vor descoperi drumurile de urmat și se vor alege dintre cei mulți, cei chemați. Iar din această confruntare se va naște într'o bună zi unitatea de stil care lipsește azi, dar spre care, așa cum reese din observarea expoziției actuale, artiștii ardeleni se îndreaptă cu pricepere și cu pasiune.

Ion Vlasiu

Astra comemorativă

Ajunsă aproape octogenară, Astra, mereu intinerită prin colaborarea gălgâitoarelor energii ardeleni, își pregătise cu mult amănunțită punere la punct serbările adunării generale, ce trebuiau să se țină la Cluj în luna Septembrie și care prin amploarea ce li se destinase urmau să fie totodată serbările jubiliare ale Clujului, ce primia pentru a doua oară, după șaptezeci de ani, de astă dată sărbătorește pregătit prin cei douăzeci de ani de stăpânire românească, acest colos de rezistență națională, care a fost în trecutul nostru „Asociațiunea pentru literatura și cultura poporului român din Transilvania”. Însă împrejurări, ce vitregesc astăzi soarta multor popoare, amenințând temelii milenare ale civilizației europene, au împiedecat prin reflexele lor, realizarea marelui gând, al participării panromânești la serbarea neamului din Transilvania. Singur Clujul, prea înfrigorat în așteptarea marelui izbânzii și-a prelungit în concretul câtorva înfăptuiri esența a ceea ce trebuiau să fie sărbătorile Astei. Un număr festiv al „Gândului Românesc”, o „Expoziție de plastică românească din Ardealul de după Unire”, desigur cu participarea aproape tuturor forțelor ardeleni, fac pe lângă bilanțul generos al trecutului, mărturisirea de credință a Ardealului creator.

Dar dintre toate manifestările Clujului, cea mai strâns legată de viața personală a Astei, constituind o adevărată autobiografie și totodată și cea mai impresionantă istorie în imagini a neamului românesc din Ardeal, este fără îndoială „Astra în documente și imagini”, expoziție organizată la Biblioteca Universității din Cluj, din inițiativa d-lui director Ion Mușlea cu concursul d-lui Ion Breazu secretarul general al Astei. De altfel reușita acestei expoziții, am fi nedrepti să o atribuim numai Clujului. Nu putem sublinia în deajuns zelul și grija cu care s'a trimis materialul expus în legătură cu activitatea Astei din cele mai îndepărtate colțuri ale românismului.

Vieța despărțămintelor a fost însă atât de bogată și variată încât materialul ei a inundat ca un efluviu cele două culoare ale sălii de expoziție. Despărțământul Brașov, Făgăraș, Oravița, Lușaj, Blaj, Reghin, Tg.-Mureș, etc., își cereau fiecare locul convenit, căci toate au stat în slujba

unei înalte misiuni și au fost executoarele unui vast program de ridicarea satelor. Din planuri de lucru, protocoale și tipărituri regionale, din afișele pentru serbări, sau din micile fotografii, ce înregistrează momentele importante din viața despărțămintelor, străbate până la noi înțelesul adânc, mișcător de impresionant, al rolului ce l-a avut Astra pentru poporul dela țară. Căci ce fragment din viața satului nu și-a avut programul său de lucru în fiecare despărțământ? Călăuziți însă mai mult de o doctrină idealist leibnitziană cu ecouri în antichitatea lui Platon, conducătorii Astrei au activat în primul rând prin școală, carte și biserică, fără a neglija celelalte aspecte rurale. Având în primul rând un program cultural, despărțămintele Astrei ne oferă din activitatea lor școli țărănești, case naționale, biblioteci, tipografii, muzee, expoziții, teatre, etc., la care se adaugă participările festive în frumoasele costume regionale, coruri, fanfare și dansuri, conducte etnografice, manifestări sportive, cu orice ocazie solemnă din viața despărțământului, sau a Astrei centrale. Viața despărțămintelor este însă de multe ori cea mai tumultuoasă, mai frenetică, dar totodată și cea mai autentică, pentru că ea reprezintă contactul direct cu inima neamului, constituind mândria Astrei din trecut și chează ei de viitor.

În schimb viața Astrei generale din Ardeal, dela întemeiere până azi, ale cărei documente împânzesc vitrinele sălii de expoziție, este însăși istoria Ardealului dela 1861 încoace, scrisă de frunțașii Astrei, foștii ei președinți ale căror portrete pline de severitatea istoriei ne întâmpină pe perețele din față: Cipariu, Barițiu, Șaguna, Vasile L. Pop, Iacob Bologa, Ioan Micu Moldovanu, Sterca Suluțiu, Alexandru Mocioni, Andrei Bârseanu și Vasile Goldiș, sau de colaboratorii săi, luptătorii dârzi ca un Axente Sever sau Amos Frâncu. Dar în același timp Astra a fost împletită cu întreaga istorie a românilor. Și ca moment unic în trecutul nostru e destul să amintim că Astra a reușit să câștige pentru monumentala „Enciclopedie Românească” 120 de colaboratori din toate colțurile locuite de Români. Dar câte lucruri mișcătoare nu se ascund printre documentele expuse în legătură cu întemeierea și activitatea societății? Iată, o scrisoare semnată de Mihai Eminescu, prin care Astra e rugată să participe la serbarea dela Putna, „la mormântul marelui Ștefanu”, o listă de subscripție a despărțământului Iași pentru Academia de drepturi din Sibiu în frunte cu numele lui Ion Creangă. Iată, procesul verbal prin care sunt proclamați membri de onoare Vasile Alecsandri și Urban Jarnik, sau o cerere pentru bursele Astrei a lui Andrei Bârseanu mărturisind că „nici odată nu va întârzia să ajute din toate ale sale puteri Astra la îndeplinirea frumoaselor ei scopuri”, promisiune atât de frumos realizată în una din cele mai rodnice conduceri ale Astrei. Și nu mai puțin emoționante sunt scrisorile dela țărani, unele de peste hotare sau din tranșee, prin care cer cu insistență să li se trimită slova tipărită a Astrei. Sunt iarăși o serie de alte documente prețioase în legătură cu adunările generale ale Astrei, începând cu cea dela Brașov din 1862 cu apelul lui Șaguna pentru expoziția de obiecte etnografice, până la cea jubiliară din 1911 ținută la Blaj cu participarea multîmilor ce aplaudau frenetic sborul lui Vlaicu, sau a lui Caragiale, Iosif, Goga și Coșbuc. În altă parte sunt expuse numeroase publicații, științi-

fițe, literare și populare ale Astrei, așezămintele culturale sau grafice cu reprezentarea statistică a membrilor, despărțămintelor, ajutoarelor, etc. Într'un colț al sălii de expoziție întâlnim de asemenea activitatea Astrei basarabene, iar în altă parte, cea a despărțământului Cluj, în frunte cu figurile pietroase ale foștilor conducători Silași și Amos Frâncu până la valul de tinerețe al Șoimilor Carpaților.

Și totuși, acestea nu sunt decât o infimă parte din realizările Astrei. Dincolo de pereții expoziției și dincolo de tot ce ar fi putut ei să cuprindă, se ridică magistral în lumina istoriei realizarea tacită din sufletul neamului.

Gh. Pavelescu

REVISTE

Artă și tehnică grafică. (Nr. 6—8, 1938). Insemnăm cu deosebită satisfacție apariția regulată a revistei de occidentale condiții tehnice „Artă și tehnică grafică”, buletinul Imprimeriilor statului sub conducerea d-lui Al. D. Bunescu. Încă dela întâile sale numere revista a ținut să fie o icoană a posibilităților tehnice și artistice ale graficei române de azi. Cu toată grija pentru aspectul ei exterior, conducerea revistei a căutat în mare parte să dea și fondului atenția cuvenită. Din cuprinsul variat al caietelor apărute în acest an reținem din nr. 6 articolul lui *N. Cartoian* „Colindul cu steaua”, în care aduce date noi referitor la rolul colindelor lui *A. Pann* și al câtorva stihuitori ardeleni, precum și câteva note introductive asupra versurilor populare religioase scrise de *Picu Pătruț* din Săliștea Sibiului, ale cărui miniaturi originale împodobesc în reproduceri paginile revistei. *Principesa Bibescu* semnează un inspirat articol literar despre frescele bisericilor lui Ștefan cel Mare intitulat „Atletul lui Crist, sau meșterii necunoscuți ai Bucovinei”, relevând profunda impresie pe care această pictură străveche o are asupra vizitatorului, în special asupra celui din Apus. *N. I. Herescu* scrie despre soarta lui Horațiu în literatura română, *Lena Constante* „Pictura pe sticlă în satul Drăguș”, etc.

În caietul 7 semnează *N. Iorga* „Despre portul de cavaleri al vechilor noștri Domni”, *G. Oprescu* „Portretul francez în desen și gravură la muzeul Toma Stelian”, *B. Slătineanu* „Figurine în ceramică de tradiție preistorică”, iar *Olga Greceanu* despre „Specificul românesc în artă” ocupându-se în special de caracterele bizantine ale artei noastre bisericești. Cu această ocazie autoarea accentuează, lucru de altfel cunoscut, că arta românească este formală, abstractă și schematică. Regretăm însă din cuprinsul acestui articol afirmații de felul următor: „Acest element statornic constitutiv al specificului românesc, azi ne apare limpede: e ortodoxismul. Noi Românii ne-am născut ortodocși. Când legiunea V romană a venit pe teritoriile noastre noi eram deja creștinați, adică locuitorii acestor ținuturi: Thracii, Dacii și Latini erau ortodocși. Noi am fost întâiu ortodocși și pe urmă Români” (p. 54—55).

Caietul 8 închinat memoriei lui Eminescu se deschide cu discursul *M. S. R. Carol II* rostit la desvelirea statuii Regelui Carol I în 10 Mai 1939, din care trebuiesc subliniate următoarele cuvinte: „Astăzi n'avem altă năzuință decât de a păstra și de a întări aceea ce avem. România este hotărît pașnică. Ea vrea să desăvârșească în liniște opera de consolidare, dar tot așa de hotărîtă de a păstra integritatea și independența ei”. Mai semnează *C. J. Parhon* un studiu de popularizarea grafologiei și iconografiei endocrinologice, *L. Rebreanu* „Cea dintâi amintire”, *Marcelle Lambrino* „Apropos de la ceramique d'Istria”, *Ion Mușlea* un interesant studiu „Xilografurile țăranilor români din Ardeal” și *D. Smântânescu* despre xilografurile pravilei dela Govora. În afară de acestea, versuri semnate de *Minulescu*, *Pillat*, *Vinea*, etc., precum și numeroase reproduceri din pictorii noștri clasici, sau din umilii zugravi și gravori populari, dintre care unele în culori, împodobesc cu măiestrie paginile revistei.

Sociologie românească. (Nr. 1—2, 1939). În articolul introductiv al revistei „Bazele științifice ale Serviciului Social”, dl *Dimitrie Gusti* subliniază caracterul revoluționar al legii Serviciului Social, scopul lui fiind „de a trezi și de a organiza efortul țării pentru cucerirea unei vieți noi”. După ce expune succint doctrina școalei sociologice dela București, experiențele ei asupra realității sociale, realizările anterioare legii Serviciului Social, incheie plin de optimism: „Acordăm încrederea noastră întregă valorii intelectuale a tineretului nostru, arzătorului său patriotism și calităților sale de „ingineri sociali”. Acordăm deasemenea încredere țăranilor și intelectualilor satelor. Marele curent de opinie care străbate azi țara noastră ne permite să afirmăm că *România lucrează cu îndârjire la creierea propriului său destin*”.

H. H. Stahl și *Gh. Serafim* relatează o intolerabilă situație juridică din Vrancea „Reorganizarea obștilor răzășești”, *C. Groșoreanu* face câteva considerații influenței industrializării țăranului român, iar *Christina Galitzi* scrie despre Serviciul Social în Chili. Un interesant studiu prezintă *Valer Butură* „Etnobotanica”, fixându-i ca domeniu studierea terminologiei botanice populare, apariția plantelor și interpretarea diferitelor fenomene ce ies din comun, puterile magice atribuite de popor plantelor, practicile medicinale cu buruieni, vopsitul cu buruieni și flora grădinilor țărănești. Ne miră însă faptul că autorul consideră această știință o ramură a botanicei, când ea nu constituie decât un capitol al folklorului cuprinzând, după cum o definește și dl Butură, „credințele și practicile în legătură cu lumea plantelor”. De altfel contribuțiile de până acum se datoresc aproape exclusiv marilor noștri folkloriști, care n'au făcut în acest domeniu numai simple „escapade”.

Un articol extrem de atrăgător prin forma și materialul prezentat scrie *Ion Conea* „Observații ale unui nespécialist asupra graiului din Clopotiva”. Din cercetările monografice ale echipelor *Gh. Reteganul* și *Gh. Bucurescu* prezintă „Ocupațiile anexe ale locuitorilor din Căianul mic, Someș”. Mai semnează *I. Gugiuman*, *I. Vintilescu*, *F. Florescu*, etc. Cronici și recenzii îmbogățesc numeroase pagini de revistă. Între altele se publică și lista

comunicărilor anunțate pentru Congresul de Sociologie ce trebuia să se țină la București, în vederea căruia „Sociologie Românească” și-a anexat și un rezumat francez al cuprinsului. Regretăm numai că o astfel de revistă apare uneori cu întârzieri prea mari.

România (nr. 4—5, 1939) prezintă un interesant articol îmbrăcat în frumoasă haină literară „Turismul în țările române acum un veac” de *Eugen Jebelianu*. Servindu-se de expoziția de stampe vechi organizată de Subsecretariatul de stat al propagandei, ajutat de un admirabil dar evocator și de bogatele reproduceri de stampe, autorul ne poartă prin Principatele Române pline de farmecul și ineditul pitorescului de acum 100 de ani. Călătorii streini, artiști de seamă ai epocii, care au avut inspirația să viziteze țările danubiene, au păstrat spre norocul nostru în litografiile, aquarelele, desene, gravuri în lemn și oțel peisajul natural și social al acestei epoci, pe care l-au zugrăvit în formă poetică cu atât talent în amintirile lor Costache Negruzzi, Ion Ghica sau în comediile sale Vasile Alecsandri. E reinviată ca prin minune în stampele unui Raffet, Valerio, Dousault, Bouquet, Lancelot, Ferugio, Laurens, Knapp, Szatmary și alții „o atmosferă atrăgătoare și tainică de început de veac în plină efervescență. O adevărată reconstituire de locuri, de obiceiuri, de oameni”. Cărțile de poștă, surugii, hanurile, peisaje încântătoare din văi și munți, chei, peșteri, orașe târguri, mănăstiri și castele, toate ni se proiectează ea într'un film acompaniate de farmecul și melancolia trecutului. Mai semnează *Mihail Sadoveanu* un magistral articol „România țara vânatului” și *Gh. Bălănescu* „Drumul Parângului”. O bogată cronică a turismului și a realizărilor Subsecretariatului de stat al propagandei completează cuprinsul revistei.

Gh. Pavelescu

Gândirea. — An. XVIII, Nr. 7.

În nr. de față d. I. Petrovici se ocupă cu problema supraviețuirii în cadrul criticii filosofice.

Față de ideia persistenței spiritului, în decursul timpului filosofii au luat diferite atitudini. Platon susținând preexistența ideilor înăscute, admite și nemurirea. Filosofia Evului Mediu ca anexă a teologiei, a trebuit să susțină crezul creștin. În filosofia modernă ideia a fost admisă de Descartes, Leibniz, Kant. În pozitivismul materialist prin James și Bergson, spiritul nu se suprapune cu realitatea fizică întrucât ea nu-i realizează exigențele fundamentale și prin urmare speranța în supraviețuire este îndreptățită. Moartea este un echilibru compensator care fructifică puterile spirituale rămase în viață ca potențial. Rădăcinile ființei noastre se înfig în profunzimile neintuitive ale lumii celeilalte și distrugerea substanței materiale care nu este adecuată adâncimilor existenței, nu este o distrugere totală.

Viața în esență se reduce la o concepție finalistă iar existența devine un instrument al finalității spirituale. Omului, ca *misionar* al transcendentului i se respectă atitudinea autonomă prin care el își păstrează individualitatea în apropierea de întregul spiritual.

Nemurirea este admisă și dacă ne întristăm la ideia morții e numai pentru legătura strânsă cu plăcerile vieții pământești.

D. Nichifor Crainic întrun articol asociindu-se esteticei moderne, susține că arta nu este o imitație a naturii pentru că originalul este preferat imitației și atunci ea nu ar servi nici unei chemări în lume, ar fi de prisos.

Pentru creștinism, care deosebește pe Dumnezeu de Cosmos, arta *suplinește* frumusețea unei lumi de o armonie perfectă în care ne transpune tocmai prin transformarea materialității, nu prin imitarea ei. Ea este o suspensiune între pământ și cer, între timp și veșnicie, dar nu poate substitui religia căci nu creiază certitudini ci numai sugestia lor.

Semnează versuri: V. Carianopol, St. Baciu, A. Marin, Emil Isac. D. N. Crainic evocă în rânduri de justă apreciere pe scriitorul gândirist, generalul N. M. Condiescu. Cronică este susținută de Vl. Dogaru, G. Iacob, M. Coandă, S. Bucur, Gh. Vrabie și N. Crainic.

Eugeniu Todoran.

Franceze

Revue philosophique (nr. 5—6, 1939), condusă până de curând de Lévy-Bruhl apare în număr festiv închinat fostului ei director. *E. Brehier* scrie despre activitatea lui L. B. în domeniul istoriei filosofiei subliniind cât de mult îl angaja adevărul etern, pe care-l putea desprinde din diversitatea sistemelor filosofice. *Albert Bayet* în articolul „L. B. moralist” arată cu câtă ostilitate au primit contemporanii „Morala și știința moravurilor”, în care L. B. căuta să stabilească legi, adică raporturi constante într’un domeniu, care prin definiție este al libertății. Importanța considerabilă a lui L. B. în domeniul teoretic al moralei, spune Bayet, este că a continuat efortul lui Descartes, Comte, Claude Bernard, Durkheim, deschizând științei pozitive un nou domeniu și această victorie este cu atât mai mișcătoare, cu cât rezistențele trecutului, trebuiau să fie și au fost, în domeniul eticei, mult mai puternice, mult mai tulburătoare, decât în domeniul fizicii sau al biologiei. Dar departe de a rămănea un teoretician L. B. a dovedit și o interesantă originalitate în domeniul practic al moralei prin formula: „Nu se poate da unei societăți decât morala pe care o are deja”, formulă amăgitoare pentru acei care nu-i cunosc sensul profund. *M. Mauss* îi face o scurtă dare de seamă asupra activității de sociolog, *H. Wallon* scrie despre „Opera lui L. B. și psihologia comparată”, iar *Paul Masson-Oursel* despre elevii lui L. B.

Tot în acest volum *E. Cassirer* publică un lung studiu de istoria filosofiei intitulat „Locul” Căutării adevărului prin lumina naturală” în opera lui Descartes”. De asemenea *R. Bepaloff* comentează „Studiile kierkegaardiene” ale lui Jean Wahl, *Pierre Guérin* se ocupă cu raportul dintre „Morală și religie”, iar Iulius Klamfer „Propagandă și valoare”.

Revue de l'Institut de Sociologie (Solvay), nr. 2, 1939, cuprinde un articol de *M. Gottschalk* despre Ernest Mahaim fost director al Institutului de Sociologie din Bruxelles, mort în 1938, jurist și economist, care și-a consacrat activitatea sa problemelor de protecția mun-

șitorilor față de economia și industria modernă. *M. Bourquin* scrie despre „Diplomație și Societatea Națiunilor”, iar *G. de Leener* „Problemele economice și sociale ale alimentației”. *Victor Larock* face o fidelă rezumare a operii lui Lévy-Bruhl, cu o completă adeziune la teoria mentalității primitive, deși cu titlu informativ însemnează și criticile aduse de contemporani, în articolul intitulat „L. B. și psihologia popoarelor necivilizate”. În notele sociologice *Al. Lévi* face o amănunțită recenzie cărții lui *G. Gurvitch* „Essais de Sociologie” apărută anul acesta. Din cele patru eseuri recenzentul subliniază importanța primului asupra formelor socialității și în special a celui de al treilea asupra magiei și dreptului. Eseul al doilea se ocupă cu conștiința colectivă, iar ultimul cu știința faptelor morale și morala teoretică. Restul revistei oferă ca de obicei bogate informații bibliografice din domeniul sociologiei și al științelor învecinate.

Revue internationale de sociologie (nr. 5—6, 1939), condusă de *Émile Lasbax* publică un interesant articol al lui *Robinet de Cléry* „Montesquieu sociolog”, în care, ocupându-se de universalismul aptitudinilor și preocupărilor lui Montesquieu, îl consideră, pe drept cuvânt, unul dintre precursorii sociologiei. În special în opera „Considerațiuni asupra cauzelor mării și decăderii Romanilor” *M.* dovedește o depășire a vechii concepții istorice prin faptul că el întotdeauna cercetează cauzele care determină o anumită stare de lucruri. El protestează contra hazardului în istorie. „Sunt cauze generale, spune el, fie morale, fie fizice, care acționează în fiecare monarhie, o înalță, o menține, sau o prăbușește”. Și toate întâmplările sunt expuse acestor cauze, spune el, generalizând cazul particular din istoria Romei. În a doua sa carte „Spiritul legilor” întâlnim și definiția de „raporturi necesare, care derivă din natura lucrurilor”, pe care o dă legilor adăugând că în acest sens „toate ființele au legile lor”. Chiar și în domeniul practic al sociologiei *M.* se poate considera un precursor deoarece prin opera sa, spune el, în prefața ultimei cărți, nu urmărește decât să facă din cetitorii săi „buni cetățeni”.

Alături de *Achille Ouy* care face o amănunțită analiză a sociologiei lui Durkheim, *André Joussain* în articolul „Crizele civilizației” se ocupă cu raporturile marxismului și comunismului cu filosofia secolului al 18 și cu creștinismul. Cuprinzând aceste curente sub formula sugestivă de „dictatura proletariatului” autorul urmărește problema atât sub aspectul teoretic ideologic exprimat de Marx și Engels, cât și pe planul istoric și concret al realizărilor practice. În ceea ce privește doctrina lui Marx, *Joussain* afirmă, că ea este o hibridă combinare a dialecticei lui Hegel cu materialismul lui Feuerbach. *K. Marx* substituie „poporului ales” clasa predestinată (proletară), iar spiritul profetic voia să-l voaleze cu un fundament științific din filosofia lui Hegel. Astfel cursul istoriei este după el o dialectică în care opoziția claselor se rezolvă într-o sinteză superioară prin stabilirea unei societăți fără clase. Dar în același timp curentul materialist câștigă tot mai mult teren în Germania oferindu-i și lui Marx câteva elemente: credința în bunătatea originală, egalitatea inteligenței

omenești. Helvetius de asemenea l-a influențat în ceea ce privește rolul covârșitor pe care îl atribuia educației în formarea individului.

Analizat în realizările sale practice Marxismul se prezintă ca un moment de criză a culturii prin faptul că „omooară vieța interioară și mistica preconizată de religie în profitul vieții industriale”. El înlocuește grija perfecțiunii morale și a salvării prin aceea de confort și a binelui material. El consideră progresul civilizației în desvoltarea mijloacelor de producție, în perfecționarea tehnicei, negând valoarea oricărei științe fără aplicații practice. Din cele patru elemente ale civilizației noastre Marxismul neagă creștinismul și umanismul, păstrând numai știința pe care o subordonează industriei.

Gh. Pavelescu

Le Mois — Iulie 1939.

Ceeace ni se pare mai interesant — din punct de vedere literar bine înțeles — în numărul penultim al marei reviste franceze „Le Mois”, este articolul iscălit Wladimir Weidlé cu privire la primenirea dramei poetice contemporane engleze.

Dat fiind că poesia engleză înainte cu numai zece ani era oarecum istovită și seacă, urma ca drama care își baza în mare parte efectul pe contribuția elementului poetic sau să rupă orice legătură cu poezia nu în sensul superficial de versificație ci în cel profund de armonie, de inspirație, de înălțare sufletească sau, renunțând la orice realizare scenică, să se complacă într'o imitație servilă a „dramei elisabetane”. „Ideia chiar — spune Weidlé — ce se făcea despre poezie era mai de grabă ostilă dramei, căci varietatea, densitatea, noutatea verbală care se cere oricărei opere poetice corespunde poate criteriilor de perfecțiune ale unei scurte bucăți lirice, dar nu acelora ale unei tragedii sau ale unui lung poem”.

„In zilele noastre însă — continuă autorul articolului — poezia și drama engleză suferă o rapidă transformare datorită presiunii sporite a nouilor tendințe religioase și sociale și nu ca schimbările precedente, unei desvoltări pur literare”. S'a ajuns astfel la crearea a două curente, unul de stânga și altul creștin. Ele nu sunt însă atât de dissociate cum s'ar crede căci pe de o parte preocupările sociale sunt dominantă în curentul creștin și pe de altă parte curentul de stânga se deosebește de comunismul ortodox (care n'a avut niciodată partizani în Anglia) de bună seamă pentru că nu e mulțumit cu ideologia marxistă și caută o justificare care să înalțe socialul”. Reprezentanții celui dintâiu sunt câțiva tineri apăruiți pe scena literaturii în jurul anului 1930: Wystan Andeu, Stephen Spender, C. Day Lewis și Louis Mac Neice. Cel de-al doilea este reprezentat prin marele poet M. T. S. Eliot.

În rest revista conține: „En Amerique du Sud: la lutte de l'indianisme et de la civilisation” de G. Zaurès și „A propos du cent cinquantaire. — Images, peinture, documents de la Revolution” de Pierre Mélotze; apoi o serie de articole politice, economice, sociale și științifice care pentru noi însă nu prezintă vreun interes deosebit; și în sfârșit o cronică scurtă a tot ce s'a întâmplat în lume în intervalul de timp de la 1 Iulie până la 1 August.

Grigore P. Poruțiu

Candide — 20 Septembrie 1939.

În acest număr al cunoscutei reviste parisiene, Léon Daudet face recensia ultimei lucrări a lui Thierry Maulnier „Introduction à la poésie française”, lucrare care prin faptul că „rupe cadrele convenționale impuse de critica fără aripi a veacului trecut”, lărgeste orizonturile criticii franceze de astăzi. Noi însă, din lipsă de cunoștințe amănunțite într'un domeniu atât de vast cum este poezia franceză, nu vom face considerații asupra recensiei și mai puțin asupra lucrării, mulțumindu-ne cu citarea a două pasaje izolate din cea dintâi, pasaje care indică finețea în gândire și distincțiuni a lui Léon Daudet. În primul este vorba despre imposibilitatea criticului de a fi absolut obiectiv iar în al doilea despre deosebirea între poeți și prozatori.

Iată-le:

„Există la fiecare critic literar demn de acest nume, o ecuație personală — dispoziție de spirit și sensibilitate — care îl înclină spre cutare sau cutare autor și îl desparte de cutare altul”.

„În oarecare măsură, poeții sunt aviatori sau marinari, exploratori de elemente sau de regiuni, unde nu pătrund prozatorii și Thierry Maulnier are marele merit de a fi cântat și de a fi descoperit în ei o esență secretă a cărei existență Sainte-Beuve de exemplu n'a bănuit-o niciodată. Căci Sainte-Beuve excelent critic pentru atmosfera, corespondența, saloanele și finețea vieții de societate a unor vremuri, este cât se poate de depărtat de elanurile lirice și de poezie”.

Data fiind claritatea lor, pasajele nu au nevoie de comentarii.

În rest, din punct de vedere literar, revista nu conține nimic interesant.

Grigore P. Poruțiu

„Les nouvelles littéraires” — 1 Iulie 1939.

Comentând ultima lucrare a cunoscutului istoric literar Danier Mornet „Introduction à l'étude des écrivains français d'aujourd'hui”, academicianul Edmond Jaloux — după ce stabilește punctele de vedere din care noul studiu i se pare remarcabil: „că ne arată cum unii dintre contemporanii noștri sunt moștenitorii direcți ai clasicilor și că sărbătorește intrarea, întrucâtva oficială, a unei generații nouă în cercul de studii universitare, va să zică în posteritatea cea mai reală și mai rodnică, aceea care va rămânea mai puțin sensibilă modei”; ... și după ce reproduce constatarea lui Mornet că cele două noțiuni destul de obscure în ele înseși, care alcătuiesc, am putea spune, deviza clasicismului: „rațiune și natură”, stăpânesc, în special ultima, literatura franceză de astăzi — se identifică cu părerea autorului în ce privește noutatea, particularitatea acestei literaturi, particularitate care apare mai ales când privim cele două epoci sub aspectul lor psihologic.

„Va ajunge — citează Jaloux din Mornet — a ne aminti că pentru psihologia clasică, stările noastre de suflet trăesc ca să zicem așa, pe același plan, tot așa cum trăesc membrii aceleiași familii la același etaj, în încăperi vecine sau în aceeași încăpere; ușile sunt închise, încăperea este rău luminată; unii au aerul de a nu fi acolo, dar ei se găesc foarte aproape: o ușă se deschide, un gest face lumină și sunt printre noi. Pentru psiholo-

gia modernă din contra, ei trăesc la etaje separate, la diferite profunzimi; între stările conștiente și subconștiente nu există, pe o scară grea și ascunsă, decât rare comunicații; între stările inconștiente și celelalte, nu există de loc sau există în cazuri excepționale; la etajele superioare, se știe numai că ele sunt acolo și că își duc viața lor fără a se cunoaște nimic în legătură cu această viață. Și totuși casa este condusă de către ele și de către cele ale subconștientului precum și de către stările conștiente. Uneori chiar ele sunt stăpânele adevărate, neluate în seamă, dar atotputernice. Este dela etajul semiobscur sau chiar dela cel cufundat în întunec că întreaga casă își primește ordinele; viața clară este supusă vieții întunecoase; și cei de afară, când știu să asculte, sunt capabili să-i perceapă activitatea surdă, neobosită, stăpânitoare”.

În concluzie, pe deoparte infățișând „ceea ce este natural în natură” — însăși definiția clasicismului după Mornet — literatura franceză contemporană rămâne tradițională; pe de altă parte, prin deranjarea echilibrului planurilor psihologice, ea devine originală.

*

Din articolul lui Edmond Jaloux sau mai bine zis din studiul lui Daniel Mornet, se vede prin ce trăesc operele scriitorilor francezi din zilele noastre: prin altoirea trunchiului vechiu cu mlădița tânără a originalității timpului. Și tot în el găsim explicația netrăinicii unei mari părți din ceea ce se scrie astăzi la noi: fiecare vrea să fie o mlădiță uitând că moare dacă nu are pe ce să fie altoit.

CCU Cluj / Central University Library Cluj

*

Din restul sumarului remarcăm „Jéroboam et La Sirène” de Blaise Ceudrars, „Au pays de Rimbaud” de Jean-Jacques Brousseau și „Dante et l’Italie” de Louis Gillet.

Grigore P. Porușiu

I=N=S=E=M=N=Ă=R=I

Armand Călinescu

Zăbranicul tristeții de doliu a cuprins din hotar în hotar, ca o mare, de durere adânc copleșitoare, sufletul întregului neam, ce și-a văzut răpus de mâna morții, în chip atât de nedemn, pe cel care a vegheat cu atâta răspundere la una dintre cele mai mari răspântii ale istoriei noastre, pe conducătorul ferm, predestinat, clar-văzător și eroic de dârz, pe primul ministru al țării, Armand Călinescu.

Ce simbol neprețuit, într'o epocă tenebroasă de prefaceri revoluționare, rămâne pentru posteritate numele lui Armand Călinescu. Căci tot ce s'a realizat mai de seamă în domeniul vieții politice, economice și culturale, în ultimii ani de tragice căutări de echilibru, poartă pecetea definitivatului numai prin Armand Călinescu. Se părea că țara își căuta de mult drumul nou, instinctiv încrezătoare în destinul său, dar nu era nimeni să i-l arate.

Deodată apare el, un fulger de fapte, aceasta a fost Armand Călinescu, tot pe atât de repede dispărut, și cu optimismul ce caracterizează pe marii vizionari, și-a anticipat premisa realizărilor: „Nu avem de ce să te temem. Poporul acesta nu se va înșela, poporul acesta va găsi în instinctul lui drumul adevărat, pe care să-și asigure viitorul”. Această credință a fost forța morală care l-a susținut în marile realizări, forța sufletească, pe care nu înceta o clipă să o pretindă colaboratorilor și tuturor cetățenilor țării, să fie optimiști și încrezători în viitorul neamului.

Destinul tragic care l-a pândit, și pe care desigur că-l presimțea, nu l-a făcut nicio clipă pe Armand Călinescu să se gândească la sine. Când cineva i-a atras atenția, cu câtă liniște a răspuns: „Când sunt atâtea de făcut...”, căci el nu-și mai aparținea sieși, ci Neamului și Tronului. Și cred că până în ultima clipă a conștiinței, sufletul său nu a schițat, mioritic, un singur gest de revoltă. El era de mult obișnuit cu vecinicia: „Vieța omului, spunea odată, renaște prin moarte în vieța eternă a națiunii”. Iar altă dată: „Noi suntem trecători... Poporul și Coroana sunt permanente și aceasta asigură triumful definitiv al marelui operei și aceasta ne dă liniștea zilei de mâine”.

Dotat cu o inteligență mare, cu o voință de oțel, cu o imensă putere de lucru și mai presus de toate cu un devotament de neînchipuit pentru țară și tron, Armand Călinescu rămâne pilda cea mai grăitoare că țara care dă astfel de oameni nu va pieri.

Armand Călinescu s'a născut la 22 Mai 1893 la Pitești. Și-a luat licența în drept și filosofie la București, iar doctoratul în economia politică

la Paris. În 1918 e numit judecător de pace la Pitești, în 1928 prefect al județului Argeș. Deputat din 1926—1937 în cele șase legislaturi, ales întotdeauna cu majoritate zdrobitoare. În 1929 e numit secretar general la Agricultură și Domenii. Din 8 Iunie 1930 — 14 Noemvrie 1933 este subsecretar de stat la Interne. În 28 Decemvrie 1937 este impus lui Octavian Goga ca ministru al aceluiași departament, demnitate pe care o păstrează și în cele două guverne prezidate de Patriarhul Cristea. Dela 22 Iunie — 6 Decemvrie 1938, Armand Călinescu deține interimar Ministerul Educației Naționale și al sănătății. La 1 Februarie 1939, când s'a format guvernul Frontului Renașterii Naționale, a fost numit vicepreședintele Consiliului de Miniștri, ministru de Interne și intermar la Apărarea Națională. După moartea Patriarhului Miron din 7 Martie 1939, este chemat președinte al Consiliului de Miniștri. Cade la datorie, răpus mișelește în 21 Septemvrie 1939, în vârstă de 46 ani. E înmormântat la Curtea de Argeș, alături de părinții săi, deplâns de jalea întregului neam.

De numele lui Armand Călinescu se leagă cele mai importante realizări ale României Renașterii Naționale: Constituția din 28 Februarie 1938, organizarea învățământului, Legea administrativă a descentralizării, Frontul Renașterii Naționale, întărirea armatei, consolidarea economică, ridicarea prestigiului național peste hotare și multe alte fapte istorice, ce poartă pecetea personalității sale.

Se va vorbi încă mult despre omul marilor reforme, legiuitorul iscusit, apărătorul ferm al integrității și demnității naționale, dar mai presus de toate Armand Călinescu va rămânea prin ținuta lui morală, exemplul viu al idealului etic. Un prim-ministru, care moare sărac în mocirla materialismului de azi, omul care toată viața a stigmatizat neonestitatea, dezordinea și anarhia, „bunul om aspru”, plastic caracterizat de Nicolae Iorga, va fi pentru generațiile tinere cel mai fericit îndemn de muncă.

Dar aceasta nu e totul. Din cele trei volume de „Discursuri parlamentare”, pline de o extraordinară logică a realității, Armand Călinescu ne vorbește de dincolo de fapte, din convingerile sale intime, din crezul său interior, în care găsim cu prisosință pe ideologul marilor realizări.

Nu putem în deajuns sublinia că omul, care avea prea vie conștiința răspunderilor, care a vegheat cu toată hotărîrea la siguranța statului, a adus atât de frumoase elogii libertății, principiul care „rezumă evoluția omenirii gânditoare”, cum se exprima el. De aceea în repetate rânduri, Armand Călinescu, nu găsia destule accente de desaprobare față de regimul politic dictatorial „care acopere toate turpitudinile și în care se pregătește revoluția sau războiul”. Și tot atât de declarat era dușman al forței a cărei apologie, fie că o făcea comunismul, fie fascismul, o considera o continuare a războiului mondial pe terenul gândirii. Forța nu-și găsește pentru el justificare, decât atunci când are autoritatea publică și morală, fiind pusă în slujba ideii de ordine. Dar, adaugă: „Ori cât de fermi am fi în măsurile pe care le luăm, pentru menținerea ordinii, nu vom îngădui niciodată să se comită excese”.

Deși rostul individului îl considera în funcție de viața de stat, întru cât este factor util și element de progres, Armand Călinescu, acordă cea

mai largă înțelegere libertății individuale. Iată ce spunea el în numele guvernului la deschiderea Corpurilor Legiuitoare în 28 Iunie 1939: „Libertatea individuală? Foarte bine! Aș vrea să știu cine în această țară a fost împiedecat să-și desvolte personalitatea sa, cine a fost împiedecat să-și exercite profesiunea sa, cine a fost oprit să-și câștige existența. Prin urmare, libertatea omului, da. Dar libertatea desmățului, libertatea de a distruge țara, aceasta niciodată!”

Țara și Coroana, iată cele două lozinci ale lui Armand Călinescu în numele cărora pretindea el unirea generațiilor în ceasul de grea cumpănă de azi. Unirea lor nu însemna însă renunțarea libertății de gândire și acțiune, ci colaborarea tuturor forțelor neamului la crearea propriului său destin. „Mai târziu, mult mai târziu, spunea el, când liniștea în jurul nostru se va coborî din nou, atunci vom putea relua controversesele ideologice”.

Condus de un înalt patriotism, veșnic preocupat de viitorul țării, Armand Călinescu era natural să se gândească cu mult interes și la generațiile tinere, care vor decide mâine de soarta neamului. Armand Călinescu a fost unul dintre cei mai mari sinceri iubitori ai tineretului. De aceea nu și-a făcut din el, ca atâți alți, cluburi de ascensiuni politice și de aceea nu l-a lăsat să rătăcească pe căile anarhiei, oferindu-i însă toată sollicitudinea pentru desvoltarea forțelor constructive. „Eu iubesc tineretul, spunea Armand Călinescu. Succesiunea generațiilor nu poate fi o aritmetică strâmtă. Energiile creatoare trebuie chemate la muncă, iar omul de stat este îndreptățit să le ceară doar un singur lucru, să slujească cu râvnă, credință și onestitate țara și poporul”. Iar altă dată: „Tineretul? Da, Domnilor, este o mare problemă. Trebuie să facem totul pentru tineret. Dar, un lucru: tineretul să vină să întărească toate forțele creatoare, toate forțele constructive, tineretul să nu meargă să îngroașe cetele delicvenților”.

Armand Călinescu prin energia de care a dat dovadă, prin idealismul juvenil caracteristic marilor reformatori, prin cultul muncii, al dreptății, al adevărului și libertății este oricărui tineret sufletește atât de aproape. Exemplul lui și scrisul lui sunt pline de profetice îndemnuri. „Dacă din experiența mea aș putea da celor mai tineri un sfat, ar fi acesta: Oricât de mari ar fi greutățile ce-ți stau în cale, dacă crezi hotărît în misiunea pe care o ai, dacă socotești că munca ta este în serviciul Țării și al Coroanei să nu precupețești nimic, să sacrifici totul, fiindcă totdeauna triumfă o cauză dreaptă”, spunea Armand Călinescu în 30 Iunie 1939.

Ce personalitate de rodnice îndemnuri, de increzătoare destine în tragice răspunderi ne părăsește cu Armand Călinescu! Un neam întreg îngenucheat îl plânge și nu știe cum durerea să-și aline: binecuvântând pronia care l-a trimis, sau blestemând destinul care l-a răpus. Și peste tot plutește mută întrebarea: prețul morții lui Armand Călinescu cine-l va plăti, personalitatea sa fulgătoare când va renaște?

Gh. Pavelescu

Sigmund Freud

Sigmund Freud s'a născut la 6 Maiu 1856, în Frieburg din Moravia. Pregătirea medicală și-a făcut-o la Viena, lucrând sub conducerea lui E. Brucke și a lui T. Meynret. Ideile care formează baza teoriei sale psihopatologice au înmugurit în timpul studiilor pe care le-a făcut la Sape-trière, ca elev al lui Charcot. Aici s'a convins Freud de importanța factorilor psihogeni în determinarea isteriei. În sprijinul acestei convingeri a venit apoi observația unui medic vienez, Breuer, care a constatat că diferitele manifestațiuni isterice ale unei bolnave au dispărut atunci când o anume amintire uitată, regăsită în stare de hipnoză, i-a fost readusă în conștiință. Impresionat de această observație, Freud încearcă o colaborare cu Breuer, iar această colaborare a evidențiat determinismul manifestărilor istorice, a căror origine se găsește în evenimentele din viața trecută a bolnavului. Vindecarea acestor manifestări patologice se obține prin aducerea în conștiință a cauzei care le-a produs. Pentru găsirea cauzei uitate, medicina mintală avea o singură metodă: hipnotismul. Rezultatele terapiei hipnotice nu l-au mulțumit însă pe Freud: erau de scurtă durată și metoda nu putea avea aplicațiuni generale. După cercetări neobosite el înlocuiește hipnoza prin cura de conversație, apoi prin asociația liberă, formulând astfel o nouă tehnică de explorare a psihicului: psihanaliza.

Freud a arătat că fenomenele mintale au un strâns determinism; ele nu apar la întâmplare, ci au o cauzalitate care adesea este mai profundă decât nivelul trăirilor conștiente. Căci conștiința nu rezolvă întregul psihism. Marea masă a energiilor psihice este departe de focarul conștiinței, formând inconștientul. O parte din fenomenele inconștiente, care pot cu ușurință să fie aduse în conștiință le numește „pre conștient”, în timp ce fenomenele cu adevărat din inconștient nu pot fi aduse în conștiință decât cu procedee speciale.

Inercarea de a aduce în conștiință fenomenele inconștiente se lovește de o rezistență (de așa zisa censură) rezultată din refularea dinamică în inconștient a trăirilor și impulsurilor care nu se pot armoniza cu legile conștientului. Conștiința socializată refuză să accepte, în mare parte, instinctele isvorite din inconștient, iar acestea, refulate, sub o puternică tensiune biologică, imprimă actelor de conduită caractere speciale și, uneori, îmbracă haina manifestațiunilor patologice, (fobii, obsesii, paralizii, tremor, etc.) a căror dinamism originar rămânea în afară de înțelegerea conștiinței.

În ultimele studii Freud a completat această descriere topografică a psihicului, cu o concepție dinamică. În straturile adânci ale psihicului zace masa impulsurilor și trebuințelor primordiale, tinzând spre satisfacere, sub imperiul principiului plăcerii. Această masă de energie mintală, derivată din instincte, de natură impersonală, bază nediferențiată a psihicului este numită de Freud „sinele” (Es). O parte din acest „sine”, în cursul dezvoltării individuale și prin raportul strâns cu lumea din afară, câștigă funcțiunea de a asigura contactul dintre organismul individual și mediul exterior, devenind „eul (Ich). Eul (care nu este numai conștient), dominat de principiul realității, are o atitudine critică față de „sine”, permițând manifes-

tarea unor trăiri impulsive, și refuzând altele (neconforme cu standardurile sale) care vor forma masa reprimată a „sine”-lui. Reprimarea pe care o face „eu” este dictată în cea mai mare parte de „supra-eul”, critic moral format în cursul evoluției individuale prin diferențierea eului atât în stratul său conștient, cât și în cel inconștient.

Energia centrală a „sinelui” este energia sexuală în sens larg, „libidoul”. Această energie sexuală, activă din întâia zi a vieții, evoluând dela difuz, haotic, spre sexualitatea specializată a organismului maturizat, este în mare parte reprimată, refulată, de mecanismele „eului”. Energia instinctivă reprimată va căuta căi de ieșire. Principalele forme de manifestare ale energiilor impulsive reprimite sunt: sublimarea, formarea reacțiunilor opuse, necrozele, formarea caracterului, visurile și greșurile. Manifestarea directă a energiilor inconștiente este mai puțin frecventă decât manifestarea lor sub formă simbolică.

Sexualitatea nu are dela început caracterele „critice” ale sexualității adulte. Sexualitatea infantilă începe prin a fi orală, pentru a deveni anal-sadică, evoluând apoi spre faza genitală. Scopurile sexualității primordiale sunt scopuri auto-erotice, evoluând prin forma „narcisistă” spre sexualitatea „critică” maturizată. În cursul evoluției copilul caută deci un obiect, sexualității lui difuze. Este natural că întâia fixare se va face asupra celor mai aproape de el, asupra membrilor familiei, în special asupra părinților. Astfel se va naște complexul Oedip și complexul Electra. Acest complex Oedip este după Freud elementul central al inconștientului, iar felul cum este rezolvat va determina, mai mult decât orice, formarea caracterului viitor și reacțiunile neurotice viitoare. Toate manifestările normale și patologice ale sexualității adulte, toate problemele social-sexuale de mai târziu, pot să fie înțelese, spune Freud; numai în lumina acestei evoluții a sexualității infantile.

În întâia fază a cercetărilor, psihanaliza a fost, aproape exclusiv, o metodă de terapie psihică. Principiul acestei metode terapeutice este următorul: nevroza fiind o manifestare a impulsurilor instinctive și a trăirilor și experiențelor legate de aceste impulsuri, neacceptate de „eu” și refulate în inconștient, vindecarea va veni atunci când toate aceste elemente inconștiente vor fi readuse în focarul conștiinței, vor fi asimilate „eului” și prin înțelegerea lor se va ajunge la un „catharsis” psihic. Explorarea inconștientului o face Freud cu ajutorul asociației libere, complectată cu analiza viselor, a căror valoare ca manifestațiuni simbolice ale complexelor inconștiente este deosebit de mare. Psihanalistul va reuși în măsura în care învinge „rezistența” eului și în măsura în care va explora întreaga masă a trăirilor refulate în perioada copilăriei, îndreptând libidoul pe drumul unei adaptări critice.

În faza mai înaintată a dezvoltării psihanalizei, interesul terapeutic a rămas pe un plan secundar. Psihanaliza a încercat să devină un sistem științific cu valoare explicativă pentru toate manifestațiunile culturale și sociale umane. În această fază de generalizare, psihanaliza, ieșind din cadrele medicinei mintale, a intrat în educație, criminologie, artă, literatură, religie, mitologie, folklor, antropologie culturală, sociologie, politică, etc. O colecție

masivă de fapte fundamentează noua directivă, lumini noi apar la fiecare pas, în studiul motivației raporturilor culturale și inter-individuale.

Ca orice școală nouă, psihanaliza a patronat, pe lângă mari adevăruri și multe erori. Aceste erori nu vor putea scădea însă valoarea perspectivei extraordinare, pe care a deschis-o Freud, în cunoașterea sufletului omenesc. Generalizările pripite și nejustificate vor dispărea, dar concepțiile determinismului psihic, a importanței inconștientului în motivația actelor de conduită și a valorii patogene a traumelor și trăirilor psihice, vor rămâne bunuri definitive ale psiho-biologiei umane.

Salvator Cupcea

Popas lângă inima lui George Mihail Zamfirescu

În toamna asta aspră, în toamna asta de moină, cu ploi putrede, cu ploi de gloanțe și moarte, undeva pe un pat de sanator, s'a stins scriitorul George Mihail Zamfirescu, senin, cum numai marii creatori de viață știu să adoarmă.

Autorul „Flamurei Albe”, a îngenunchiat, pornind în tovărășia atitor eroi de-ai săi, pe care i-a iubit și i-a sugrumat de-atâtea ori, în crințul lor destin.

Nu-i modru să nu fi simțit, acest ciudat autor, plutind deasupra sa, aripa morții, căci prea-i sunt pline toate cărțile, de un tragic și inevitabil desondământ.

Un amestec de poezie directă, de un realism grotesc, împletit cu epopeice viziuni de tragism, iată materialul lui G. M. Zamfirescu. Eroii acestui autor trăesc intens, se încarnează din paginile cărților sale, și după ce i-ai cunoscut, se țin cu încăpăținare de tine, te petrec cot la cot, în toate drumurile și gândurile tale. Nu te lasă să respiri, să-i uiți, să te descotorosești de ei. Inrudiți cu giganticele personaje din romanele rusești și incuscriți cu cei din literatura franceză eroii lui G. M. Zamfirescu, apar masivi, reali, plini de viață și moarte, pină la paroxism.

Nu-i uiți pentrucă însuși tu cititor, descoperi că ți-s rude, că trăești ca și ei într'o necurmată ciocnire dintre viață și moarte, într'un permanent amestec de vis și tină, de dragoste și înfringere.

Cu George Mihail Zamfirescu n'am pierdut numai pe omul de caldă prietenie, ci o lume întreagă de eroi, născociți de largă lui fantezie creatoare și dureroasă-i experiență de viață. Pentrucă autorul *Barierei*, a masivului *Maidan cu dragoste*, n'are dublură în literatura noastră. N'a purces din nici-o școală literară. Nimeni nu l-a apropiat prin asemănare și nimenea nu i-a fost dascăl, afară de viața de toate zilele. Vieța de toate zilele pe care a cucerit-o și care l-a cucerit.

Autor dramatic, (*Cuminicătura, Adonis, Domnișoara Nastasia, Idolul Ion Anapoda, Sam*, etc. . .), eseist (*Mărturii în contemporaneitate*) regisor și om de teatru, George Mihail Zamfirescu, a fost o personalitate complexă, cu posibilități multiple, care au copleșit trupul său firav, cu bobotaia neli-niștilor ce-au ars în el, mistuindu-i răsufierea.

L-am cunoscut într'o primăvară insorită, în capitala țării, pe o bancă

în Cișmigiu, unde cu un ortac de vis, retrași de zgomotul tramvaielor, ne refăceam, din buimăceala primei întâlniri cu potopul bucureștean. Luasem parte la acele tradiționale concursuri ale „Tinerimii Române” și după vizitele obișnuite prin parcuri și muzee, evadând din grup, am nimerit într-o librărie cit o cetate. Citisem amestecul nuvelor din „Gazda cu ochii umezi” și de-atunci George Mihail Zamfirescu, nu mi-a mai fost străin. Din maldărul de cărți și jirezile de reviste și jucării, am ales o carte, romantică prin coperta ei cu titlul demodat *Madona cu trandafiri*, dar rară și ispiti-toare prin stilul ei nou și îndrăzneț.

Incheiam ultimile pagini, acolo în Cișmigiu, din *Madona cu trandafiri*, când lingă noi s'a așezat un tinăr, un copil ca o icoană. Cu îndrăzneala adolescenților, am început să discutăm cartea. Să-i subliniem frumusețile, să-i scotocim scăderile, ca și când de cuvîntul nostru, ar fi depins universul. Tinărul ne-a ascultat mult, zimbînd, fără să ne intimideze. Apoi cînd n'am mai avut ce spune, cînd ne-am dat seama că o carte nu se judecă cu drămuiri de copil, ne-am ridicat să plecăm. Și poate că n'am fi știut niciodată, cine a fost tinărul cu chip de icoană, care ne-a ascultat zimbînd, dacă nu mi-ași fi uitat pe bancă chipiul de normalist.

Tinărul cu chip de icoană, ne-a ajuns din urmă. Cuvîntul lui cald, stringerea aceea de mină vibrantă și ochii lui blînzi, m'au cucerit. Nu știam cum să-i mulțumesc. Din vorbă în vorbă, ne-am trezit la un pahar. Dar nu știam nici cum să-l țin în mină. El a văzut. M'a descusut. I-am citit fără să știu cum am făcut-o, întîile mele versuri. M'a sfătuit, mi-a promis că vom împărții de-aci înainte multe gînduri. Că va veni să-mi cunoască țara și peisajul moșilor. Cînd am pornit din localul acela, era tîrziu. Cu „*Madona cu trandafiri*” subsuoară, mi-am luat rămas bun. Atunci abia am văzut că nici nu ne-am recomandat. Luîndu-i adresa, am rămas tehui. Era George Mihail Zamfirescu. El, care m'a ascultat vorbind despre cartea sa, care mi-a adus chipiul de normalist, care m'a preumblat prin capitală și mi-a deschis întiul caiet de năzuinți și neliniști. Pînă la Cluj, tot trenul a aflat că am cunoscut un scriitor în carne și oase, ba că am băut chiar, cu el.

De-atunci, l-am mai întîlnit de cîteva ori. Era greu de aflat. Fie că lucra scris și retras, fie că își repara sănătatea prin sanatorii, omul cu cea mai țipătoare existență tescuită în eroii lui, era cel mai retras. De-o modestie aristocratică, George Mihail Zamfirescu, a avut și dușmani. Dar, acum cînd a trecut peste gurguiul acestei lumi provizorii, vād că s'au pocăit și-l plîng. E o dovadă în plus că, literaturii rominești i s'a furat, cu o brutalitate, care te înfrînge și desnădăjdueste, unul din cei mai autentici și mai pătimași slujitori.

V. Copilu-Cheatră

De mână cu Vlaicu și Budai-Deleanu prin Cîmpul Pîinii

Datoria de sînge, aspra și purificatoarea datorie, de-a ne apăra fruntariile, ziduite nu cu peatră și var, ci cu carne și sînge de voveozi, mi-a prilejuit, o întoarcere bogată în emoții, printre urmașii celor doi descălicători de gînd și slovă rominească.

Am poposit în Orăștie, orașul tiparilor, al celor mai populare și mai căutate gazete românești al inițierii încercării și experiențe, care aveau să desăvîrșească, pasărea măiastră, cioplită de „maistorașul Aurel ucenicul lui Dumnezeu”.

Orașul acesta, altă dată prisacă de rominism, cu involburata și entuziasmata revistă de cultură, *Cosînzeana*, cu cel mai savurat săptămînal pentru popor, *Foia interesantă*, cu năstrușnicii și reconfortații „*Bobirnacii*”, model de revistă umoristică, a dejerat azi, s'a obrintit parcă de vilvătaia focului, care a luminat o provincie întreagă, răzbind opreliști și îngrădiri masive. Azi n'a mai rămas aici decît teascul slovelor de eri și umbra voevozilor care le-au însuflețit. Tot ce se încearcă, tot ce se face, e o superficială înădire, care nu justifică nimic. E greu, e apăsător, să treci pe ulițele acestui oraș îmbătrînit. Să treci în fiecare zi și să rumești nu știu ce preocupări cotidiene, cînd din fiecare colț, apare umbra lui Aurel Vlaicu, a glumețului Budai Deleanu, sau amintirea celui ce a tescuit, cartea dela unghiul țării „*Palia dela Orăștie*”.

Cîmpul pîinii lângă Valea Murășului, ce mustește de rod, cu pădurile lui de cucuruzi, apare în calea călătorului copleșit de sumbritatea orașului ca o oază. Cîmpul pîinii, care a zămislit pe legendarul Pavel Chinezul, își deschide șirincile de miriști și cucuruzăștini, ca pe niște pagini mari de istorie, din care țîșnesc, legendele ca 'ntr'o mie și una de nopți. Și peste povestea, bascilor și hămisala turcilor, apare aureolată figura de zmeu, a neînduplecatului Pavel Chinezul, înspăimîntătorul de hoarde.

Cu imaginea căpitanului de oaste în inimă, trecem peste apele nămoase ale unui Murăș umflat, într'o brudină, ca să urcăm o coastă, — sub scoarța căreia, zămuesc ape vindecătoare de boli și zac pitite cuibare de aur, pînă în Cîgmău, locul natal al omului care a cucerit nu o pagină, neconcurată încă, în istoria noastră literară. Nimic, nu trădează în Cîgmău, că Budai-Deleanu, și-a trăit copilăria aici, că de-aici a plecat, omul care a zămislit unica epopee comică, din literara noastră, fără corespondent chiar și în literatura universală.

Am căutat, un indiciu. Am întrebat în dreapta și în stînga, de acela care le-a dus faima, dar nimeni nu știe și inclinăm să credem, că n'a auzit de bunicul lor, de Budai-Deleanu, autorul „*Țiganiadei*”, după care înzadar am scotocit prin biblioteca școlii.

Nu pretindem, să i se ridice statuie, — de care în cele din urmă, să se frece vitele cînd se întorc dela pășune, — dar nu înțelegem, de ce nu s'ar vopsi măcar o tablă, pe care să-i apară numele sub cel al școlii primare. „Școala primară de stat Ion Budai-Deleanu”, nu-i o imposibilitate. Nu reclamă nici cheltuieli, nici alocații în buget. E cel mai onest gest, de elogiu care i s'ar putea aduce și pe care suntem siguri, în noua rînduială de Stat, se va afla imediat omul care s'o înfăptuiască, pentrucă, dacă eri sub zodia politicianismului, dl învățător a fi fost certat cu partidele dela putere și deci boicotat, azi, nu se mai pot întilni astfel de regretabile impietăți. Căci impietate se cheamă, ignorarea lui Budai-Deleanu, de către chiar sătenii lui.

Coborim din Cigmău și ne îndreptăm spre Bințiți leagănușul neliniștilor lui Aurel Vlaicu.

Ne întimpină chipul zburătorului eternizat în bronz și nu putem să nu reflectăm din nou la tragică existență în contemporaneitate a lui Budai-Deleanu. Dacă oamenii, pămînteni din Cigmău, și-au uitat eroul, aici tot văzduhul e plin de măistorașul Aurel. El poartă în gând flăcăii plecați la cătănie, femeile ce rînduiesc treburile acasă și la cîmp, fetele care meliță cînepa și mai cu seamă, o mamă cernită.

Intrăm în curtea cucuritorului de văzduh, cu pălăria în mină și cu rugăciunea în gînd.

Spiritul lui Aurel Vlaicu, sălășluiește undeva pe aproape. Jertfa lui pilduitoare, ne cutremură. Aici în casa în care a văzut lumina, în care a schițat întiul gest, de înălțare pînă la soare și-a cioplit întiul cui din trupul, năzdrăvanei pajure, care avea să-l ridice ca gîndul, în înălțimi și har, ne cutremurăm, ca în preajma unei minuni. Ciocanele, ileele, indrelele și sculele, scoabele și planurile, mărturii ale unui iluminat, sunt tot așa cum le-a lăsat el, reale, pline de prezența strădaniei care le-a minuit. Ba mai mult. Destinul minuitorului, aspra lui cutezanță, le-a innobilat și odată cu maiorul lor, au intrat în legendă, alături de moaștele și prescurile jertfei.

Sus pe poliță, acolo poate unde copilul de eri, își dosea născocirile lui de predestinat al biruinței, trei cărți mari, cit niște evanghelii, — în care un îndrăgostit ales cu rivnă gruiană, a tescuit vieța de basm și trudă a holteiului din Bințiți — hodinesc alături de pascălia familiei, dorind lectură de toate zilele și rugă de fiecare clipă. Și ce mindrie pe mama care a zămislit un astfel de erou, poate fi mai mare decît aceea, de-a începe și încheia povestea propriului tău copil, cu vorbele scrise de mina celui mai luminat cap de țară, cu rîndurile emoționante ale Voevodului tău, ale M. S. Regele Carol al II-lea.

Cîtă pace, cîtă încredere și mîngăiere n'au adus aceste cuvinte de aur, care decorează, o vieță de iluminat. Aurel Vlaicu, plînge undeva acolo lîngă glesna Domnului, de bucuria bătrînilor lui.

V. Copilu-Cheatră

Scrisorile lui Wordsworth

Cercetătorii literari au manifestat întotdeauna o vie curiozitate pentru întimitățile poezilor. Dorința de a se apropia cît mai mult de secretul creațiunii poetice a dus pe acești cercetători adeseori pînă la disecarea celor mai mărunte detalii din viața privată a poetului luat în studiu.

Dacă uneori întimitățile acestea erau irelevante pentru ceea ce urmărea cercetătorul, nu este mai puțin adevărat că ele descopereau alteori o serie de date proprii stabilirii condițiilor care au dat naștere unei opere de artă.

În ce-l privește pe Wordsworth cercetarea domeniului său particular era poate mai puțin necesară pentru fixarea elementelor care îi condiționau creațiunea artistică. Wordsworth a avut bunul obicei de a se desvîlui cercetătorilor săi în însăși creațiunile sale. Poemul „*Tintern Abbey*“, de pildă,

cuprinde în sine istoria propriei sale origini, înlăturând astfel orice dubiu interpretativ. În celălalt poem de mare notorie ale „*The Prelude*“ Wordsworth și-a expus, cu multă grijă pentru detaliul istoric, dezvoltarea și desăvârșirea spiritului său creator. Mai mult, Wordsworth și-a comentat el însuși versurile. Celebre în această privință sunt acele „*Balade lirice*“ pe care autorul și le-a prezentat însoțite de un comentariu filosofic.

Cu toată această grijă a lui Wordsworth de a se dăruia autentic cercetătorilor săi, întimitățile sale n'au rămas neatrinse. Socotind insuficient materialul oferit de poetul englez pentru propria sa biografie spirituală, cercetătorii au scotocit bagajul de scrisori și însemnări rămas pe urma lui Wordsworth și a sorei sale Dorothy. În bună parte aceste scrisori și însemnări au dat la iveală date proaspete privind mai ales condițiile cauzale și formale ale operii lui Wordsworth.

Cercetarea scrisorilor lui Wordsworth a avut însă și scopul de a pune în lumină elementele noi pentru definirea individualității poetului. S'au căutat astfel și cu deosebire date care să lămurească slăbiciunea intervenită în jurul anului 1807 în puterea de creație a poetului. Cu acest an anume, impetuosul de odinioară, poetul animat de ideile izbucnite din marea revoluție franceză, își lichidează idealurile tinereții și se întoarce spre un tory-ism sclerosat, spre un conservatism sec. Poetul vizionar de altădată îmbătrânește subit, își abandonează întregul trecut pentru a deveni un penibil autor didactic de sonete plictisitoare.

Sincopa dela 1807 scindează participarea lui Wordsworth în literatura engleză în două fundamental deosebite prezențe: tânărul și bătrânul Wordsworth. Amândoi au fost studiați și parastudiați de biografii englezi, tânărul fiind cu deosebire scos în relief numai pentru a arăta și mai mult decăderea poetică a bătrânului. Ruptura dela 1807 rămasă incomplet elucidată se cerea deci odată pentru totdeauna lămurită pentru a nu mai lăsa deschisă o atât de gravă sciziune intervenită în viața și opera poetului. Meritul de a fi pus problema la punct aparține culegerii de scrisori de curând încheiată, după zece ani de neîntreruptă muncă de E. de Selincourt: „*Letters of William & Dorothy Wordsworth*“ apărută la Oxford începând cu anul 1935. Culegerea cuprinde 1704 scrisori scrise între anii 1787—1850. Dintre aceste scrisori vreo 800 sunt publicate pentru întâia oară, celelalte, în bună parte până acum publicate numai fragmentar, fiind și ele pentru prima dată publicate în întregime.

Că nici această colecție nu este completă, intrucât cele mai multe scrisori adresate de Wordsworth lui Coleridge și chiar cele mai multe adresate sorei sale Dorothy, au dispărut, este perfect adevărat. Totuși din scrisorile publicate se poate reconstitui un întreg material informativ pentru motivarea rupturii dela 1807.

Din primul volum (1787—1805), care nu aduce prea multe noutăți cu privire la tânărul Wordsworth, reiese încă odată clară apartenența poetului la acea „demnă de dispreț clasă a democraților“. Din scrisorile anilor de mai târziu apar o seamă de date noi care relevă o mulțime de aspecte inedite, toate menite să definească și mai mult personalitatea poetului pătruns de ideea binelui în om și încordat în efortul de a atinge o culme în creația sa poetică.

Wordsworth vede în revoluția franceză, căreia îi atașează marea sa bucurie, un sfârșit al tuturor „deosebiriilor moștenite și al claselor privilegiate” și un început de epocă nouă pentru omenire. Încă dela 1794 scrie el însă prietenului său Mathews îngrijorat de ideea unei revoluții în Anglia, pentruca la 1821 să spună hotărât: „Am prețuit Franța și pe imputerniciții ei atâta vreme cât au prețuit libertatea”. Din clipa însă în care „au îmbrățișat tirania și s’au străduit să subjuge lumea” lui Wordsworth i se relevă Anglia ca apărătoare a libertății împotriva ambițiilor napoleoniene de dominație. Revelația aceasta îi schimbă fundamental concepțiile. Wordsworth devine patriot renunțând la toate iluziile tinereții sale însuflețite.

Desigur efectele psihologice ale acestei convertiri au produs o influență nefastă asupra puterii sale de creație, profunda decepție a poetului lichidându-i entuziasmul după o cauză așa de amarnic pierdută. Sensibilitatea poetului și-a pierdut și ea axa. Credința în Anglia, în patria lui, îl duce spre polul opus al tuturor izbucnirilor sale juvenile revoluționare. Poetul trece dela democrația de odinioară spre un aspru conservatism. Totuși pe alocuri mai rămâne vizibil un rest din idealismul său democratic.

Wordsworth, însuflețit altădată pentru artă, începe să se ocupe de probleme politice. În scrisori adresate prietenilor și parlamentarilor, el îi previne asupra urmărilor modificării dreptului de vot, problemă pusă în discuție în legătură cu industrializarea Angliei, cu emanciparea catolicilor și cu reforma parlamentară dela începutul secolului al XIX-lea. În alte scrisori, poetul se ocupă de problemele învățământului elementar, în legătură cu care își desvăluie din nou credința în dragostea față de aproapele. Pasagiile din scrisori referitoare la această problemă arată un Wordsworth indignat de confuzia care se face în școlile engleze între educație și învățământ. Max Bertschinger, care studiază colecția lui Selincourt și dela care împrumutăm datele, citează o întreagă scrisoare preocupată de această confuzie.

Problemele sociale îl interesează deasemenea pe Wordsworth bătrânul. În industrializare el vede o primejdie pentru sentimentele originare de dragoste dintre părinți și copii. Sentimentul binelui, pe care el însuși a căutat, prin poeziile sale, să-l trezească în oameni pe deasupra oricăror deosebiri sociale, este singurul adevăr de care trebuie ținut seama. De el depinde fericirea oamenilor. „Căci — spune Wordsworth, în marea sa iubire de oameni — cui trebuie să placă poezia? Oamenilor. Unde le vom găsi însă modelul? Răspund, din adâncul meu, că numai desvăluindu-ne nouă înși-ne sufletul. Căutând oamenii care trăesc mai simplu, mai natural; oameni, cari n’au cunoscut finețea falsă, dorinți pervertite și nenaturale, ambiții nemăsurate și compromisuri de gând și de simțire”.

Horia Stanca

Pentru restabilirea unui adevăr

Prietenii noștri Petre Pascu la „Innoirea” din Arad și George Popa la „Lanuri” din Mediaș — și împreună cu ei alții — au semnat concomitent câteva rânduri adânc simțite la moartea camaradului nostru poetul Ion Mol-

doveanu. Pentru frumusețea lor ne-am fi grăbit poate să reproducem acele rânduri dacă, dintr'o lipsă de informație, desigur, nu s'ar fi strecurat în ele o eroare pe care la timpul ei am încercat să o rectificăm într'unul din ziarele de mare circulație în Ardeal. Cum, prin faptul că nimeni, afară de Petre Pascu, n'a avut grija să revină asupra erorii comise și cum prin faptul că rectificarea noastră n'a ajuns la cunoștința mai largă a cercurilor literare s'a creiat o sursă falsă de informații, ne vedem siliți să restabilim din nou adevărul în cauză, pentru a pune odată pentru totdeauna lucrurile la punct.

Arătând tragismul destinului de poet al lui Ion Moldoveanu, amicul nostru George Popa scrie în „Lanuri” cu profundă tristețe:

„Nu știu cum să scriu și cum aş putea arăta tuturor să fie cât mai sugestiv și mai emoționant, tragedia acestui om, care pe patul morții face corecturile primului și ultimului său volum de poeme, care apare în ziua morții sale”.

Reluând ideia, deși deplasând datele, Petre Pascu scrie cu duioșie în „Innoirea”:

„A murit cu două zile înainte de a mângăia cu degetele uscate, cartea lui. Prietenii „Symposioniști” ai poetului nu au putut astfel să-i aducă bucuria ce i-o pregăteau cu atâta mîgală”.

Ar fi fost, recunoaștem, într'adevăr tragic dacă lucrurile s'ar fi întâmplat astfel, mai ales că regretatul prieten Ion Moldoveanu luase cunoștință din timp de intențiunea noastră de a-i edita volumul de versuri.

Cum propunerea de a-i imprima volumul a plecat dela mine într'una din serile de discuții ale grupării, când N. Găgescu și Copilu-Cheatră ne-au făcut cunoscută rapiditatea cu care boala lui Moldoveanu evolua spre desnodământul fatal — și cum tot mie mi se încredințase supravegherea editării volumului, mie îmi revenea și datoria de a restabili, așa cum am făcut-o la „Tribuna” și cum o fac din nou aci, un adevăr pentru noi symposioniștii mult prea prețios pentru a-l lăsa circumscris de erori.

Încă în cursul editării volumului am avut grija să-i trimitem lui Ion Moldoveanu, care boala în sanatorul dela Săvădisla, deci la câțiva kilometri de Cluj, prima coală isprăvită, pentru a-și formula opiniile asupra aspectului tehnic al volumului. Convenisem asupra tuturor detaliilor încă dela data când Ion Moldoveanu însuși îmi adusese manuscrisul la Cluj, astfel că obiecțiile lui Moldoveanu s'au rezumat la profunda lui mulțumire pentru felul în care urma să-i apară volumul. Mai târziu chiar, când din pricina unei proaste execuții a clișeelelor pentru copertă ni se părea că volumul va întârzia, i-am trimis lui Moldoveanu primul exemplar de probă, comunicându-i în acelaș timp provizoratul copertei. La 13 Mai volumul complet gata a fost expus în vitrinele librăriilor clujene, unele librării destinând chiar câte o vitrină specială acestei noutăți literare. A doua zi, deci la 14 Mai, camaradul nostru Titu Valea i-a predat lui Moldoveanu la Săvădisla zece exemplare din volum, unele din ele primind autografe cu dedicație din partea autorului.

Nu este nevoie să amintim bucuria extraordinară și satisfacția deplină cu care Ion Moldoveanu a primit omagiul prietenilor săi symposioniști. În

marea lui emoție Ion Moldoveanu s'a simțit atât de reconfortat încât cu încredere înoită și-a exprimat certitudinea de a scoate și un al doilea volum Moldoveanu se simțea chemat să mai trăiască.

Am avut și noi, prietenii săi, certitudinea că o atât de mare bucurie va produce efecte tonifiante asupra sănătății șubrezite a poetului. Dar boala a continuat să-l mistue până în seara de Miercuri 17 Mai când Moldoveanu a închis ochii pe veci. Dacă în marea durere cu care am primit vestea morții sale am avut totuși o mângâiere, este aceea că ultimele sale zile au fost înseninate de marea bucurie pe care i-am făcut-o noi, prietenii săi symposioniști. Ion Moldoveanu a plecat în moarte cu fruntea sus, cu moralul refăcut de conștiința unui gând împlinit.

Cei care au căutat să imbrace moartea lui Moldoveanu cu tragicul destin al unei fatidice întârzieri, n'au făcut decât să literaturizeze cu viața chinuită a unui poet pentru care prietenii săi și-au făcut întreaga și trista lor datorie. Și dacă gazetarilor, corespondenți din provincie, pentru cari senzația poate înlocui adevărul, nu le vom face reproșuri, deși ziarele în care au scris ar putea să ia notă de eroarea apărută, profesorului Chinezu dela „Gând Românesc”, care consideră și acum volumul lui Moldoveanu „postum” și lui George Popa dela revista „Lanuri”, pentru cari adevărul trebuie să fie prima și ultima rațiune a unei informații, le cerem o rectificare în sensul celor de mai sus, așa cum i-am cerut-o și a făcut-o, spre lauda lui, prietenul Petre Pascu dela „Innoirea”.

Horia Stanca

BCU Cluj / Central University Library Cluj

S'A PRIMIT LA REDACȚIE :

Licu Pop: Priviri în actualitate — eseuri — „Cartea Românească, Sibiu, 1939. Lei 30.

D. Hinoveanu: Țărmuri vechi — poezii — Tipografia „Viața culturală“, Seini, 1939.

Virgil Treboniu: Moise, Colecția Adonis, București. Lei 60.

Aurel Ivănescu: Cetatea cu flamurile albe, versuri,, Colecția „Cuget Moldovenesc“, Iași, 1939. Lei 30.

Octavian Buzea: Clujul.

Cunoștințe folositoare. Editura „Cartea Românească“, București:

V. Ghețea: M. Eminescu — pedagog și revizor școlar. Lei 8.

Gh. Baiculescu: Ioan Heliade Rădulescu — omul și opera. Lei 8.

Gh. Dincă: Mitropolitul Dosofteiu. Lei 8.

Teodor Cerbuleț: Veniamin Costache — viața și înfăptuirile. Lei 8.

Lucian Predescu: Grigore Ureche și Miron Costin. Lei 8.

Gh. Dincă: Episcopul Melchisedec — viața și faptele. Lei 8.

Paul I. Papadopol: Petre Ispirescu. Lei 8.

Dr. Gr. T. Popa: Dr. I. Cantacuzino. Lei 8.

Nicolae Ciorănescu: Gh. Țițeica. Lei 8.

Dr. C. Bacaloflu: Boalele Inimei. Lei 8.

M. Gr. Hulubei: Lupta contra secetei. Lei 8.

Marius Ralian: Intâlnire peste veacuri versuri.

R e v i s t e :

Gând Românesc, Anul VII, No. 7—9, 1939, Cluj.

Familia. Seria III, Anul VI, No. 6—7, 1939, Oradea.

Meșterul Manole, Anul I, No. 4 și 5—6, 1939, București.

Lanuri, Anul VI, No. 2—3 și 5—6—7, 1939, Mediaș.

Prepoem, Anul I, No. 2 și 3. 1939, București.

Conferința, Anul III, No. 8, 9, 10 și 11, 1939, București.

Universul Literar, Anul XLVIII, Toată colecția 1939, București.

Țară Nouă, Anul I, colecția inclusiv No. 24, 1939, Cluj.

Innoirea, Anul II, No. 24, 1939, Arad.

Gândirea, Anul XVIII, No. 7 și 8, 1939, București.

Timocul, Anul VI, No. 5—8, 1939, București.

Afirmarea, Anul IV, No. 8—9, 1939, Satu-Mare.

Satul, Anul IX, No. 101—102 și 103, 1939, București.

Renașterea, Ancl III, No. 101, Oradea.

SYMPOSION

ANUL II. Nr. 4-5.

OCTOMBRIE 1939

CUPRINSUL

Dumitru Isac	Pe marginea realismului kantian	231
Radu Stanca	Două poezii de toamnă	264
V. Copilu-Cheatră	Căţelul pământului	266
C. S. Anderco	Două poeme	273
Petronela Şandru-Negoşanu	Copiii (schită)	274
George Stârlea	Poemul toamnei, Poemul singurătăţii	279
Lilica Nacu	Maternitate (trad. din greceşte de St. B.)	281
Baudelaire	Mortul hilar, Balconul (trad. H. Bottea)	285

INTERIOR

Al. Bilciurescu : Vitriol, Petru Manoliu : Domniţa Ralu Caragea (Horia Stanca); Euclid : Elemente (St. Bezdechi) ; Stanciu Stoian : Din problemele localismului educativ (N. Găgescu) ; Expoziţia de artă plastică ardeleană (Ion Vlasiu) ; Astra comemorativă (Gh. Pavelescu).

Reviste

Artă şi tehnică grafică, Sociologie românească, România (Gh. Pavelescu) ; Gândirea (Eugeniu Todoran). — FRANCEZE : Revue philosophique, Revue de l'Institut de Sociologie, Revue internationale de sociologie (Gh. Pavelescu) ; Le Mois, Candide, Les nouvelles littéraires (Grigore P. Poruflu).

Insemnări

Armand Călinescu (Gh. Pavelescu) ; Sigmund Freud (Salvator Cupcea) ; Po-pas lângă inima lui George Mihail Zamfirescu, De mână cu Vlaicu şi Budai-Deleanu prin Cimpul Piinii (V. Copilu-Cheatră) ; Scrisorile lui Wordsworth, Pentru restabilirea unui adevăr (Horia Stanca).

Bun de imprimat

Preţul 25 Lei

Tipografia „Cartea Românească” Cluj, Calea Regele Carol II, No. 14